

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav světových dějin

Vojtěch Kroužil

**Don Guillén de San Clemente a formování
„španělské strany“ na dvoře Rudolfa II.**

(Don Guillén de San Clemente and the Forming of
the „Spanish Party“ at the Court of Rudolf II.)

Bakalářská práce

Praha 2008

Vedoucí bakalářské práce: Doc. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

V Praze, dne 10. srpna 2008

Vojtěch Kroužil

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Doc. PhDr. Janu Županičovi, Ph.D. za jeho pomoc při zpracování této práce.

Obsah

1 Úvod.....	1
2 Španělsko a Čechy v polovině 16. století	5
2.1 Nástup Habsburků: Španěl na českém trůně	5
2.2 Víc Španěl než jeho bratr, španělský král!	6
2.3 Dva následníci trůnu	9
3 Česká šlechta a Španělsko	13
3.1 Vratislav z Pernštejna a zárodky formování „španělské strany“ v Čechách	13
3.2 Španělský sňatek českého pána	15
3.3 Pernštejnský salón.....	17
3.4 Adam z Ditrichštejna, císařský vyslanec ve Španělsku a zakladatel mikulovské větve rodu.....	17
3.5 „Dlouhý Hišpán“ – Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic.....	21
4 Rudolf II. a španělský svět.....	26
4.1 Infantka Marie ve střední Evropě	26
4.2 Španělská výchova rakouských arcivévodů	29
4.3 Návrat ze Španělska.....	33
5 Španělští vyslanci při císařském dvoře, v Praze	36
5.1 Španělská a rakouská větev habsburské dynastie a východiska jejich vzájemné diplomacie	36
5.2 Vzájemná výměna vyslanců na dvorech španělských a rakouských Habsburků	39
5.3 Don Juan de Borja.....	42
5.4 San Clementův příchod do Prahy	46
5.5 Katalánc ve službách španělského krále	46
5.6 Don Guillén de San Clemente na pražském císařském dvoře	47
5.7 Vyslancova nemoc a smrt	52
6 „Španělská strana“ na dvoře císaře Rudolfa II.	55
6.1 „Melancholický“ císař	55
6.2 Rudolfův pražský dvůr.....	59
6.3 Praha sídlem říšských úřadů	61
6.4 Facci3n espa3ola 3ili „španělská strana“?	63
6.5 Patron a klienti	66
6.6 Habsburkové a jejich klientela.....	67
6.7 Patronát španělských Habsburků	69
7 Závěr	71
8 Summary	75
9 Prameny a literatura	77

1 Úvod

České království se v 16. století probouzelo do nového věku. Raný novověk byl v českém prostředí spjat s příchodem nových protestantských vlivů z Německa, které se začínaly rychle prosazovat rovněž v nemalé části Evropy. 16. století však pro české země znamenalo také období nástupu habsburské dynastie na jejich trůn a tím i začlenění zemí svatováclavské koruny do širšího střeoevropského soustátí. S osobou Ferdinanda I., krále-Španěla, se do zdejších končin dostával nový impulz, pocházející z prostředí románského. Příchod nových kulturních vlivů našel odezvu také u české domácí šlechty. „*Španělská grandeza a italská elegance lákaly k napodobení a všichni ti, kteří je k nám přinášeli, byli vášniví katolíci.*“¹

Předtím, než se vydáme po španělských stopách v českých zemích 16. a počátku 17. století, seznámíme se s historickým mocensko-politickým pozadím. Následně si představíme centrum, z něhož tato mocensko-politická konstelace vycházela, tj. pražský dvůr císaře Rudolfa II., a vedle něho také jednu z klíčových skupin tohoto dvora, tzv. „španělskou stranu“, v čele s osobou španělského vyslance dona Guilléna de San Clemente (1539-1608). Byl to totiž především zástupce katolického krále, kdo udával celé této skupině španělský tón.

Budeme tak sledovat tři základní linie utváření česko-španělských vztahů v raném novověku: panovnickou, aristokratickou a diplomatickou (vyslaneckou).² Vedle osobnosti samotného španělského vyslance se pokusím přiblížit českou kulturně prošpanělsky orientovanou katolickou šlechtu, tedy osoby s vazbami na „španělskou

¹ Stloukal, Karel, Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1569-1607), Praha 1912, s. 33. Srov. Lenz, Jaroslav, Kulturní styky českošpanělské v zrcadle dějin, Praha 1930, s. 5.

² Historik umění Pavel Štěpánek se ve své studii *Španělé v Praze 16. století* (in: Documenta Pragensia XIX, Praha 2001) zmiňuje o třech základních liniích šíření španělského vlivu do Čech, o linii panovnické, aristokratické a nábožensko-filosofické, přičemž vyslaneckou linii vidí spíše v prolínání prvních dvou jmenovaných. Hlediska náboženská a filosofická v kontextu utváření česko-španělských vztahů nejsou pochopitelně zanedbatelná a hrají svou důležitou a neopomenutelnou roli. Obojí otázka je spojená především se začátky působení jezuitů v Čechách. Zabývat se jí v této práci budeme jen velmi okrajově. Zájemce o tuto problematiku proto odkazují zejména na knihy a studie o jezuitském řádu. Podobně bychom mohli sledovat také linii uměleckou či literární a další, ty se však do nemalé míry proplétají například s proudem náboženským či aristokratickým. Tady odkazují především na nevydanou disertační práci Jiméneze (Jiménez, Pablo, Vztahy Španělska a Čech a jejich doklady v Rudolfínské kultuře a umění, Praha 1996), práce Štěpánkovi (co se týče umění), respektive na studie Václava Černého, Jaroslavy Kašparové a dalších (oblast literárních dějin).

stranu“. Tato skupina se formovala na bázi oněch tří linií, konkrétně na principu vztahu patron-klient.³

Don Guillén de San Clemente byl osobností velkého formátu, jehož věrných služeb si cenili španělští králové Filip II. a Filip III. Navíc již ze samotné podstaty vyslance skutečné velmoci, totiž země, jež za vlády potomků katolických královských manželů „sjednotitelů“, Isabely Kastilské a Ferdinanda Aragonského, prožívala svůj zlatý věk, vyplývalo čestné postavení mezi služebníky ostatních evropských vládců.⁴

Za povšimnutí jistě stojí i skutečnost, že právě Guillénova mise v Praze (1581-1608) ohraničuje bezmála celé období Rudolfova kralování z hlavního města Českého království. Rudolf II., císař Svaté říše římské, o jehož vládě bylo napsáno nespočetné množství historických prací, z Prahy vytvořil centrum obrovské středoevropské říše, jejímž politickým i společenským a kulturním srdcem se stal císařský dvůr formující se kolem Pražského hradu.

Sbližováním dvou kultur od středověku⁵ až po Bílou horu se v práci *Španělé na Bílé hoře*⁶ zabýval historik Bohdan Chudoba. Jedná se o dílo českou historickou obcí po generace kritizované.⁷ Přesto jde o titul, jenž je v mnoha směrech do dnešních dnů nepřekonaný. Především v oblasti utváření „španělského světa“ v českých zemích je velkou inspirací i pro současné badatele (mj. pro Josefa Forbelského⁸ či Pavla Marka⁹).

³ Marek, Pavel, Klientelní strategie španělských králů na pražském císařském dvoře konce 16. a počátku 17. století, in: ČČH 105, 2007, s. 40-88; Maťa, Petr, Svět české aristokracie (1500-1700), Praha 2004, s. 657-678; Bůžek, Václav, Klientela Pernštejnů a Rožmberků ve druhé polovině 16. století, in: Vorel, Petr (ed.), Pernštejnové v českých dějinách, Pardubice 1995, s. 213-225. Další bibliografie viz Bůžek, Václav, Dvůr habsburských císařů v letech 1526-1740 a historiografie na prahu 21. století, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740), Opera historica, České Budějovice 2003, s. 5-32.

⁴ Španělský vyslanec stál v pomyslném žebříčku diplomatické důstojnosti za papežským nunciem a vyslancem císařským. Více viz kapitola Španělští vyslanci při císařském dvoře a v Praze.

⁵ O stručné shrnutí významných událostí česko-španělských vztahů ve středověku se vedle Bohdana Chudoby pokusili také další autoři. Viz např. Kašpar, Oldřich, Čechy v zrcadle hispano-amerických dějin, Pardubice 1997, s. 15-22; Kašpar, Oldřich, Koruna a srdce Evropy, Olomouc 1992, s. 9-11 a další.

⁶ Dílo bylo vydáno nejprve v roce 1945 v Československu (Chudoba, Bohdan, Španělé na Bílé hoře, Praha 1945) a poté se objevilo v přepracované podobě ještě dvakrát. V roce 1952 vyšlo v Chicagu v angličtině pod názvem *Spain and the Empire* a v roce 1964 byl v Madridu publikován překlad této verze do španělštiny (*España y el Imperio*).

⁷ Bouřlivou kritikou bylo v totalitním Československu doprovázeno především anglické vydání Chudobovy knihy. Viz recenze na knihu: Baďura, Bohumil - Polišenský, Josef, Falešný obraz Bílé hory, in: ČsČH 3, 1955, s. 674-679. Vedle ideologicky motivované, záměrně útočné kampaně vyvolané v padesátých letech na katolického emigranta Chudobu se objevila i kritika věcného charakteru. Podle Josefa Janáčka „velkou nevýhodou jeho práce zůstávají faktografické chyby v interpretaci českých pramenů, které znevažují výsledky jeho studia“ (Janáček, Josef, Rudolf II. a jeho doba, Praha 1997, s. 534).

⁸ Forbelský, Josef, Španělé, Říše a Čechy, Praha 2006

⁹ Marek, Pavel, Svědectví o ztrátě starého světa. Vojtěch Popel z Lobkovic a Polyxena Lobkovičková z Pernštejna, České Budějovice 2005; Tentýž, Klientelní strategie.

Historik umění Pablo Jiménez, autor disertační práce z filosofické fakulty University Karlovy v Praze,¹⁰ se pro změnu zaměřuje především na umělecko-kulturní, ale i mocensko-politický rozměr španělských vlivů na dvoře Rudolfa II.¹¹ Podle Jiménezze hrála u „španělské skupiny“ neopomenutelnou roli španělská a prošpanělská politická ideologie a propaganda. „Španělská strana“ je v jeho podání skupinou z řad vysoké katolické šlechty, která obhajuje těsné spojení se španělským dvorem, vládu Habsburků a katolickou církev.¹²

Z edic vydaných pramenů bych rád upozornil především na soubor korespondence dona Guilléna de San Clemente od markýze de Ayerbe.¹³ Jedná se o edici pramenů, již Ayerbe sestavil a vydal převážně ze svého rodinného archivu hrabat de San Clemente. Značně kriticky se k této práci na začátku minulého století vyjádřil historik Josef Borovička, podle něhož je „*pouhým doslovným a místy chybným otiskem dokumentů beze všeho výkladu, (...) [čtenář] je na rozpacích, zda listy ty jsou otištěny z originálů či z konceptů nebo kopií; není jist, které kusy pocházejí z archivu rodinného a které z archivu simancaského, z něhož vybráno namátkou také několik čísel, atd.*“¹⁴

I přesto je Ayerbeho edice po generace využívaným pramenem. Pro svou práci ji využil např. historik Robert John Evans¹⁵ a zvláště Pablo Jiménez,¹⁶ Josef Forbelský¹⁷ a Pavel Marek.¹⁸ V *Correspondencia* se nacházejí jak listy, jichž byl vyslanec autorem, tak i listy jemu zaslané. Najdeme mezi nimi dopisy adresované španělským králům Filipovi II. a Filipovi III., dále korespondenci s rakouskými arcivévody Arnoštem, Matyášem a Maxmiliánem, císařovnou-vdovou Marií, místokrálem neapolským donem Juanem de Zúñiga, San Clementovým sekretářem Pedrem de Montaña a řadu dalších listů.

Badatelsky zajímavou součástí edice jsou v neposlední řadě i účty pražského vyslanectví od roku 1599: „*Účty mezi Jeho Veličenstvem a jeho vyslancem donem*

¹⁰ Jiménez, Vztahy.

¹¹ Pro českého čtenáře je zajímavé sledovat především jeho pohled na španělské vyslance, totiž očima španělského badatele.

¹² Tamtéž, s. 8.

¹³ Ayerbe, marqués de, *Correspondencia inédita de Don Guillén de San Clemente*, Zaragoza 1892.

¹⁴ Borovička, Josef, *Archiv v Simancasu. Příspěvek ke kritice zpráv španělských vyslanců*, in: *Zprávy zemského archivu Království českého*, Praha 1910, s. 131.

¹⁵ Evans, Robert John, *Rudolf II. a jeho svět*, Praha 1997.

¹⁶ Jiménez, Vztahy.

¹⁷ Forbelský, Španělě.

¹⁸ Marek, *Klientelní strategie*.

Guillénem de San Clemente, týkající se peněz, jež utratil na vyslanectví a za jiné věci od roku 1599 až do 3. září, kdy zemřel.“¹⁹

Obdobným typem pramenů jako ty, jež nám představuje Ayerbeho edice, je pro nás i korespondence španělských vyslanců na císařském dvoře, jež se v podobě opisů nachází ve fondech 1. oddělení Národního archivu v Praze. Autorství prepisů španělských listů uložených v Generálním archivu v Simancasu u Valladolidu náleží českým historikům a archivářům z 19. a počátku 20. století. Jako první z českých historiků využil simancasských pramenů Antonín Gindely. Svou práci *Rudolf II. und seine Zeit*²⁰ opřel mj. o autentická svědectví španělských vyslanců na císařském dvoře.

Na starší výzkum A. Gindelyho navázal Josef Borovička (1885-1971), který ve fondech španělského *Archivo General de Simancas* bádá v roce 1909. Vzápětí Borovička ve Zprávách zemského archivu Království českého publikoval studii *Archiv v Simancasu. Příspěvek ke kritice zpráv španělských vyslanců* pojednávající o této významné instituci, o její historii a představil výsledky svého tamního badatelského působení. Spolu s Josefem Borovičkou pobyl jistý čas v prostorách hradu, v němž je archiv uložen, Vlastimil Kybal.²¹ Později měli možnost ze zdejších pramenů čerpat také představitelé dalších generací historiků: Bohdan Chudoba (1909-1982) a Bohumil Baďura (nar. 1929).²²

Pramenné bohatství archivu v Simancasu – i přes logické vnitroarchivní změny způsobené stoletou propastí, jež nás od Borovičkovy analytické práce dělí – může být zdrojem poučení i pro dnešního badatele.²³ Důkazem toho nám budiž skutečnost, že česká historiografie nadále pokračuje v odkazu průkopníka dějin česko-španělských vztahů „zlatého věku“ Antonína Gindelyho. Z českých dějepisců do Simancasu naposledy podnikl výzkumnou cestu českobudějovický historik Pavel Marek.

¹⁹ Ayerbe, *Correspondencia*, s. 315-399; srov. Borovička, *Archiv*, s. 132. Možnost využití účtů ze španělského vyslanectví naznačil Jiménez, *Vztahy*, s. 103-104.

²⁰ Gindely, Anton, *Rudolf II. und seine Zeit*, Band I, 1862; Band II, 1868.

²¹ Kybal v Simancasu prováděl výzkum o účasti Španělska v českém povstání (1618-1620) a obecných dějinách let 1609-1610 (Borovička, *Archiv*, s. 130). Po boku Josefa Borovičky tam bádá od 10. 7. do 24. 9. 1909, Borovička v Simancasu pobyl déle, přišel již na jaře a studoval roky 1605-1617, ale šel i zpět, až do roku 1592 (Kybal, Vlastimil, *Drobné spisy historické*, část I. Z cest a archivů, Praha 1915).

²² Polišínská, Milada, 120 años de estudios checos en el Archivo General de Simancas, in: *Ibero-Americana Pragensia* 16, 1982, s. 211-225, zde s. 212.

²³ Kollmann, Josef, Dr. Josef Borovička a Národní archiv (příspěvek k dějinám archivnictví novější doby), in: *Paginae historiae – Sborník SÚA v Praze*, 10, Praha 2002, s. 167-222, zde s. 169-170.

2 Španělsko a Čechy v polovině 16. století

2.1 Nástup Habsburků: Španěl na českém trůně ²⁴

Psal se 23. říjen roku 1526 a ve Svatováclavské kapli pražského chrámu sv. Víta se sešlo na čtyřiaadvacet zástupců českých stavů (po osmi členech v něm byly zastoupeny stavy panský, rytířský a měštský), kteří dohromady tvořili výbor sestavený při příležitosti volby českého krále.²⁵ Na této posvátné půdě byl konečně, po nelehkých a mnohdy vyčerpávajících jednáních předchozích dnů, zvolen český král. Příštího dne se po vyhlášení výsledků na volebním sněmu dostalo obyvatelstvu Prahy oficiálního stvrzení. Již nebylo o čem pochybovat, v zemích svatováclavské koruny začala vláda Ferdinanda Habsburského.²⁶ Do dějin tak vstoupil první rodilý Španěl mezi českými králi.²⁷

Jagellonci, jejichž česká větev osobou mladičkého krále Ludvíka vymřela po meči²⁸, byli vystřídáni velice dynamicky se rozpínající panovnickou dynastií. Země Koruny české měly co do činění s rodem, jehož příslušníci ovládali obrovskou říši, nad níž slunce nezapadalo.

Sebevědomí českých stavů mělo své opodstatnění. Právě za vlády ne příliš silných jagellonských králů²⁹ si domácí stavovská obec až moc zvykla vládnout sama sobě.³⁰ Mezi mnoha šlechtici převládala představa, že skrze stavovské orgány a svá vydobytá privilegia mají pod kontrolou samotného krále. Tento stav se ale měl záhy změnit. Tehdy ještě nikdo netušil, že v této památné chvíli, kdy se Habsburkové znovu ujali vlády nad zeměmi Koruny české, začala habsburská éra trvající bezmála 400 let.

²⁴ Situaci kolem volby českého krále z roku 1526 a nástupu habsburské dynastie na český trůn známe především z živého podání historika Josefa Janáčka. Viz Janáček, Josef, *Nástup Habsburků na český trůn*, Praha 1986; Janáček, Josef, *České dějiny: Doba předbělohorská*, kniha I, 1526-1547, díl I, Praha 1971, s. 12-18 a 28-56. Srov. Rezek, Antonín, *Zvolení a korunování Ferdinanda I. za krále Českého*, Praha 1877; González Navarro, Ramón, *Fernando I – Un emperador español en el Sacro Imperio*, Madrid 2003, s. 262 a 264.

²⁵ Mikulec, Jiří (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova: Paměti*, Praha 1996, s. 112.

²⁶ Vedle Ferdinanda byli nejvážnějšími pretendenty českého trůnu bavorská knížata Ludvík a Vilém a polský král Zikmund I., bratr Vladislava II. Jagellonského (více viz Janáček, *Nástup*, s. 18-24).

²⁷ Pražskou volbu českého krále sice moravští a slezští stavové (české stavy k volbě nepřizvaly stavy ostatních zemí české koruny) odmítli akceptovat, rozhodující však bylo, že Ferdinanda uznali za svého krále, totiž skrze nároky na trůn jeho ženy, sestry mrtvého krále, Anny Jagellonské (srov. Janáček, *Nástup*, s. 18).

²⁸ O smrti krále Ludvíka Jagellonského viz Janáček, *České dějiny I*, s. 7-12.

²⁹ Jagellonci byli podřízeni zájmům uherské šlechty, což na jejich české protějšky působilo jako trn v oku (Janáček, *Nástup*, s. 12).

³⁰ Janáček, Rudolf II., s. 9.

Zatím však Ferdinand postupně vytvářel zárodek najmocnějšího státu střední Evropy.³¹ Již v roce 1522, rok po svatbě s jagellonskou princeznou Annou,³² získal na základě Bruselských smluv vládu v dědičných rakouských zemích a v dalších habsburských državách, Alsasku a Württembersku.³³

2.2 Víc Španěl než jeho bratr, španělský král!

České stavovské prostředí se za vlády Jagellonců vyznačovalo nepochybnou provinciálností.³⁴ V první polovině 16. století však do českých zemí proudila řada vlivů, jež ji postupně měly odstranit. Vedle protestantských vyznání, přicházejících především ze sousedních říšských knížectví, a středoevropské integrace se do značné míry jednalo o dílo nového krále-Španěla, které přispělo k zaklícení nejednoho španělského zvyku. Jeden z nich v katolických kostelech můžeme na Zelený čtvrtek spatřit ještě dnes. Jedná se o obřad mytí nohou, který Ferdinand na základě tradice španělských králů zavedl v průběhu prvního Svatého týdne prožitého ve svém novém království.³⁵ Do Prahy se tak po boku krále, rodáka z Alcalá de Henares,³⁶ dostávala spolu se španělskými dvořany také španělská kultura.

Nejednoho Španěla bychom pochopitelně našli také ve Ferdinandově nejbližším okruhu, mezi jeho rádci. K nejznámějším patřili Gabriel de Salamanca či dvorní sekretář Cristóbal de Castillejo, básník, který v Praze složil skladbu „O dvorském životě“.³⁷ Kolem poloviny padesátých let 16. století sloužilo na dvoře Ferdinanda I. ve Vídni šestadvacet španělských šlechticů, z nichž někteří obsadili vysoké dvorské úřady.

³¹ Budování monarchie se neobešlo bez komplikací. Nepříliš optimisticky se vyvíjela situace v Uhrách, kde ještě nedávno zemi drancovali Turci a kde se Ferdinand dne 16. prosince za pomoci své habsburské sestry Marie, uherské a české královny-vdovy nechal v Prešpurku zvolit protikrálem čerstvého uherského krále, sedmihradského vojvodu Jana Zápolského (Janáček, *Nástup*, s. 38).

³² Tento sňatek se uskutečnil jako součást vídeňské smlouvy z r. 1515 mezi císařem Maxmiliánem I. a Vladislavem II. Jagellonským, na jehož základě spolu měli do manželství vstoupit Maxmiliánovi vnuci a Vladislavovy děti, jak se později také stalo: Ferdinand si vzal Annu a Ludvík Marii (Tamtéž, s. 13).

³³ Tamtéž, s. 13-14.

³⁴ Maťa, *Svět*, s. 30.

³⁵ Štěpánek, *Španělé*, s. 60.

³⁶ „Ferdinand se narodil ve Španělsku, v Alcalá de Henares, přestože na jeho náhrobku v chrámu sv. Víta je uvedeno, že se narodil v Medině (Medině del Campo?)“ (Štěpánek, *Španělé*, s. 59). Viz též např. Hamannová, Brigitte, *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*, Praha 1996, s. 91; Jiménez, *Vztahy*, s. 12.

³⁷ O Ferdinandových dvořanech nalezneme v domácí literatuře jen velmi kusé informace, viz Štěpánek, *Španělé*, s. 60; Chudoba, *Španělé*, s. 37; Jiménez, *Vztahy*, s. 22 a další. Výběrový přehled německy psané literatury viz Bůžek, *Dvůr*, s. 22.

Martin de Guzmán zastával hodnost nejvyššího dvorského komorníka a Pedro de Córdoba a Pedro Laso de Castilla funkci nejvyššího štolby.³⁸

Neopomenutelný je v neposlední řadě také velkolepý renesanční stavební počín – letohrádek královny Anny, v bezprostřední blízkosti Pražského hradu. Z Královské zahrady, jejíž projekt rovněž sám inicioval, tak do dnešních dnů můžeme obdivovat svého druhu za Alpami nevídané architektonické dílo. Renesančních dokladů z dílen italských mistrů za vlády Ferdinanda přibýlo samozřejmě mnohem víc.³⁹

Česko-španělské vztahy nabývaly na své intenzitě. Již ve středověku docházelo k jistým kontaktům mezi těmito dvěma zeměmi,⁴⁰ avšak od chvíle, kdy usedl habsburský panovník na český trůn, se jejich prohloubení nedalo přehlédnout. První krok k navázání vzájemných diplomatických styků se však objevil ještě předtím. Když se totiž císař Karel V. dozvěděl o možnosti zisku koruny pro svého mladšího bratra, vyslal do Čech posla, jenž se měl o jeho zvolení přičinit.⁴¹ Tím byl Španěl Antonio de Mendoza.⁴²

Léta však plynula a oba mocní panovníci habsburského domu, Karel i Ferdinand, brzy začali uvažovat o svých nástupcích. Nejprve bylo třeba zajistit stolec říšský. Již roku 1531 byl v Kolíně nad Rýnem zvolen nový římský král – Ferdinand. Stal se tak následníkem Karla, římského císaře. Bylo však jasné, že tento krok ob stojí jen dočasně, z dlouhodobého časového horizontu se muselo počítat s faktem, že oba bratři jsou přibližně stejně staří a následníka tedy bude třeba hledat v generaci mladších příslušníků rodu. Tam v úvahu připadali prvorození synové výše jmenovaných, Filip a Maxmilián, shodou okolností se oba narodili ve stejném roce – 1527.

Jestliže Ferdinand s Karlem i přes různé životní osudy a odlišnou výchovu spolu na dálku vycházeli velmi dobře, jejich následníci si vůbec nerozuměli. Otázkou, ve které se neshody projevovaly asi nejcitelněji, bylo náboženské přesvědčení, přesněji stupeň náboženské horlivosti, přestože byli odmalička vychováni v katolickém duchu.

³⁸ Bůžek, Václav, Šlechta ze zemí Koruny české na habsburských dvorech v předbělohorském století, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740), České Budějovice 2003, s. 153-159, zde s. 167.

³⁹ O italské architektuře v Praze v době vlády Ferdinanda I. viz Preiss, Pavel, Italští umělci v Praze, Praha 1986, s. 19-29, též Jiménez, Vztahy, s. 22-23 (o Belvederu) a další.

⁴⁰ „Co najdeme v předchozích dějinách obou království, Čech a Španěl, společného, jsou jen drobné zajímavosti“ (Chudoba, Španěle, s. 36). Více viz tamtéž, s. 36-37.

⁴¹ Tento posel však ze Španělska nevycestoval včas a jeho mise tak ztratila na významu (Štěpánek, Španěle, s. 59).

⁴² Starobylý španělský rod Mendoza jistě stojí za povšimnutí, pro nás již proto, že se zanedlouho měl rodově spříznit s českou šlechtou a ještě o něm tedy v této práci uslyšíme. Více o této významné španělské šlechtě, jež zastávala jedno z nejvyšších společensko-politických míst co do svého postavení v království na Iberském poloostrově viz tamtéž, s. 60-62.

Maxmilián, který své mládí prožil v Innsbrucku, měl jisté sympatie k protestantství. Na vině byla bezpochyby nedůslednost ve výchově, protože jeho postoj k náboženství ovlivnil učitel, který u mladého arcivévody vzbudil zájem o Luthera.⁴³

Infant Filip svá dětská léta trávil ve Valladolidu. Španělsko v té době bylo de facto bez hlavního města, jako rozhodující se tak ukazovalo, kde se se svým dvorem právě chtěl vyskytovat Karel, který místa svého pobytu častokrát střídal. Jednou to byla Granada, kde si nechal postavit monumentální císařský palác,⁴⁴ podruhé Sevilla, jindy zas Toledo, Valladolid nebo Barcelona.⁴⁵ Ve skutečnosti však římský císař velmi často pobýval mimo Pyrenejský poloostrov a po dobu jeho nepřítomnosti byla správa země podřízena vládě regentů. Například roku 1529 opustil Karel poloostrov na dlouhá čtyři léta, což bylo právě v době útlého mládí jeho syna Filipa. O výchovu španělského prince se zpočátku starala především jeho matka, Isabela Portugalská (1503-1539).⁴⁶ Právě ta sama ve Španělsku několikrát vykonávala úřad královské regentky.⁴⁷ V devíti letech se o Filipovu výchovu začal starat Juan de Zúñiga.⁴⁸ Po nezdařeném porodu, na jehož následky přišla spolu s Filipovým čerstvě narozeným bratrem Juanem v roce 1539 v Toledu o život,⁴⁹ tak španělský princ ve dvanácti letech přišel o svou milovanou matku. Jistě to byl jeden z momentů, jež jeho další život závažnou měrou ovlivnily. Ale nejen jeho. Pohřební akt hluboce otřásl také významným španělským grandem, Franciscem de Borja.

Ten pod dojmem pomíjivosti lidského života, jež jej zasáhl při odkrytí rakve s Isabeliným rozkládajícím se mrtvým tělem, zásadně změnil svůj dosavadní dvorský život vedený v přepychu a okázalosti.⁵⁰ Po ovdovění se František Borgiáš – jak zní

⁴³ Jednalo se o Wolfganga Schiefera (tamtéž, s. 50). Královna Anna se postarala, aby se Maxmiliánovi dostalo potřebného vzdělání, proto jeho formaci vedle již zmíněného protestanta svěřila několika učitelům. Srov. González Navarro, Fernando I, s. 330.

⁴⁴ Karel V. plánoval, že zde jednou spočine jeho tělo, proto započal se stavbou nové katedrály, v níž chtěl být původně pohřben (Jiménez, Vztahy, s. 204).

⁴⁵ Chudoba, Španěle, s. 53.

⁴⁶ Parker, Geoffrey, Filip II.: Španělský král z rodu Habsburků. „Nejmocnější křesťanský vládce“, Praha 1998, s. 20-21.

⁴⁷ Regentstvím byla pověřena třikrát, v letech 1528, 1535 a 153 (Hamannová, Habsburkové, s. 164).

⁴⁸ Také rod Zúñiga patří mezi slavné kastilské šlechtické rody a ještě o něm bude řeč. Řada rodových příslušníků vykonávala vysoké státní úřady a vytvořila také jakýsi španělský vyslanecký klan. Jedním z jeho diplomatů byl Baltazar de Zúñiga, který působil jako nástupce dona Guilléna na místě vyslance v Praze.

⁴⁹ Hamannová, Habsburkové, s. 164.

⁵⁰ Známou scénu ze života sv. Františka Borgiáše máme krásně dramaticky ztvárněnou ve hře *El Gran duque de Gandía* (Velkovévoda Gandijský), již napsal roku 1671 Pedro Calderón de la Barca a jejíž rukopisná kopie byla objevena roku 1958 na zámku v Mladé Vožici v jižních Čechách (srov. Forbelský, Josef – Royt, Jan – Horyna, Mojmir, Pražské Jezulátko, Praha 1992, s. 19-20). Romanista a literární vědec a kritik Václav Černý připravil kritickou edici tohoto dramatu: *El Gran Duque de Gandía, comedia de don Pedro Calderón de la Barca* (1963).

česká podoba jeho jména – přidal k mužům Ignáce z Loyoly a později se stal dokonce jeho nástupcem, generálem Tovaryšstva Ježíšova a po své smrti byl prohlášen za svatého. Ani pro českého čtenáře to jistě není osoba neznámá. Při procházce po pražském Karlově mostě můžeme obdivovat krásy světcovy kamenné barokní sochy a při nedávné výstavě v Klementinu jsme zase měli možnost narazit na klobouk, který údajně sám nosil.⁵¹ Nás však tato osobnost bude zajímat především z jiného důvodu: Franciscovým druhorozeným synem byl totiž San Clementeho předchůdce v pražském vyslaneckém úřadu, Juan de Borja.

2.3 Dva následníci trůnu

Dlouhou dobu, více než dvacet let, byly dvě větve jedné dynastie ve velmi úzkém ideovém spojení. Bratři Karel a Ferdinand, hlavy z Boží vůle pomazané a nejvýše stojící osoby v říši, usilovali i přes do jisté míry odlišné vladařské postupy o mety, jež je vzájemně spojovaly, a tak jim velmi záleželo na tom, aby si i přes vzdálenost svých dvorů udrželi tuto jednotu.⁵²

Karel V. by v budoucnu nepochybně rád – z přirozených otcovských pohnutek nejmnocnějšího muže Evropy – viděl císařskou korunu na hlavě svého syna Filipa. Momentálně by se však (v hypotetickém případě Karlovy nenadálé smrti) jako daleko pravděpodobnější následník jevil jeho bratr, Ferdinand I. On, římský král, si jako jediný mohl nárokovat říšský titul nejvyšší. Přihlédneme-li navíc k nedávné zahraniční zkušenosti španělského prince, měl císař Karel jistě o čem přemýšlet. Jeho syn Filip byl v cizině prakticky všude, kam přijel, neoblíben. „*Říkalo se, že se Italům líbil málo, Flámům vůbec ne a Němci že ho počali nenávidět.*“⁵³ Navíc si jen těžko zvykal na neznámé prostředí. Již proto se dalo vytušit, že vybudovat si v říši alespoň srovnatelnou pozici, jakou měl jeho otec a strýc, by pro něj mohlo znamenat nadlidský úkol. Jistě k tomu v neposlední řadě přispěla také jistá strohost španělského vystupování i nemalá jazyková bariéra. Filip na rozdíl od svého otce neovládal kromě španělštiny a latiny žádný další jazyk. Karel V. naopak uměl též francouzsky, německy a vlámsky.⁵⁴

⁵¹ Výstava „Jezuité a Klementinum“ proběhla ve dnech 25. 4. – 15. 6. 2006 při příležitosti 450. výročí příchodu jezuitského řádu do Čech.

⁵² González Navarro, Fernando I, s. 292.

⁵³ Chudoba, Španěl, s. 54; srov. Jiménez, Vztahy, s. 14; Parker, Filip II., s. 33-34.

⁵⁴ Chudoba, Španěl, s. 51. Časem se sice Filip naučil pasivně francouzsky, italsky a portugalsky, nikdy však těmito jazyky nedokázal hovořit (Parker, Filip II., s. 21).

K Filipově „německé“ cestě došlo v rámci jakési „výměny“ prince Filipa a jeho bratrance arcivévody Maxmiliána. Zatímco se španělský následník trůnu podíval do střední Evropy a mohl poznat zdejší prostředí, Maxmilián zavítal na Iberský poloostrov,⁵⁵ kde dokonce získal čestný úřad místodržitele.⁵⁶

Na dalekou cestu se roku 1548 vypravil s doprovodem, jehož součástí byli také mladí bohatí čeští páni: Vratislav z Pernštejna (1530-1582), Jaroslav Smiřický ze Smiřic (1513-1597) a Jiří Pruskovský z Pruskova († 1584). V arcivévodově doprovodu byl ale také mladý šlechtic z Korutan, Adam z Ditrichštejna (1527-1590).⁵⁷ Cestou do neznáma se skupina obklopující očekávání plného Maxmiliána zastavila v několika významných severoitalských centrech. Hold při jejich návštěvě jim vzdala města Mantova, Milán a Janov.⁵⁸

Do nedávno sjednoceného španělského království jel Maxmilián jako do zcela cizí země, ač zde měl blízké příbuzné. Svými zvyky i poměry se Španělsko od středoevropských dvorů diametrálně lišilo. Na první pohled byly snadno postřehnutelné naprosto odlišné náboženské poměry. Náročný a ceremoniemi až poněkud přehlcený dvorský život a etiketa se Středoevropanům mohl zdát nejen komplikovaný, ale i strojený. Podobně skličujícím dojmem pak na ně – nepochybně především v prvních měsících pobytu na dvoře ve Valladolidu – působilo rozdílné klimatické prostředí a pod rozpáleným sluncem vyprahlá kastilská půda. Zdejší podnebí bylo naprosto odlišné od toho středoevropského. Na druhou stranu to ale byl pobyt plný překvapení. Nezapomínejme, že Španělsko pro člověka z našich končin bylo zemí stále ještě prakticky neznámou a cesta sem musela být nepopsatelným dobrodružstvím. Nezakrývaná *grandeza* v zemi, kde řada různě majetných stavovských příslušníků, pod dojmem nevyčerpatelného a pohádkového přílivu bohatství z Ameriky, měla tendenci žít na vysoké noze, ač na to mnohdy objektivně vzato neměla, Maxmiliánovým společníkům jistě učarovala a vzbudila u nich první jiskřičky sympatie. Postupem let se právě toto druhé osudové setkání, tentokrát příslušníků české vysoké aristokracie se

⁵⁵ V kastilském městě Valladolid se spolu oba nástupci svých trůnů setkali. Filip II. svého bratrance přivítal a vzápětí se vydal na svou zahraniční cestu do Flander, kde na něj čekal jeho císařský otec (Jiménez, Vztahy, s. 18).

⁵⁶ Bohdan Chudoba se o tom zmiňuje v souvislosti, že Maxmilián ve Španělsku jako zástupce Karla I. (V.) státní radě sice předsedal, ve skutečnosti ale *Consejo de Estado* rozhodovalo nezávisle na něm (Chudoba, Španěle, s. 54).

⁵⁷ Tamtéž, s. 53.

⁵⁸ Výprava vycestovala 11. 6. 1548 z Augšpurku a pokračovala přes Innsbruck do severní Itálie, kde se nalodila, poté přistála v Barceloně, odkud se vydala do Valladolidu, kam dorazila 13. 9. 1548 (Pánek, Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552, České Budějovice 2003, s. 25).

Španělskem, jeho královským dvorem, kulturou a společností, stalo dalším pilířem formování česko-španělských vztahů.

Maxmilián však ve svých jedenadvaceti letech do Španělska přijel nejen na zkušenou a kvůli seznámení se se zdejšími poměry. Čekala jej zde i záležitost, jež u příslušníka vládnoucí dynastie nikdy není jen věcí soukromou. Maxmilián se měl ženit.⁵⁹ Na to, nakolik se manželský svazek mezi blízkými příbuznými vydaří, měl odpovědět až čas, že to ale byla událost velkolepá, o tom nikdo nepochyboval. Vždyť se brali příslušníci jednoho z bezpochyby nejmocnějších rodů v Evropě a jejich manželství mělo jedinečně prohloubit blízkost dvou vzájemně zbratřených habsburských větví. Marie Kastilská (1528-1603), Maxmiliánova nastávající, byla dcerou Karla V., respektive sestrou Filipa II., tedy arcivévodovou sestřenicí.

Zmínili jsme se o dojmech a zkušenostech, jichž ve Španělsku nabyli páni typu Vratislava z Pernštejna či Adama z Ditrichštejna. Bylo by však chybou nezmínit pro habsburskou říši určující *experiencias*, které si z poloostrova přivezl náš arcivévoda. Také on, budoucí český král a římský císař, byl totiž nemalou měrou prostředím zasažen. U něho, i přes skutečnost, že měl španělskou manželku, s níž si kupodivu prý velmi dobře rozuměl,⁶⁰ bychom mohli pozorovat spíše nemalý odstup vůči Španělsku. Velký vliv na Maxmiliánův formující se protišpanělský postoj měl především jeho pocit křivdy ze strany španělských příbuzných, především od císaře Karla V., od něhož si arcivévoda sliboval rychlé zlepšení osobních pozic v rámci říše. To vše šlo ruku v ruce s Maxmiliánovým osobním postojem ke katolickým věroučným otázkám a ochlazení jeho víry. V praxi to záhy znamenalo jeho opětovný příklon k protestantským vyznáním, především luteránství.⁶¹

⁵⁹ O svatbě bylo rozhodnuto již dlouho před Maxmiliánovým odjezdem do Španělska, v květnu 1547, v habsburské rodinné radě. Tehdy padlo také rozhodnutí o výše zmíněném ujmoutí se správy Španělska. Viz Fritzdová, Charlotte – Růžička, Jiří, Španělský sňatek Vratislava z Pernštejna (1555), Sborník prací východočeských archivů 3, 1975, s. 65.

⁶⁰ Volker Press píše: „*Bylo to velmi šťastné a – se 16 dětmi – velice plodné manželství*“ (Hamannová, Habsburkové, s. 264). Chudoba se o jejich manželském soužití zmiňuje podrobněji, vesměs ale ve stejném duchu. Zmiňuje se však také o jisté manželské krizi (z první poloviny padesátých let 16. stol.) spojené s Maxmiliánovou podezíravostí vůči španělským dvořanům, jež si s sebou Marie přivezla ze své rodné země. (Chudoba, Španělé, s. 57) Podobně se dočteme také u Bůžka a kol.: „*Kupodivu skvěle vycházel se svou španělskou sestřenicí a zároveň manželkou císařovnou Marií, ačkoli nesnášel španělské členy jejího doprovodu*“ (Bůžek, Václav – Hrdlička, Josef – Král, Pavel – Vybíral, Zdeněk, Věk urozených, Praha – Litomyšl 2002, s. 101). Janáček na druhou stranu naznačuje, že mezi manžely docházelo ke sporům kolem výchovy jejich synů, protože Marie nesouhlasila s Maxmiliánovým výběrem ve víře nespolehlivých učitelů (Janáček, Rudolf II., s. 31-32).

⁶¹ U Maxmiliána se sklony k luteránství objevovaly již před odjezdem do Španělska, pod vlivem náboženského vývoje ve střední Evropě (především v Rakousku, kde prošel výchovou na dvoře v Innsbrucku). Také proto byl arcivévoda oženěn se svou příbuznou Marií, důsledně praktikující katolickou vírou (Hamannová, Habsburkové, s. 334-335). Srov. Evans, Rudolf II., s. 74-75, 110-112. Ve vysokých

Osobní nejistota plynoucí ze situace, v níž se Maxmilián nacházel, se přeci jen po čase mohla alespoň do jisté míry rozplynout. Koncem roku 1549 k němu za Pyreneje totiž prostřednictvím posla Jindřicha z Valdštejna došla potěšivá zpráva: 19. února toho roku byl na zemském sněmu v Praze přijat za českého krále. Zneklidňující však byla hned další novina, podle níž prý císař hodlal ve věci svého císařského nástupnictví znevýhodnit své blízké ze srdce Evropy.⁶²

Maxmilián se svým pobytem ve Španělsku nebyl příliš spokojen, přesto zde nakonec prožil dva roky svého života.⁶³ Poté se vydal do Augšpurku, kde se konal rodový sjezd, který měl vyjasnit kritické otázky budoucnosti *Casa de Austria*. Sešel se tam se svým otcem Ferdinandem I., strýcem Karlem V., bratrancem Filipem a tetou Marií (bývalou českou a uherskou královnou a vdovou po Ludvíkovi Jagellonském). Svou mladou manželku Maxmilián prozatím zanechal na Pyrenejském poloostrově. Manželské povinnosti musely na čas ustoupit stranou povinnostem mocensko-politickým. Ze složitých rodinných jednání rodové špičky nakonec vzešla roku 1551 tajná smlouva. Podle ní měl po smrti Karlově císařskou korunu převzít jeho bratr Ferdinand. Ten pak měl docílit toho, aby jeho císařským nástupcem byl Karlův syn Filip, jehož zvolení římským králem bude mít po svém nástupu za úkol prosadit. Na středoevropské Habsburky mělo tentokrát zůstat až druhé místo a jasný cejch závislosti na španělských příbuzných.⁶⁴

Ferdinand s Maxmiliánem mnoho důvodů k jásoťu bezpochyby neměli. Jedno však bylo nade všechny pochyby: pakt svědčil o definitivním rozdělení habsburské dynastie, které znamenalo rozdělení jejího evropského panství.⁶⁵ Maxmilián se měl na základě augšpurské dohody trvale usídlit ve Vídni. Než se však po třech letech konečně vrátil domů, podnikl ještě jednu cestu do Španělska, za svou ženou Marií, kterou si spolu se svými dvěma dětmi⁶⁶ odvezl do střední Evropy.⁶⁷

kruzích panovalo přesvědčení, „že je svým cítěním vlastně luterán. Jeho dvorní kazatel byl protestant a císař měl v říši mnoho podobně smýšlejících přátel“ (tamtéž, s. 75).

⁶² Chudoba, Španěl, s. 55; Pánek, Výprava, s. 25.

⁶³ Pánek, Výprava, s. 25.

⁶⁴ Více o setkání v Augšpurku viz Chudoba, Španěl, s. 55, dále Janáček, Rudolf II., s. 28 a Jiménez, Vztahy, s. 12-15, 20.

⁶⁵ Srov. Jiménez, Vztahy, s. 12; historik Chudoba danou situaci komentuje v kontextu česko-španělských vztahů: „Podivným řízením právě v těchto letech, kdy se zdá, že obě země (...) pozbudou odstředivou silou politického vývoje i těch slabých pout, které je od tří desetiletí pojila, otvírají se znenadání docela nové cesty ze Španěl do Čech a naopak. Jsou to cesty rázu zprvu jen soukromého; ale i z nich se časem stávají cesty v dějinách rozhodující“ (Chudoba, Španěl, s. 59).

⁶⁶ Tyto první dvě Maxmiliánovy děti jsou Anna (1549-1580), budoucí čtvrtá žena Filipa II. a Ferdinand (1551-1552), který se narodil 28. března 1551 na cestě do Rakouska (Jiménez, Vztahy, s. 204; Janáček, Rudolf II., s. 29).

Španělsko, jež mladý arcivévoda ponechal svému osudu, bylo zanedlouho svědkem střídání králů. Již pozvolna stárnoucí generaci tam měla nahradit generace nová, již ztělesňoval Filip II. se svým smyslem pro vladařskou povinnost. Karel V., trápený bolestivou dnou formálně dokraloval v Bruselu, avšak světských záležitostí se nevzdal ani poté, kdy se roku 1556 vydal strávit nedlouhý čas, jež mu na této zemi ještě zbýval, do rozjímavého ústraní klášterního komplexu San Jeronimo de Yuste. Odtud pak nadále zahrnoval svého následníka Filipa, který po něm přebíral nejen vlastní španělské království, ale i obrovskou říši, nad níž slunce nezapadalo, nejružnějšími radami.⁶⁸

3 Česká šlechta a Španělsko

3.1 Vratislav z Pernštejna a zárodky formování „španělské strany“ v Čechách

Často se tvrdí, že mezi lety 1548-1551 Vratislav z Pernštejna pobýval ve Španělsku, ve skutečnosti však nemalou část tohoto času strávil na cestách. Jen během těchto čtyř let urazil cestu z Čech do Španělska minimálně čtyřikrát. O tom, že patřil mezi nejzkušenější soudobé české cestovatele svědčí i fakt, že se do ciziny (i poměrně daleké) dostával po boku arcivévody Maxmiliána již od raného věku, od svých třinácti let, a za svůj život tak v sedle najezdil úctyhodné množství kilometrů. Ve svém mládí navštívil mj. Brusel a není vyloučeno, že zakusil i válečnou atmosféru známé bitvy u Mühlberku roku 1547.⁶⁹ Nejvíce však na Pernštejna bezpochyby zapůsobila tehdy nejмocnější světová říše – Španělsko. Právě s ním měl být již navždy spjat životní osud nejen jeho, ale i dalších členů starobylého rodu zubří hlavy.

Na první pohled snad někomu zahraniční cesty mladého šlechtice ve společnosti arcivévody připadají jako důkaz pohádkové náklonnosti paní Štěstěny. Když však poodkryjeme druhou stranu téže mince, spatříme, že obdobné dlouhotrvající pobyty za hranicemi země mohly znamenat i pro nejbohatší české šlechtice sáhnout si až na samé dno své truhly. Je třeba si totiž, vedle nezbytných nákladů pro tehdejšího cestovatele,

⁶⁷ O jejich návratu a slavnostním doprovodu české, uherské a německé šlechty více viz Fritová – Růžička, Španělský sňatek, s. 66.

⁶⁸ Chudoba, Španělé, s. 58.

⁶⁹ Vorel, Petr, Páni z Pernštejna, Praha 1999, s. 237-238; Fritová – Růžička, Španělský sňatek, s. 65.

uvědomit daleko vyšší peněžní částky vynakládané osobností Vratislavových urozených kvalit na samotnou reprezentaci při doprovodu habsburského arcivévody či na další osobní výdaje.

Dlouhodobá krize pernštejnské finanční komory se navíc právě v polovině 16. století, tedy v době, kdy Vratislav jako druhorozený syn Jana z Pernštejna (1487-1548) získával zkušenosti daleko od svého domova, začínala ještě dynamičtěji prohlubovat. I přes nemalou rodovou zadluženost se v době smrti starého Pernštejna počátkem září 1548 řadili jeho mladí a nepříliš zkušený synové mezi nejbohatší šlechtice v zemi.⁷⁰

Neméně osudový jako kontakt se zemí Iberského poloostrova byl pro Vratislava jeho blízký vztah k následníkovi trůnu, Maxmiliánovi. Od arcivévody jej dělily jen tři roky a trávili spolu hodně času. Proto nás snad ani příliš nepřekvapí, že se spolu záhy spřátelili.⁷¹ Právě navázání hlubšího vztahu s osobností v tehdejší střední Evropě natolik významnou znamenalo pro pána Pernštejnova formátu (vedle nepochybných vysokých výdajů na reprezentaci po jejím boku) nejlepší možné vyhlídky do budoucna. Již tehdy se rozhodovalo o celé budoucí kariéře českého pána. Získal-li si Vratislav u Maxmiliána důvěru, zvýšil zároveň svůj kredit u dvora, což bylo předpokladem úspěšné kariéry.

O Vratislavově rostoucí prestiži mezi zemskou šlechtou nemálo vypovídá i skutečnost, že mu byla svěřena čestná hodnost vést triapadesáti člennou výpravu českých a moravských šlechticů vstříc habsburskému manželskému páru do Itálie.⁷² Nadešla dlouho očekávaná chvíle, kdy se Maxmilián ze Španělska vracel do své rodné rakouské země. 20. října 1551 opustil na lodi Barcelonu a zamířil vstříc italským břehům. Ačkoli se čekání nepříjemně dlouho protahovalo a vedlo ve svém důsledku k nespočetným finančním krizím přítomných šlechticů, nevyšla celá cesta tak docela naprázdno. Jejím účastníkům se totiž – ač na vlastní náklady – dostalo nenahraditelné možnosti poznat na vlastní kůži a načerpat vlastními smysly realie soudobé renesanční země Apeninského poloostrova. V následujících letech druhé poloviny 16. století se především díky těmto zkušenostem u nás naplno ozvala italská ozvěna v životním stylu

⁷⁰ Jaroslav, Vratislav a Vojtěch; nejstaršímu Jaroslavovi bylo ve chvíli, kdy přebíral veškeré povinnosti hlavy slavného rodu necelých dvacet let.

⁷¹ Vorel, Páni, s. 238.

⁷² Pánek uvádí seznam 53 šlechticů, z toho 23 příslušníků panského stavu a 20 příslušníků stavu rytířského (Pánek, Výprava, s. 103-113). Viz též Vorel, Páni, s. 240. Jiménez zmiňuje poněkud neurčitý údaj „více než čtyřicet šlechticů a rytířů“, do kterého navíc zahrnul již i členy rakouských a uherských šlechtických rodů, kteří se k výpravě připojili v rakouském Linci (Jiménez, Vztahy, s. 20). Také v jednotlivých datech se Jiménez dopouští nepřesností: „*Bohatý průvod (...) slavnostně vyjel z Lince 24. června 1551*“ (tamtéž, s. 20). Srov. Vorel, Páni, s. 240: „*Po odjezdu z Lince 27. června 1551.*“ Směrodatným je pro nás především itinerář české výpravy do Itálie (červen 1551-leden 1552) viz Pánek, Výprava. Srov. Týž, Vilém z Rožmberka, Praha 1998, s. 66.

i stavbě renesančních paláců a zahrad, stejně jako ve výzdobě a výbavě interiérů těchto honosných šlechtických rezidencí.⁷³

3.2 Španělský sňatek českého pána

Spolu s infantkou Marií se na počátku roku 1552 na vídeňský dvůr dostává celá řada Španělů, členů jejího doprovodu, mezi nimiž bychom našli i nejednoho příslušníka španělské vysoké šlechty. V těchto kruzích se setkáváme také s jednou španělskou aristokratkou z významného rodu. Jmenovala se María Manrique de Lara y Mendoza (1538-1608)⁷⁴ a do středoevropských končin přijela jako dvorní dáma Marie Habsburské. Její otec, španělský vojevůdce García Manrique de Lara, byl císařem Karlem V. pověřen správcovstvím Parmy a Piacenzy. V žilách tohoto rytíře Svatojakubského řádu kolovala krev starého rodu Hurtado de Mendoza, jež se mísila s krví kastilského královského rodu.⁷⁵ Po matce, jež se stala příčinou pozdějších papežových slov o Marii jako „růži vyrostlé z trní“, snad zdědila něco z její neapolské povahy. Isabella de Bresegno zůstala v očích historiků ženou, jež se pohybovala v kruzích sympatizantů cuenského rodáka Juana Valdése, erasmovce, jenž se svým náboženským přesvědčením nebezpečně blížil luteránství; sama se proto také nevyhnula podezření z hereze.⁷⁶

Vratislav se prý snad již v roce 1552 rozhodl, že se s urozenou Španělkou ožení.⁷⁷ Ještě předtím než vstoupil do manželského svazku, byl roku 1554 – coby vyslanec – pověřen důležitou misí. Dostalo se mu té cti zastupovat českého krále Maxmiliána, a to až na dalekých britských ostrovech. Tam se konala velkolepá svatební slavnost na počest Maxmiliánova španělského bratrance Filipa II. s anglickou královnou Marií Tudorovnou. 27. ledna 1555 se Vratislavovi v Antverpách dostalo významného

⁷³ Vorel, Páni, s. 240-241; Jiménez, Vztahy, s. 20-21.

⁷⁴ Začátkem padesátých let se na vídeňský dvůr dostal také Mariin bratr Juan Manrique de Lara, který tam působil ve službách arcivévody Maxmiliána a stal se jeho důvěrným poslem. Juan byl ve střední Evropě zjevně spokojen a se zdejšími kulturně-sociálními prostředím se dokázal snad až nad možná očekávání sžít velmi dobře. Německy prý po čase hovořil jako rodilý mluvčí, oženil se zde roku 1567 s Dorotheou von Wolfs a získal nemalý majetek v podobě tovačovského panství. Přes nejrůznější pobyty v zahraničí – mj. se v roce 1571 pod velením Juana de Austria účastnil bitvy s Turky u Lepanta a v roce 1580 cestoval do Španělska – se nakonec Juan se střední Evropou rozloučil až v roce 1588, kdy odjel do Flander (Jiménez, Vztahy, s. 86-87).

⁷⁵ Prapraděd Marie Manrique de Lara, Diego Hurtado de Mendoza, první pán na Cañete, který žil v 2. polovině 14. století, byl příbuzným kastilských králů (Chudoba, Španěl, s. 60).

⁷⁶ O Juanovi Valdésovi a jeho okruhu více viz Chudoba, Španěl, s. 60-61 a Jiménez, Vztahy, s. 85 a 216.

⁷⁷ Forbelský, Španěl, s. 22.

ocenění, když jako první český šlechtic získal prestižní řád Zlatého rouna.⁷⁸ A ještě téhož roku, 14. září, uzavřel ve Vídni sňatek s Marií Manrique de Lara.⁷⁹

Udělení řádu Zlatého rouna českému pánovi bylo událostí na poměry zemské šlechty naprosto výjimečného charakteru.⁸⁰ Řád byl založen burgundským vévodou Filipem Dobrým 10. ledna 1430 v Bruggách, při příležitosti jeho svatby s Isabelou Portugalskou. Tehdy také jmenoval prvních čtyřiaadvacet rytířů.⁸¹ Řád, jehož odznakem bylo stylizované zlaté beránčí rouno na sponě, byl rytířským řádem pozdního středověku, jedním z těch, jež se v tomto období objevují v křesťanské Evropě jako předchůdci řádů za zásluhy a byly udělovány úzké elitě urozených. Po značnou část první poloviny 16. století byl v čele řádového společenství Karel V.⁸² Tehdy se také odměňování Zlatým rounem začalo orientovat na španělsko-katolickou sféru vlivu.⁸³ Na jednu stranu oceňovalo zásluhy a věrnost, jež dotyčný aristokrat projevil ve službě svému panovníkovi a svaté církvi, na druhou si ho i dále zvláště zavazovalo. Povinností rytíře řádu bylo bojovat za svého panovníka i spásu křesťanstva. Udělení řádu znamenalo především otázku společensko-politické prestiže a v neposlední řadě bylo způsobem sebereflexe členů královské rodiny.⁸⁴

⁷⁸ Lobkowicz, František, Zlaté rouno v Čechách, *Heraldika a genealogie*, 24, 1991, s. 181-281, zde s. 193. Chudoba na rozdíl od Lobkovice i Vorla uvádí, že se Vratislav stal rytířem Zlatého rouna až počátkem roku 1556 (srov. Chudoba, Španěl, s. 59; Vorel, Páni, s. 244). Vratislavova kariéra poté stoupala dál. Roku 1566 se Pernštejn stal dokonce nejvyšším kancléřem Království českého a tento zemský úřad si udržel až do své smrti v roce 1582.

⁷⁹ Chudoba chybně udává za rok uzavření sňatku až ten následující, 1556 (Chudoba, Španěl, s. 60). Srov. Fritzová – Růžička, Španělský sňatek, s. 68. Autoři studie upozorňují na špatná data této události také u dalších zdrojů.

⁸⁰ Historik Bohdan Chudoba se dle mně dostupných informací dopouští omylu, když píše, že Vratislav „se stal rytířem řádu Zlatého rouna jako první Čech po členech poselstva, vyslaného kdysi Jiřím z Poděbrad do západní Evropy“ (Chudoba, Španěl, s. 59). Srov. Lobkowicz, Zlaté rouno, s. 193, kde je uveden přehled držitelů ocenění. O exkluzivitě ocenění svědčí především skutečnost, že od roku 1516 byl počet řádových rytířů omezen na 51 členů. Např. za celé vlády Filipa II. (tj. v letech 1556-1598) byl řád udělen 71 osobám, z toho jen dvanácti pocházejícím ze středoevropské habsburské monarchie, z nichž šest náleželo k habsburské dynastii a šest do řad šlechty (tři šlechtici čeští, dva rakouští a jeden uherský). Viz Marek, Klientelní strategie, s. 77.

⁸¹ Lobkowicz, Zlaté rouno, s. 182.

⁸² Karel se stal hlavou řádu jako burgundský korunní princ ve svých devíti letech (Seibt, Ferdinand, Karel V. Císař a reformace, Praha 1999, s. 33).

⁸³ Marek, Klientelní strategie, s. 76.

⁸⁴ Seibt, Karel V., s. 32-35. O historii a symbolice Řádu viz především Lobkowicz, Zlaté rouno, s. 181-200.

3.3 Pernštejnský salón

Vraťme se však k Pernštejnově španělské nevěstě. Byla to žena nejen krásná,⁸⁵ ale také zbožná⁸⁶ a morálních kvalit, navíc schopná organizátorka.⁸⁷ V jejím domě v Jiřské ulici na Pražském hradě se později, za vlády Rudolfa II., tedy již po smrti Vratislavově, odehrávala nejrůznější setkání prošpanělsky orientovaných příslušníků společensky i politicky vysoce postavených katolických kruhů. Význam pernštejnského salónu pro formování tzv. *facció n española* neboli „španělské strany“, jak bývá ono seskupení z řad katolicky orientovaných českých a španělských šlechticů v Českém království nazýváno, byl obrovský, podobně jako i přítomnost osoby španělského vyslance na císařském dvoře v Praze.

Pernštejnský salón navštěvovala řada předních českých aristokratů, mezi nimi například Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic (1568-1628) či Karel z Lichtenštejna (1569-1627). Dva Španělé se pro tuto „elitní“ společnost stali nenahraditelní: *embajador* don Guillén de San Clemente a doña María Manrique de Lara, která bude spolu se svými dcerami – jakožto hostitelka – vytvářet kulturně-společenské zázemí „salónu“. Běh dějin měl pro tyto dvě osobnosti připravený více než symbolický odchod ze životní scény. Jejich smrtí ve stejném roce (1608) přišla mohutná španělská stavba na české půdě o dva ze svých pilířů.⁸⁸

3.4 Adam z Ditrichštejna, císařský vyslanec ve Španělsku a zakladatel mikulovské větve rodu

Počátky starobylé šlechtické rodiny Ditrichštejnů⁸⁹ sahají do samých počátků 11. století a za jejího prvního představitele bývá označován šlechtic Reinpert, jehož smrt

⁸⁵ Tuto urozenou Španělku známe především z obrazů velkého španělského malíře zlatého věku Alonsa Sáncheze Coella, na kterých bývá zobrazována ve stoje, spolu se svou malou dcerkou, dříve považovanou za Polyxenu (srov. Bukolská, Eva – Štěpánek, Pavel, *Španělské podobizny*, Praha 1980; Jiménez, Vztahy, s. 92).

⁸⁶ María Manrique de Lara se proslavila také tím, že ze Španělska přivezla do Prahy dnes světově proslulou sošku Jezulátka, již později její dcera Polyxena darovala karmelitánskému kostelu Panny Marie Vítězné na Malé Straně (Forbelský – Royt – Horyna, *Pražské Jezulátko*, s. 52).

⁸⁷ Kašparová, Jaroslava, *En torno a la biblioteca de María Manrique de Lara y Mendoza* (Estudio sobre los impresos españoles), in: *Ibero-Americana Pragensia* 29, 1995, s. 137-148, zde s. 148.

⁸⁸ Více o pernštejnském salónu viz Janáček, Josef, *Ženy české renesance*, Praha 1996, s. 86-93.

⁸⁹ Ditrichštejny zmiňuji v této kapitole o české šlechtě proto, že splňovali podmínku příslušnosti k české stavovské obci, již byla pozemková držba na území Čech. Tedy bez ohledu na to, že jejich životní těžiště bylo jinde – u mikulovských Ditrichštejnů na Moravě (srov. Maťa, Svět, s. 33).

máme datovanou k roku 1004. Původním sídlem rodu byl hrad Dietrichstein v Korutanech. Významným příslušníkem svého domu se stal především až Pankrác z Ditrichštejna († 1508), jehož dva synové stáli u zrodu dvou hlavních rodových linií: František Weichelstadt-Rabenstein (1476-1550) a Zikmund Hollenburg-Finkenstein (1484-1533/40).⁹⁰ Tato větev se v další generaci⁹¹ vedle vlastní hollenburské dále člení na větev Nicolsburg (mikulovská větev). Zakladatelem této nové linie byl Adam z Ditrichštejna, od roku 1575 nový majitel mikulovského panství.⁹² Jeho bratr Zikmund Jiří se postavil do čela linie Hollenburg.⁹³

O tom, že Adam byl v té době již dlouhou dobu spjat se španělským světem netřeba vést debaty. Se Španělskem a jeho kulturou vůbec se prvně blízce seznámil již v roce 1548, když jako jednadvacetiletý mladý muž doprovázel arcivévodu Maxmiliána na jeho španělské cestě. Byla to pro něj osudová země. Podobně jako u Vratislava z Pernštejna se s ní stále úžeji sbližoval. Je vůbec zajímavé sledovat, jak se nit života těchto dvou pánů téměř analogicky sprádala do stejného španělského klubka.

Roku 1555 se rovněž Ditrichštejn oženil se španělskou aristokratkou, Margaritou de Cardona († 1609).⁹⁴ Z Adamova velice plodného manželství s ní vzešlo celkem třiadvacet dětí,⁹⁵ jen málo z nich se však dožilo dospělosti. Někteří z jeho synů se v budoucnu zapojili do kruhů „španělské strany“ na dvoře Rudolfa II. a zasáhli i do nejvyšší politiky českých zemí.⁹⁶ Margarita, dáma z fraucimoru budoucí císařovny Marie, byla dcerou aragonského vévody Antonia Folcha de Cardona, místokrále sicilského, a Marie Requesens de Soler.⁹⁷ Ba co víc, v Margaritiných žilách kolovala i krev královská. Jedním z jejích předků z otcovy strany byl Petr IV. (1319-1387), který v Aragonském království vládl od roku 1336.

⁹⁰ Županič, Jan – Stellner, František – Fiala, Michal, Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české, Praha 2001, s. 70.

⁹¹ Tj. v generaci Zikmundových synů, Zikmunda Jiřího († 1593) a Adama (1527-1590).

⁹² Baďura, Bohumil, Ditrichštejnové a Španělsko, in: Barteček, Ivo - Reska Jaroslav, České země a Španělsko. Z dějin česko-španělských vztahů, Ostrava 1996, s. 41-56, zde s. 42. Tato studie vyšla rovněž ve španělštině: tentýž, La casa de Dietrichstein y España, in: Ibero-Americana Pragensia 33, 1999, s. 47-67. Ve stejném roce byl Adam se svými syny také přijat za zemského obyvatele (Tenora, Jan, František kardinál Ditrichštejn. Jeho mládí, volba za biskupa a začátek biskupství, Brno 1906, s. 6).

⁹³ Županič – Stellner – Fiala, Encyklopedie, s. 71.

⁹⁴ Tenora, František kardinál, s. 4.

⁹⁵ Županič – Stellner – Fiala, Encyklopedie, s. 71.

⁹⁶ Byli to především pozdější kardinál František Ditrichštejn (1570-1636) a jeho starší bratři Zikmund (1560-1600/2) a Maxmilián.

⁹⁷ Marie Requesens patřila do družiny Marie Habsburské. Zemřela roku 1574 v Praze, kde byla pochována v katedrále sv. Víta. Za pozornost stojí i Margaritin bratr Juan de Cardova y Requesens, který velel španělskému loďstvu v jižní Itálii a později se stal místokrálem navarrským (Chudoba, Španěle, s. 60).

V tomto ohledu je pro nás zajímavé autentické svědectví španělského vyslance dona Guilléna de San Clemente, jež potvrzovalo Margaritin královský původ. V jeho listině, datované v Praze 1. listopadu 1596, najdeme také doklad toho, že prvorození z matčina rodu se řadili mezi grandy, tj. španělskou nejvyšší šlechtu.⁹⁸ Toto potvrzení mělo mladému Františkovi dopomoci k zařazení do sboru kanovníků vratislavské kapituly. Přijetí kanonikátu bylo madridskému rodákovi odepřeno již před třemi roky, a to i přes přimluvu papeže Klementa VIII. z 30. června 1593.⁹⁹ Vratislavská kapitula s udělením hodnosti otálela. I nadále trvala na svých stanovách, podle nichž Františka do svých řad přijmout nemohla. Jejím příslušníkům vadil Ditrichštejnův cizí původ i to, že neabsolvoval předepsané tři roky na universitě. A právě pro pokračující odklady a dohady se v roce 1596 na radu scholastika vratislavského kostela Pavla Alberta rozhodl obrátit na španělského vyslance u císařského dvora v Praze. Františkovy snahy ale i přesto nakonec nevedly ke kladnému vyřízení a Ditrichštejn se tak nikdy plnoprávným vratislavským kanovníkem nestal.¹⁰⁰

Vraťme se však po naší menší odbočce zpátky do let po Adamově svatbě, tedy do doby, kdy byl Františkův otec již delší čas angažován ve službách habsburské dynastie. Od svých šestnácti let se pohyboval mezi dvořany následníka trůnu arcivévody Maxmiliána. Ten si svého věrného služebníka zajisté považoval, takže po letech, v roce 1561, již ostrýleného a zkušeného Ditrichštejna pověřil úřadem nejvyššího hofmistra své ženy Marie. Téhož roku byl císařem Ferdinandem I. vyslán do Věčného města vyjednávat v jeho jménu o věroučných otázkách týkajících se přijímání pod obojí a kněžského celibátu. V roce 1564 se Adamovi naskytla velká životní příležitost: spolu s rodinou odjel do Španělska jako císařský vyslanec a zároveň hofmistr dvou

⁹⁸ „*Deinde Illustrissimam ac praeclarissimam hanc familiam de Cardona, multo etiam ante, tum consanguinitate, tum affinitate Hispaniarum Regum domos atque prosapias contigisse, atque primogenitos ex ea descendentes semper inter praecipuos Hispaniae magnates (cuos vulgo Grandes vocant) connumeratos fuisse, ac etiamnum connumerari ac recenseri*“ (Tenora, František kardinal, s. 46). Jedná se o výňatek z listu, jehož přepis spolu s prepisy řady dalších pramenů Tenora v závěru své studie přikládá.

⁹⁹ Breve Klementa VIII. viz Tenora, František kardinal, s. 41. Papež zde Františka doporučuje pro jeho nadání, studia a mravy a líčí i svou vroucí otcovskou lásku k němu: „*Habemus in nostris familiaribus Franciscum Dietrichstainum, Cubicularium nostrum secretum, quem imprimis diligimus. Eius diligendi causae multae sunt, ingenium, studia, mores.*“ Balcárek (dle mně dostupných informací) uvádí chybnou dataci tohoto listu, když se zmiňuje, že byl napsán 31. července, ve skutečnosti ale pochází z 30. června. Balcárek si datum patrně zaměnil s datem buly, kterou papež Františkovi uděluje pasovský kanonikát. Srov. Balcárek, Pavel, Kardinál František Ditrichštejn, České Budějovice 2007, s. 25.

¹⁰⁰ Srov. Balcárek, Kardinál, s. 28; Tenora, František kardinal, s. 4, 12-14

arcivévodů, Rudolfa a Arnošta, na jejichž výchovu na madridském dvoře Filipa II. sám také dohlížel.¹⁰¹

Když se Adam roku 1571 navracel spolu s arcivévodou Rudolfem a Arnoštem zpět do rodné vlasti, byl již tři roky calatravským rytířem. V roce 1569 mu dokonce Filip II. předal výnosnou řádovou komendu Alcañiz (v Aragonii) a dvě malé komendy Calandu a Foz.¹⁰² Nedlouho po příchodu na svá panství, v únoru roku 1572, se Ditrichštejn jako císařský vyslanec vydal do Španělska znovu a pobyl tam až do jara 1573.¹⁰³ Následoval návrat domů, kde i nadále věrně sloužil španělské věci.¹⁰⁴ Poté, co 5. ledna 1590 zemřel, byl pochován v blízkosti svého pána, císaře Maxmiliána II., v katedrále sv. Víta na Pražském hradě.¹⁰⁵

Z výše napsaného je patrné, že mikulovští Ditrichštejnové byly silně prodchnuti španělským duchem.¹⁰⁶ Tento fakt se nutně musel promítnout nejen do tvářnosti každodenního života Adamovy rodiny, ale i do řady aspektů společenského života jejich jednotlivých příslušníků a bezpochyby – u některých snad i zásadně – formoval celou jejich osobnost. Veškeré tyto skutečnosti se odrážely jak v podobě jejich vnitřního světa, tak i navenek: v chování a vystupování jedinců i celé rodiny, v rodinných zvycích,¹⁰⁷ stycích (doklady o těch písemných bychom našli především v Adamově korespondenci),¹⁰⁸ které vycházely jak z kontaktů, jichž se aktivní a vynalézavé hlavě rodu ve Španělsku podařilo navázat, tak i z kontaktů vyplývajících z běžných povinností a výhod jeho funkce a stavu. Je pochopitelné, že právě z navázaných známostí a přátelství se pro Ditrichštejny v budoucnosti mohly otevírat další, během španělského období ještě zdaleka netušené, obzory.

Jedním z takových významných Adamových sblížení bylo bezpochyby ono z roku 1571, kdy v papežově poselství projednávajícím pomoc papeži proti Turkům, v jehož čele stál kardinál Bonelli, arcibiskup alessandrinský, dorazili do Madridu také

¹⁰¹ Baďura, Ditrichštejnové, s. 42.

¹⁰² Baďura, Ditrichštejnové, s. 44. Také Maxmilián z Ditrichštejna, Adamův syn, dostal od španělského krále komendu – Moratalas (roku 1597). Ta mu vzápětí, roku 1599, byla vyměněna za komendu Cañaveral v Andalusii (tamtéž, s. 46). Jiménez píše, že se rytířem Calatravy stal až roku 1577, kdy také obdržel komendy Alcañiz a Cañaveral (Jiménez, Vztahy, s. 72).

¹⁰³ Baďura, Ditrichštejnové, s. 43-44.

¹⁰⁴ Chudoba, Španěle, s. 95.

¹⁰⁵ Tenora, František kardinál, s. 11-12.

¹⁰⁶ Podle Baďury dokonce „pro žádný z rodů pocházejících z českých zemí nebo rodů v nich usazených neznamenal Španělsko tolik, jako pro Ditrichštejny“ (Baďura, Ditrichštejnové, s. 41-42).

¹⁰⁷ Ditrichštejnové – podobně jako i další šlechta ze zemí Koruny české – mluvili španělsky, oblékali se podle španělské módy, zajímali se o španělské umění apod. Srov. Lenz, Jaroslav, Španělské kulturně-historické památky v Praze, Praha 1935, s. 37.

¹⁰⁸ Pavel Balcárek upozorňuje na 3 kartony (ka 421-423) dosud nevyužité Adamovy korespondence, jež leží v Moravském zemském archivu v Brně ve fondu Rodinný archiv Ditrichštejnů (G140).

Francisco de Borja a Ippolit Aldobrandini. S tímto mluvčím nuncia při madridském dvoře, který kněžské svěcení přijal až v poměrně zralém věku čtyřiačtyřiceti let a roku 1592 usedl na stolec sv. Petra jako papež Klement VIII., se Adam tehdy spřátelil. Stalo se tak v době, kdy na Filipově dvoře, ani nikde jinde, neměl nikdo o velké budoucnosti rodáka z italského pobřežního města Fano sebemenší potuchy.

Navázání blízkého vztahu s budoucím Svatým otcem mělo později – jak již bylo naznačeno výše – jistě nezanedbatelný význam pro Adamova syna Františka, jenž se vydal na kněžskou dráhu. Kardinál Aldobrandini mu byl během jeho římských studií v tamním německém jezuitském semináři *Collegio Germanico* velkou oporou. Pravděpodobně na jeho doporučení se také blížeji seznámil s družinou Filipa Neri, který byl později svatořečen. Tento muž na mladého Františka udělal obrovský dojem jakožto člověk vysokých morálních kvalit, jenž se rozhodl zasvětit svůj život Bohu a apoštolátu mezi chudými. Možná právě z těchto duchovních zdrojů pramenilo životní krédo, které se později objevilo na Ditrichštejnově mědirytinovém portrétu z roku 1604: „Inopem me copia fecit“ (tj. „Hojnost mi přináší nouzi“).¹⁰⁹

3.5 „Dlouhý Hišpán“ – Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic

Ladislav II. Popel z Lobkovic¹¹⁰ (1501-1584), mnohaletý prezident apelačního soudu¹¹¹ a od roku 1574 nejvyšší hofmistr, zplodil s Johankou Berkovou z Dubé (1545-1601), svou třetí ženou, tři syny.¹¹² Nejznámějším z nich se stal Zdeněk Vojtěch (1568-1628), jehož čekala velkolepá dvorská kariéra politika, který měl po takřka celá tři desetiletí udávat tón české kanceláři. Rychlý vzestup nepravorozeného syna z třetího manželství, šlechtice ze značně rozvětveného rodu, jenž navíc nepatřil mezi nejstarší urozené rodiny v českých zemích, nemohl na sklonku šedesátých let tušit ani ten

¹⁰⁹ Balcárek, Kardinál, s. 8, 15-20. Františka čekala skutečně oslnivá kariéra: kardinálský klobouk, biskupská tiára i celá Morava, již ze své pozice zemského gubernátora po dlouhá pobělohorská léta spravoval.

¹¹⁰ Větev Popelů z Lobkovic pochází od Jana z Lobkovic (†1470), přičemž rodové jméno Popel bylo odvozeno nejspíše od vsi Popelov na Českolipsku (Županič – Stellner – Fiala, Encyklopedie, s. 147).

¹¹¹ Apelační soud byl zřízen Ferdinandem I. roku 1548 a Ladislav II. Popel z Lobkovic se stal jeho prvním prezidentem. Viz Marek, Svědectví, s. 106; Ryantová, Marie, Ladislav Popel z Lobkovic jako prezident apelačního soudu, in: Petr Vorel (ed.), Stavovský odboj roku 1547 – první krize habsburské monarchie, Pardubice-Praha 1999, s. 185-204.

¹¹² Vedle Zdeňka Vojtěcha to byl Ladislav (1566-1621) a Václav (†1596). Předchozí manželství Ladislava II. potomky obdařena nebyla. Jeho první ženou se stala Benigna ze Starhembergu (1499-1557), druhou Veronika z Harrachu (Kasík, Stanislav – Mašek, Petr – Mžýková, Marie, Lobkowiczové: dějiny a genealogie rodu, České Budějovice 2002, s. 109-110).

největší dobový optimista. Vznešená rodina sídlila na hradě Vysoký Chlumeč u Sedlčan, kde pobývali již také Zdeňkovi prarodiče Ladislav I. Popel († asi 1505) a Anna Krajířová z Krajku († 1520). Zdeňkův otec Ladislav II. založil vlastní chlumeckou linii, když vedle samotného hradu zdědil také nedaleké středočeské město Sedlčany, zatímco starší bratr Jan (1490-1569) se vydal vlastní cestou a stal se zakladatelem zbirožské linie Popelů.

Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, další český šlechtic, jehož zrak zasáhlo španělské slunko, patřil do stejného pokolení českých a moravských politiků jako František Ditrichštejn a podobně jako on také Lobkovic patřil mezi významné katolické osobnosti okruhu „španělské strany“. Tato nová mladá generace katolické aristokracie se v duchovní oblasti vyznačovala především do hloubky prožívaným katolictvím, čímž se od té předchozí, generace ve víře vlažných šlechticů, podstatně lišila.

Historik Pavel Marek, velký znalec Zdeňkova života, poukázal na skutečnost, jež se v souvislosti s Lobkovicovým vyznáním častokrát objevuje v pracích českých dějepisců, kteří si šlechtice a jeho ženu Polyxenu, „*neprávem navykli označovat jako určitý model fanatických a nesmiřitelných katolíků*.“¹¹³ V tomto duchu psali zvláště marxističtí historici. Například František Kavka o Lobkovicově mladé generaci poznamenal na první pohled až poněkud přehnaně: „*Byli prodchnuti bojovností i nesmiřitelnou odhodlaností nelitovat žádných obětí a ovšem také nevyhýbat se žádným prostředkům*.“¹¹⁴ Podobně píše také Josef Janáček: „*Nová vlna se vyznačovala nekompromisním fanatismem ve víře*.“¹¹⁵

Marek se na základě písemných pramenů osobní povahy pokusil poopravit dosavadní pohled české historiografie na vztah Zdeňka Vojtěcha a Polyxeny k víře. Píše o nich, že „*byli hluboce věřící katolíci*“, nikoliv fanatici,¹¹⁶ a na jiném místě, v souvislosti s postoji papežské kurie k Lobkovicově osobě, že u něj „*existovala naděje, že není nakloněn náboženské smířlivosti, kterou se vyznačovala starší generace české katolické šlechty*.“¹¹⁷ To se však nijak nevyklučovalo s kancléřovým skutečným postojem k nekatolíkům, který „*nebyl zdaleka tak nenávistný, jak se většinou traduje. (...) S některými představiteli nekatolického tábora udržovali dokonce velice úzké*

¹¹³ Marek, Svědectví, s. 85.

¹¹⁴ Kavka, František, Bílá hora a české dějiny, Praha 1962, s. 59.

¹¹⁵ Janáček, Rudolf II., s. 373.

¹¹⁶ Marek, Svědectví, s. 85.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 108.

*osobní vztahy.*¹¹⁸ Dále například i současník manželského páru Vilém Slavata označil Zdeňka Vojtěcha za „*pána velice horlivého v víře katolické, kterého strana podobojí za předného katolíka Španihele držela.*“¹¹⁹ Bohužel ještě i u novějších prací se občas setkáme s podobnými útočnými stereotypy, bylo by proto jistě na místě rozlišovat zcela evidentní rozdíl mezi fanatismem a horlivostí ve víře, tedy hodnotou nikterak negativní.¹²⁰

Na druhou stranu se Marek snaží korigovat také opačný pohled na Zdeňka Vojtěcha z per katolických historiků Bohdana Chudoby a Zdeňka Kalisty, v jejichž díle je podle něj „*Lobkovicova osobnost glorifikována a představena tak, aby vyhovovala potřebám doby, ve které obě knihy vznikaly. Z tohoto důvodu je ve zjevném rozporu s výpověďmi pramenů například vyzdvižováno Lobkovicovo češství.*“¹²¹

Podívejme se však na chvíli zase zpátky do Španělska. Mladý šlechtic z rodu Lobkoviců se tam vydal poprvé v roce 1589. Nebyla to jeho první zahraniční zkušenost, předtím již pobyl v Itálii.¹²² Díky vstřícnosti Jana Khevenhüllera, císařského vyslance na Filipově dvoře, pronikl tehdy na královskou audienci do Escorialu. Vedle toho se mu také povedlo navázat první kontakty na madridském dvoře. Na Iberském poloostrově na něj však nečekal jen dotyk lesku a slávy mocných, ale na cestách číhala i nebezpečí. V Portugalsku byl Lobkovic přepaden a oloupen.¹²³

V devadesátých letech pobyl ve Španělsku dvakrát. V roce 1595 jako mimořádný vyslanec Rudolfa II. strávil na dvoře Filipa II. prakticky celé horké léto. Cílem jeho diplomatické mise bylo vyzískat od staříckého španělského mocnáře finanční a vojenskou podporu do války proti Turkům. Po boku Khevenhüllera byl před vladaře uveden dvakrát a domů si odvezl královský dar, zlatý řetěz v ceně tisíc dukátů.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 87.

¹¹⁹ Chudoba, Španěl, s. 158.

¹²⁰ O Zdenkově a Polyxenině zbožnosti více viz především Marek, Svědectví, s. 97-102. Srov. Ayerbe, Correspondencia, s. 277 (Praha 17. 5. 1608) Guillén de San Clemente králi Filipovi III.

¹²¹ Marek, Pavel, Kariéry a myšlení českých katolických šlechticů bělohorské doby na příkladě biografie Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, projekt, GA ČR 404/06/P186. Oněmi dvěma knihami, jež tady má Marek na mysli, jsou: Chudoba, Španěl a Kalista, Zdeněk, Češi, kteří tvořili dějiny světa, Praha 1939.

¹²² O Zdenkových cestách na Apeninský poloostrov viz Maťa, Svět, s. 323-326; Marek, Svědectví, s. 86. Oba autoři ve svých pracích upozorňují na stručné poznámky z úvodu Lobkovicova deníku, jež jsou základním pramenem k této problematice.

¹²³ Chudoba, Španěl, s. 157; Maťa, Svět, s. 325. O Lobkovicově setkáních se španělským světem se na sympoziu k česko-španělským vztahům v dějinách (pořádaném 19.-20. října 2007 ve Šporkově paláci v Praze) podrobněji vyslovil také Marek. Více viz Marek, Pavel, Los viajes al sur. Sdenko Adalberto Popel de Lobkowitz y sus primeros encuentros con el mundo hispano, in: España y los países checos. Simposio sobre sus lazos históricos (resúmenes, nepublikované podklady na sympoziu). Celý příspěvek by měl být publikován v Ibero-Americana Pragensia.

Jednalo se o symbolické gesto, jež naznačilo, nakolik si Filip II. svého služebníka vážil. Podruhé to bylo v roce 1598, kdy Filip II. zemřel.¹²⁴

V roce 1599 se „Dlouhý Hišpán“, jak bylo Zdeňkovi pro jeho prošpanělskou orientaci a vysokou postavu přezdíváno,¹²⁵ posadil do kanceláře Českého království, aby zde působil v jejím čele.¹²⁶ Do svého úřadu nejvyššího zemského kancléře byl poprvé uveden 6. září.¹²⁷ Když předtím, 24. srpna, proběhlo císařské jmenování, vyzvedlo do vysokých zemských funkcí také Kryštofa Popela z Lobkovic (nejvyšší hofmistr), Václava Berku z Dubé (nejvyšší komorník), Adama ze Šternberka (nejvyšší sudí) a Volfa Novohradského z Kolovrat (nejvyšší sudí dvorský). Jednalo se o skutečnost velmi významnou, neboť tímto krokem ovládli příslušníci katolické skupiny na dvoře Rudolfa II. značnou část politické scény.¹²⁸ Nejednoho z těchto šlechticů bychom později našli také v řadách „španělské strany“.¹²⁹

Proti Zdeňkovi Vojtěchovi záhy začala vznikat početně silná protestantská opozice. Na jedné straně to bylo kvůli jeho protireformačnímu politickému kurzu,¹³⁰ na druhé měl značně odlišné stanovisko také v oblasti postojů ke královské moci a autoritě.¹³¹ Oba tyto aspekty, charakterizující nám aristokratovo působení v politice, spolu do značné míry splývaly a při jejich utváření měla značný vliv jak výchova v rodině a studia na jezuitských školách, tak i Lobkovicovy vzdělávací a diplomatické zahraniční pobyty, při nichž se zásadní měrou formovala jeho osobnost.¹³²

Při této příležitosti se na malou chvíli zastavme právě u Zdeňkova politického myšlení. Lobkovic si uvědomoval velmi naléhavou potřebu silného panovníka, bez

¹²⁴ Chudoba, Španělé, s. 157-158; viz též Marek, Los viajes.

¹²⁵ Bůžek – Hrdlička – Král – Vybíral, Věk, s. 104.

¹²⁶ Rok 1599 je pro nás jistým mezníkem také proto, že období, jež uzavírá, je v životě Zdeňka Vojtěcha nejméně probádané, především kvůli často špatně dostupným pramenům. Více viz Marek, Kariéry.

¹²⁷ Kalista, Čechové, kteří tvořili dějiny světa, Praha 1999, s. 62.

¹²⁸ Marek, Svědectví, s. 107. Marek uvádí, že Zdeňk Vojtěch Popel z Lobkovic se stal nejvyšším kancléřem také díky intervenci papežského nuncia Spinelliho a podpoře, již se těšil u španělského krále Filipa III. (Marek, Svědectví, s. 107-108).

¹²⁹ Marek, Klientelní strategie, s. 53.

¹³⁰ Nová politika se projevila nejprve v samotné personální reorganizaci kanceláře. Hned na začátku Lobkovicova působení v úřadě z ní byli donuceni k odchodu nekatolíci (dosavadní místokancléř Kryštof Želinský ze Sebusína a sekretář Jan Milner), kteří tuto královskou instituci do té doby spravovali, a byli nahrazeni úředníky katolickými (Jindřich Domináček z Písnice a Jan Mencl). Viz Kalista, Čechové, s. 63; Marek, Svědectví, s. 109; Borovička, Josef, Počátky kancléřování Zdeňka z Lobkovic. Diplomatický rozbor roudnických rukopisů, in: Sborník prací věnovaných prof. Dru. Gustavu Friedrichovi k 60. narozeninám, Praha 1931, s. 435-455, zde s. 435; Stloukal, Karel, Česká kancelář dvorská 1599-1608, Praha 1931, s. 20.

¹³¹ Kalista, Čechové, s. 64.

¹³² Maťa, Svět, s. 323. Velký význam třeba přičítat rovněž Lobkovicově četbě, jež nám spolu s jeho písemnou produkcí napovídá mnohé o jeho kulturní i intelektuální šíři. Více viz Marek, Svědectví, s. 88 a 111; o lobkovicke knihovně srov. Chudoba, Bohdan, Roudnická politika. Zastoupení renesanční politické vědy v knihovně českého státníka na rozhraní XVI a XVII. století, Praha 1933.

něhož nebylo v konfesijně rozhádaném českém prostředí možno dlouhodoběji udržet jednotlivé stavy na uzdě a zachovat v zemi potřebný vnitřní klid a mír. Až po naplnění tohoto absolutistického ideálu bylo možné vzít pod ochranu „shora“ zájmy početně relativně slabé katolické skupiny a čelit vzrůstajícímu vlivu protestantismu v zemi. Bylo tedy zapotřebí podnikat takové kroky, jež by vedly k posílení vladařovy autority. Pochopitelně sama jako taková by tato politická hodnota nevedla k věčnému cíli. Podstatné bylo, jestli se skrze ni nastoupí cesta k navrácení českých zemí do řad tradičních katolických království. Sám Zdeněk Vojtěch totiž uznával za vysoký jen takový politický stav, ve kterém vládce prosazoval katolickou linii. Naopak v toleranci dalších konfesí shledával slabost a úpadek státního systému.¹³³

Toto pojetí silného panovníka, jež v sobě spojovalo víru a moc, mladého Lobkovice doslova okouzlovalo. Zvláště pro české katolíky mladé šlechtické generace, tedy včetně Zdeňka Vojtěcha, nadále platilo vnímání krále za zástupce Boha na zemi. Jistě se v jejich pojetí odrážel především ideál silného mocnáře španělského království 16. století.¹³⁴

Každý, koho se to jen trochu týkalo, si jistě musel spočítat, že z posíleného postavení svého vládce bude těžit také šlechta, která se pohybovala v jeho okolí a těšila se jeho oblíbě či respektu. A právě Zdeněk Vojtěch mezi ni nepochybně patřil. Jeho blízkost císaři Rudolfovi vycházela již z jeho pravidelného osobního kontaktu s ním. Setkání s monarchou měl na audienci jako nejvyšší zemský kancléř zajištěno minimálně jedenkrát týdně, což bylo nejvíc ze všech českých úředníků.¹³⁵

Velkou událostí pro české katolíky byla bezpochyby svatba Zdeňka Vojtěcha Popela s Polyxenou z Pernštejna, vdovou po Vilémovi z Rožmberka. Manželství uzavřeli 23. listopadu 1603, za asistence samotného pražského arcibiskupa Zbyňka Berky z Dubé, který byl mimochodem Lobkovicovým strýcem. Zdeňkovo postavení mezi předními katolíky v zemské urozené společnosti a v prošpanělské skupině tímto sňatkem ještě vzrostlo. Prostřednictvím Polyxeny nejvyšší kancléř nejen že prohloubil své vazby se španělským světem, ale získal i obrovský majetek, totiž Polyxenino

¹³³ Marek, Svědectví, s. 111; Kalista v této souvislosti s neutěšeným stavem uvnitř českého království uvádí, že se Zdeněk Vojtěch, jakožto schopný právník a milovník fungujícího systému, „nemohl dobře smířit s anarchistickým stavem, do jakého uváděly stát sílící šlechtické nároky“ (srov. Kalista, Čechové, s. 64-65).

¹³⁴ Marek, Svědectví, s. 111.

¹³⁵ Tamtéž, s. 107.

dědictví po Rožmberkovi.¹³⁶ Vilém z Rožmberka své poslední ženě odkázal domy a zahrady na vltavském břehu v Praze a především výnosné roudnické panství.¹³⁷

V přední linii katolické šlechty se nacházel rovněž Zdeňkův o dva roky starší bratr Ladislav IV. (1566-1621). Také on patřil do „španělské strany“. Jako téměř čtyřicetiletý vyzrálý muž se v roce 1604 usadil na moravském panství Holešov, které si zde zakoupil, a podobně jako řada dalších Lobkoviců jeho generace zastával vysoké zemské úřady: roku 1607 působil jako místodržící moravského hejtmanství, následujícího roku se stal nejvyšším komorníkem markrabství moravského a roku 1615 nejvyšším moravským hejtmanem. Když se pak k němu na začátku třicetileté války otočila přízeň osudu zády, oznamoval nástup českého stavovského povstání pro Ladislava a další vlivné katolické šlechtice strmý pád.¹³⁸

4 Rudolf II. a španělský svět

4.1 Infantka Marie ve střední Evropě

Maxmilián s rodinou a doprovodem vjel do slavnostně vyzdobené Vídně až 7. května 1552. Cesta ze Španělska byla dlouhá a i přes nejednu zastávku dosti vyčerpávající především pro španělskou infantku a její malé děti. Tato drobná roztomilá stvoření jistě byla pro Marii velkou útěchou ve stále ještě čerstvých nelehkých chvílích odloučení se od domova, královského rodinného krbu a vůbec celého Pyrenejského poloostrova, který představoval celý její dosavadní život. Infantka se těžce vyrovnávala především s novými klimatickými podmínkami. K tomu se přidala ještě protivenství další. Na vídeňském dvoře například rozhodně nenalezla tak pohodlné ubytování jako doma ve Španělsku. To nejhorší ale na mladou Maxmiliánovu ženu teprve čekalo. Dne 25. června téhož roku zemřel její prvorozený syn Ferdinand (1551-1552).¹³⁹ Tato těžká životní rána ji spolu s ostatními nepříjemnými změnami zastihla v pokročilém stadiu

¹³⁶ Janáček, *Ženy*, s. 114-115; Marek, *Svědectví*, s. 87.

¹³⁷ Pánek, Jaroslav, *Poslední Rožmberkové*, Praha 1989, s. 235. Srov. Kavka, František, *Zlatý věk Růží*, Praha 1993, s. 103.

¹³⁸ Kasík, Lobkowiczové, s. 120; Županič, *Encyklopedie*, s. 149-150. Na rozdíl od svého holešovského faráře Jana Sarkandera (1576-1620) alespoň unikl žaláři. V osobě tohoto katolického kněze, který v Olomouci v pověsti svatosti podlehl 17. března 1620 krutému mučení, získaly české země nového mučedníka. Jeho ostatky dnes spočívají v olomoucké katedrále. Při návštěvě Jana Pavla II. v České republice byl 21. května 1995 v Olomouci svatořečen.

¹³⁹ Jiménez, *Vztahy*, s. 204.

těhotenství. První měsíce ve střední Evropě si tak doslova protrpěla. Na své nové bydliště si ostatně ani po letech ve Vídni nikdy nezvykla.¹⁴⁰

Marie byla hluboce věřící ženou. Je nám také známo, že trpěla stavy melancholie.¹⁴¹ Útěchou jí mohly být radosti vycházející z jejího postavení manželky a matky budoucích císařů a králů, ale zároveň si jistě byla vědoma svých povinností i své vlastní důležitosti pro celou habsburskou dynastii. V Rakousku se právě ona stala hlavní oporou španělské politiky a důsledně prosazovala zájmy obrovské říše svého otce. Svého životního poslání se tato silná a neústupná žena ujala velmi dobře.

Za hradbami vídeňského hradu přibyl 18. července 1552 do rodiny mladých habsburských rodičů další přírůstek a i tentokrát to byl syn, Rudolf. Již dalšího roku se malému princovi narodil bratr Arnošt. Tito dva arcivévodové byli od útlého mládí vychováni spolu. A společně byli roku 1563 také posláni na výchovu na dvůr svého španělského strýce Filipa II. Ještě několik let předtím, pravděpodobně v době, kdy dosáhli princové věku pěti až šesti roků, byla započata jejich domácí výuka pod učitelským dohledem.¹⁴²

Maxmilián pokládal výběr domácího učitele pro své syny za sobě vyhrazenou sféru, do které si od nikoho nehodlal nechat zasahovat. Výjimky nepřipouštěl ani v případě ženy či otce, samotného císaře Ferdinanda I. Ti přitom na výchovu potomků, na nichž měla stát budoucnost rakouské větve rodu, měli značně odlišný názor a zároveň byli přesvědčeni, že i oni mají právo rozhodovat o veledůležitém počátečním nasměrování vzdělání malých arcivévodů. Záleželo jim nejen na samotné odborné kvalitě preceptora, ale neméně důležitou pro ně byl i učitelův přístup k věroučným otázkám. Marie i Ferdinand prosazovali důsledně katolickou linii výchovy, nejlépe v podání jezuitů. I přesto si Maxmilián prosadil svou a svěřil své syny do rukou slavnému univerzitnímu profesorovi dr. Jiřímu Muschlerovi, o kterém se tvrdilo, že sympatizuje s luterány. Pochyby o učencově náboženském vyznání nenechávaly Marii lhostejnou, a proto – vědoma si své morální zodpovědnosti – se proti rozhodnutí svého muže rozhodně postavila.¹⁴³

¹⁴⁰ Janáček, Rudolf II., s. 30.

¹⁴¹ Evans, Rudolf II., s. 83. O melancholii v raném novověku a dobových pramenech více viz kapitola „Španělská strana“ na dvoře císaře Rudolfa II., podkapitola „Melancholický“ císař.

¹⁴² Janáček, Rudolf II., s. 31.

¹⁴³ Tamtéž, s. 31-32. Pablo Jiménez soudí, že výchova arcivévodů až do jejich odjezdu do Španělska „nedávala žádný důvod k obavám, co se náboženských otázek týče. S výjimkou profesora Jiřího Mushlera (...) se všichni vychovatelé obou arcivévodů stali členy dvora, který je měl doprovázet během jejich pobytu ve Španělsku, a zachovali si své posty a svou zodpovědnost“ (Jiménez, Vztahy, s. 27-28).

Maxmiliánova žena si časem, když důkladněji poznala středoevropské náboženské a politické poměry, uvědomila, že v tomto konfesně rozmanitém prostředí nemůže římskou katolicitu prosazovat a hájit tak přísně jako ve Španělsku.¹⁴⁴ Jistě i to přispělo k tomu, aby se manželský svazek dvou věkově si velmi blízkých osob rozvinul ve šťastný a harmonický vztah. Přesto však Marie s těžkým srdcem nesla výchovu svých ratolestí. Podle ní nešlo o spásu jen jejich duší, ale také o osud zemí, jejichž koruny jim jednou měly být svěřeny.

Jestliže se Marii v této oblasti nedostávalo útěchy u vlastního muže, cítilo její mateřské srdce potřebu hledat ji jinde. V Madridu¹⁴⁵ se svojí sestrou na dálku soucítit její bratr, španělský král Filip II. Ten byl vývojem na vídeňském dvoře silně znepokojen a zároveň upřímně zarmoucen náboženskou vlažností svého švagra. I proto tři Španělé, vedle sourozenců Filipa a Marie také císař Ferdinand, začali prosazovat španělskou výchovu arcivévodů.¹⁴⁶

Zaručit Rudolfovi a Arnoštovi řádnou katolickou výchovu a ochránit je tak před negativními dopady vlivů špatné doktríny ve skutečnosti nebyl jediný důvod, proč se španělská část habsburského domu rozhodla poslat děti do daleké ciziny. Nejednou se v historické literatuře setkáme s konstatováním, že rozhodujícím faktorem pro vyslání arcivévodů do Španěl byly jejich vyhlídky na španělské dědictví, jež měly být odrazem neblaze se vyvíjejícího rodinného stavu na madridském dvoře. Přestože Filip II. přežil již dvě ze svých manželek, nedočkal se zatím jiného syna než duševně nemocného dona Carlose. Vladařovo nejbližší okolí i vzdálení pozorovatelé – a v neposlední řadě především Filip sám – nutně museli připustit možnost, že se španělský král dalšího mužského potomka nedočká. Otázkou pro nás však zůstává, nakolik je tento pohled opravdu tím směřodatným, protože v době, kdy se uvažovalo o výchově arcivévodů ve Španělsku, ještě nešlo s určitostí tvrdit, že se don Carlos v budoucnu vlády neujmě.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Janáček, Rudolf II., s. 32.

¹⁴⁵ Madrid, do nedávna malé a nepříliš významné město, se Filip II. v roce 1559 rozhodl zvelebit jako své stálé sídelní místo. Rekonstrukce madridského hradu byla započata již roku 1537 a nikdy nebyla dokončena. Roku 1734 byl hrad zničen požárem (Jiménez, Vztahy, s. 30).

¹⁴⁶ Bohdan Chudoba píše: „Že tu úmysl působit na náboženskou výchovu obou princů skutečně byl, dosvědčují také některé myšlenky z Lunových listů“ (Chudoba, Španělé, s. 104).

¹⁴⁷ „Přinejmenším to nebylo známo mimo nejbližší okruh Filipových dvorních spolupracovníků. Kromě toho – a především – kastilský král, v té době mladý a ženatý s krásnou a mladou manželkou, neměl žádný důvod pochybovat o tom, že bude mít potomky mužského rodu – a opravdu je měl“ (Jiménez, Vztahy, s. 27). Chudoba na druhou stranu dokládá, že tento aspekt rodinného stavu španělských Habsburků byl již ve své době často diskutovaným tématem, čehož dokladem nám může být korespondence řady diplomatů: „Benátský vyslanec Giovanni Michele vyslovil (...) názor, podle něhož Maxmilián poslal své syny do Španěl proto, že pro chorobu Filipova syna mají naději na španělskou korunu. Totéž mínění projevují také španělští diplomaté Martin Guzmán a Ottavio Landi“ (Chudoba, Španělé, s. 104).

Podle španělského historika umění Pabla Jiméneze je za španělskou výchovou potřeba hledat čistě politickou logiku. Prvním důvodem bylo rozhodnutí, že je nutné, aby rakouský arcivévoda dostatečně poznal španělský dvůr a tamní politické a společenské poměry, a to ze zcela praktického důvodu. Jsou-li Rudolf s Arnoštem předurčení vládnout, nelze si jejich vládu představit bez úzké spolupráce s jejich největšími spojenci v katolické Evropě. Další politický aspekt připravované cesty s tímto prvním do značné míry souvisí. Očekávalo se navázání ještě užších příbuzenských pout. Uvažovalo se hned o několika svatbách. V úvahu tehdy připadalo uzavření manželského svazku dona Carlose s rakouskou princeznou Annou, ale i další sňatky arcivévodů s infantkami. Tato spojení by bezpochyby měla dalekosáhlé důsledky, a to nejen v podobě dalšího – ostatně tehdy ještě neznámého – genetickými zákonitostmi daného dědičného zatížení potomků rodu. Na dějinné scéně se odehrávala vysoká rodová politika. Ta v první řadě sledovala mocenské zájmy. Manželské páry se měly naučit žít a vládnout v absolutní vzájemné jednotě, jež měla již v této generaci mladých následníků trůnu zajistit definitivní upevnění panství Habsburků a vést ke konečnému triumfu nad nepřáteli katolických ideálů a dalšími mocnostmi, jež by velmocenskému postavení habsburského domu stály v cestě.¹⁴⁸

4.2 Španělská výchova rakouských arcivévodů

Samotný pobyt na slavném dvoře Filipa II. Rudolfa i Arnošta jistě hluboce zasáhl a do značné míry ovlivnil celý jejich budoucí život.¹⁴⁹ Do Madridu dorazili po dlouhé cestě, na niž po nekonečných přípravách vyrazili až na podzim 1563. Výprava arcivévodů zahrnovala bohatý doprovod tvořený 370 osobami,¹⁵⁰ v jejichž čele stál hofmistr a nový císařský vyslanec ve Španělsku v jedné osobě, Adam z Ditrichštejna. Vídeň se s mladými princí rozloučila 8. listopadu. Cesta pak pokračovala po trase Štýrsko, Milán, Janov, kde se již podstatně menší skupina nalodila a 17. března 1564 doplula do katalánského přístavního města Barcelona. Tam na arcivévodů již čekal sám španělský král, aby své synovce vřoucně přivítal.

¹⁴⁸ Jiménez, *Vztahy*, s. 28. Jiménezu tezi o důležitosti politických důvodů španělské výchovy ostatně částečně dokládá i Janáček: „Podle oficiální vídeňské verze se měli princové ve Španělsku naučit dobrým mravům a zdomácnět v habsburských politických kruzích“ (Janáček, *Rudolf II.*, s. 34).

¹⁴⁹ Evans, *Rudolf II.*, s. 71-72.

¹⁵⁰ Janáček, *Rudolf II.*, s. 34. Jiménez se zmiňuje, že se výpravy vedle vlastních vychovatelů a služebnictva zúčastnilo také – jako doprovod na hranice – 320 šlechticů (Jiménez, *Vztahy*, s. 28).

Atmosféra na španělském královském dvoře naplňovala Maxmiliánovy syny rozporuplnými pocity. Na jednu stranu se jich zmocňoval obdiv, na druhou roztrpčení. Arcivévodové na Iberský poloostrov nepřijeli bez předchozí zkušenosti se španělským světem. Ledacos se v tomto směru jistě dalo předvídat. Zmenšeným „Španělskem“ pro ně v jistém smyslu byl již kruh osob soustředících se kolem jejich matky doma ve Vídni. Tato část dvorské společnosti rakouských Habsburků se vyznačovala zápallem pro vše španělské a byla v ostrém kontrastu s okolím Maxmiliánovým, které se k hispánskému duchovnímu prostředí stavělo značně rezervovaně.¹⁵¹

V Madridu existovaly v rámci královského paláce souběžně dva samostatné dvory, pro každého jednoho rakouského prince zvlášť, o jejichž financování se staral sám císař.¹⁵² Na dlouhých sedm let se toto centrum stalo jejich novým domovem. Ač zde za svého španělského období strávili velkou většinu času, poznali také velký kus poloostrova. V letech 1569 a 1570 podnikli spolu s královskou rodinou několik delších cest: po Aragonii a Valencijsku, dále dvě cesty do Extremadury a Andalusie a v neposlední řadě také do severní Kastilie. Součástí těchto výprav vedených ze samého srdce Španělska do více či méně vzdálených končin království byla řada slavností pořádaných na počest králi a jeho rodiny, do níž se pochopitelně počítali i Filipovi rakouští synovci. Vedle oslav a návštěv dosud nepoznaných španělských krajů a jejich měst měli arcivévodové možnost seznámit se s řadou zemských grandů.¹⁵³

Filipovi na Rudolfovi a Arnoštovi skutečně záleželo. Výrazně se zasazoval, aby se jim dostávalo náležité pozornosti. Oběma tak měly být prokazovány pocty, jichž byli hodni jedině synové španělského krále. Filip II. si také čas od času vyhradil své drahocenné chvíle výhradně k tomu, aby při výchově dospívajících arcivévodů osobně asistoval. Sám také vybral učitele, kteří vedle hlavního preceptora dr. Jana Tonnera mladíky vzdělávali. Studiu se Maxmiliánovi synové věnovali až pět hodin denně. Jeho náplň spočívala v seznámení se s klasiky antické literatury a s dějinami starověkého Řecka a Říma. Velký důraz byl kladen pochopitelně i na jazyky, především latinu – jazyk vzdělanců – a němčinu, jež byla prvním jazykem v jejich rodné Vídni. Při výuce se pochopitelně neopomínala ani důležitost španělštiny a vedle ní ještě i francouzštiny a italštiny. Dobrá jazyková výbava byla jistě pro budoucí státníky významným vkladem, jenž měl být jednou zúročen, podobně jako i veledůležitá praktická písemná cvičení.

¹⁵¹ Janáček, Rudolf II., s. 35; srov. Evans, Rudolf II., s. 72.

¹⁵² Jiménez, Vztahy, s. 28; srov. Janáček, Rudolf II., s. 36-37. Janáček píše, že jejich otec Maxmilián II. „do roku 1570 dlužil do Španělska za své syny 350 000 zlatých“ (Tamtéž, s. 37).

¹⁵³ Jiménez, Vztahy, s. 32-33; srov. Janáček, Rudolf II., s. 36.

Jejich podstatou bylo ověřovat a dále rozvíjet tvůrčí schopnosti a kritické myšlení žáků v důležitých aktuálních politických otázkách i v oblasti etiky a společenského života, v nichž využívali ve studiu nabitých vědomostí a prohlubovali si úctu k rodovým politickým hodnotám a tradicím.¹⁵⁴

Především Rudolf se později projevoval jako vzdělanec a na tomto nezvratném faktu měla lví podíl právě jeho španělská výchova.¹⁵⁵ Největším přínosem pro arcivévodovy ve skutečnosti ale nebylo ono výše popsané soustavné vzdělávání, jehož by se jim ostatně v podobné míře dostalo i ve Vídni.¹⁵⁶ Podstatný byl především samotný pobyt u „*nejskvělejšího a nejpyšnějšího ze všech evropských panovnických dvorů*“ a prostřednictvím jeho vlivů a načerpaných dojmů i nabytí představy o nezměrné velikosti španělského světa. Madridský dvůr po nejedné stránce sloužil jako ideální vzor pro mnoho evropských dvorů a král, jenž usedal na zdejší trůn, do značné míry narýsoval podobu evropské rovnováhy.¹⁵⁷

Arcivévodovi Rudolfovi se ve španělském království velmi zalíbil ideál neomezené panovnické moci. Zdejší vladař měl docela jinou pozici než jeho protějšek ve střední Evropě, kde byli Ferdinand i Maxmilián nuceni o svá panovnická práva bojovat. Je jisté, že právě tento aspekt byl jedním z těch, jež Rudolfovo budoucí vladaření ovlivnily největší měrou a velice výrazně se promítly do jeho vystupování. Španělsko 16. století mělo ale ještě další tvář. Vyznačovalo se atmosférou ryzí zbožnosti, která našla svůj odraz také v lesku církevních slavností, zvláště ve velkolepých procesích a poutích. Na druhou stranu nesmíme opominout ani proslulá španělská autodafé. Robert J. W. Evans píše: „*Když se Rudolf vrátil, pozorovatelé ve Vídni postrehli v jeho chování velkou změnu: toporné pózy, pýchu, a také to, co považovali za náboženský dogmatismus.*“¹⁵⁸

Rakouští princové se také ve Španělsku seznámili s řadou skutečných uměleckých skvostů. Tyto vrcholy soudobé materiální kultury imponovaly především Rudolfovi. Filip II. byl znám jako vášnivý sběratel obrazů Hieronyma Bosche,

¹⁵⁴ Janáček, Rudolf II., s. 37-38.

¹⁵⁵ Britský historik Evans o Rudolfově vzdělanosti zmiňuje: „*Byl sečtělý, dobře informovaný a nekonečně zvědavý. Měl slušné jazykové znalosti: uměl dobře německy, španělsky, italsky, latinsky a francouzsky. Do jisté míry ovládal i češtinu*“ (Evans, Rudolf II., s. 73).

¹⁵⁶ Podle Janáčka tomu bylo proto, že „*humanistická výchova vycházela z univerzálních základů, vyzdvihujících tytéž hlavní předměty, a v pedagogickém smyslu respektovala stejné principy, ať už šlo o soukromou výchovu vznešené šlechtické mládeže nebo o absolventy městských škol*“ (Janáček, Rudolf II., s. 37). Viz též Evans, Rudolf II., s. 71: „*arcivévodova výuka ve Španělsku nebyla nijak výjimečná.*“

¹⁵⁷ Janáček, Rudolf II., s. 38-39.

¹⁵⁸ Evans, Rudolf II., s. 71.

podporovatel alchymie a v neposlední řadě především jako panovník, na jehož popud byl postaven mohutný palác El Escorial. Všechny tyto skutečnosti významnou měrou ovlivnily Rudolfův budoucí celoživotní zájem o umění, jež se posléze promítl v jednu z nejskvělejších evropských sbírek všech dob umístěnou v samotném Rudolfově císařském sídle na Pražském dvoře, a vedly i k jeho nesmírnému zaujetí pro široké spektrum mnohých soudobých věd a pavěd.

Plány escorialského paláce počítaly se stavbou monumentálního architektonického veledíla umístěného na jižním výběžku pohoří Sierra Guadarrama, necelých padesát kilometrů severozápadně od hlavního města. Místo s nadmořskou výškou 1065 metrů se ve srovnání se sluncem rozpáleným Madridem vyznačovalo klimaticky přijatelnějšími podmínkami a strategicky promyšlenou polohou. Se stavbou započal roku 1563 Juan Bautista de Toledo a celé dílo bylo dokončeno roku 1584, řadu let po jeho smrti. Konečnou tvář objektu vtiskl až Juan de Herrera, který stavbu vedl od roku 1567.¹⁵⁹ V jistém slova smyslu můžeme dokonce tvrdit, že skutečným tvůrcem nebyl nikdo jiný než sám Filip II., který výstavbu řídil a svými pokyny jí udával formu a zasloužil se tak o její dnešní podobu.¹⁶⁰

Klíčové postavení Escorialu mezi mnoha královskými paláci v zemi dokládá především skutečnost, že od samého počátku sloužil jako jakési rodové ústředí španělských Habsburků demonstrující slávu a moc španělského impéria, jež v sobě skrývalo Filipův sídelní palác, klášter jeronimitů, chrám, královskou hrobku a dodnes proslulou knihovnu. Obrovský komplex San Lorenzo de El Escorial, jak zní celé jeho jméno, nemá jen čistě praktický funkční význam, ale je zároveň nositelem celé řady symbolů¹⁶¹, vztahujících se v první řadě na atributy umučení sv. Vavřince. Tomu byl monument vytyčen na počest za vyslyšení proseb na jeho přímluvu ve vítězné bitvě v den, kdy celá katolická církev slavila jeho památku.¹⁶² Velké vítězství, které španělské vojsko pod velením vévody savojského vybojovalo 10. srpna roku 1557 u Saint

¹⁵⁹ Juan de Herrera sice převzal stavbu již v roce 1567, oficiálně ale až mnohem později (Štěpánek, Pavel, *Španělské umělecké řemeslo 1550-1650*, Praha 1997, s. 9). I přesto to byl právě on, kdo se zasloužil o „*osobitost a nezařaditelnost Escorialu*“ (Štěpánek, Pavel, *Španělské umění od Altamiry po Picassa*, Olomouc 2002, s. 76). Zajímavý je tak vůbec samotný stavitelský sloh: „*Escorial je po slohové stránce ohlasem římské architektury, ale měřítko a půdorysná ucelenost tohoto monumentálního celku i celková slohová přísnost a čistota ukazují na výjimečné postavení v rámci evropského stavitelství. (...) španělský ráz Escorialu tkví zejména ve velkorysém, grandiózním pojetí*“ (Tamtéž).

¹⁶⁰ Štěpánek, *Španělské umělecké řemeslo*, s. 9.

¹⁶¹ Štěpánek upozorňuje především na alchymickou rovinu symbolů (Tamtéž).

¹⁶² O tom, že náboženská rovina hrála u Escorialu úlohu velevýznamnou, svědčí dostatečně také skutečnost, že „*Filip II. měl při výstavbě Escorialu jako jeden ze svých hlavních cílů „pokřesťanštění“ historie, a pátral proto po celé Evropě po relikviích*“ (Jiménez, *Vztahy*, s. 61).

Quentin, otevřelo po dlouholetých bojích s Francií cestu k podepsání mírové smlouvy v Cateau-Cambrésis 3. dubna 1559.¹⁶³

Escorial má pro nás svou zvláštní důležitost nejen proto, že jej prakticky od samotného zahájení stavebních prací mohli průběžně sledovat Rudolf s Arnoštem a palác tak rok od roku rostl spolu s arcivévodou, ale také zde nakonec spočinulo tělo jejich bratra arcivévody Václava, velkopřevora johanitského řádu, jež zde v blízkosti velkých španělských králů a dalších členů královské rodiny odpočívá od roku 1578 dodnes.

4.3 Návrat ze Španělska

Vraťme se v tuto chvíli zpět do střední Evropy. Rudolf s Arnoštem ji opustili ještě za života svého děda Ferdinanda I. Za necelé poslední dva roky domácí výchovy jejich otec Maxmilián podstoupil slavnostní korunovační obřady ve dvou zemích habsburského soustátí, v Království českém (1562) a v Uhrách (1563). V době, kdy arcivévodové trávili své první měsíce na španělské půdě, zemřel 25. července 1564 ve Vídni císař Ferdinand I. Krátce poté jeho následník, římský král Maxmilián II., zasedl i na trůn Svaté říše římské.

Po zisku císařské koruny Maxmiliánovi nepochybně stouplo sebevědomí. Je velmi pravděpodobné, že v této době začal více uvažovat o návratu svých nejstarších synů. Byl jistě nejvyšší čas zasvětit je do domácích politických poměrů, k jejichž bližšímu poznání měli z Pyrenejského poloostrova pochopitelně velmi daleko. Tyto císařovy myšlenky doprovázel strach z jejich pošpanělstění. Obavy to byly jistě opodstatněné, zvláště přihlédneme-li k Maxmiliánově skepsi ke Španělsku a jeho královskému dvoru. Opomenout nesmíme ani nátlak značné části stavů, které se obávaly, že španělská výchova má rekatolizační podtext. Nezapomínejme na skutečnost, že císař Svaté říše římské – i přes své tradičně nejpřednější postavení mezi evropskými panovníky – rozhodně nebyl vládcem všemocným. Naopak ve druhé polovině 16. století můžeme hovořit spíše o hegemoniálním postavení španělského krále Filipa II. O nadřazené pozici španělského krále nad císařem svědčí sám fakt, že Filip II. si i přes Maxmiliánovo několikaleté hlasité volání po návratu synů dokázal arcivévodou na svém dvoře udržet až do poloviny roku 1571. Do jisté míry k jejich setrvání v Madridu došlo

¹⁶³ Sellés-Ferrando, Xavier, *Spanisches Österreich*, Wien – Köln – Weimar 2004, s. 164.

ještě z dalšího důvodu. Na konci šedesátých let se totiž rakouským Habsburkům znenadání podstatně přiblížilo následnictví na španělský trůn. Před touto vidinou možná sám císař rád slevil ze svých požadavků.

Isabela z Valois (1545-1568),¹⁶⁴ Filipova třetí žena sice v letech 1566 a 1567 porodila dvě děti, ale ani tentokrát se španělský král nedočkal dalšího mužského potomka. Vedle toho se navíc dále zhoršoval stav duševního zdraví infanta Carlose, který byl od ledna roku 1568 internován v důsledné izolaci, kde 24. července téhož roku také zemřel. Celé tragické období Filipovy rodiny uzavřel 3. říjen, kdy mladá královna Isabela nepřežila svůj další porod.

Filip II. těžce nesl ztrátu jemu navýsost drahé ženy, jež byla podle historiků jedinou, již ze svých manželek skutečně upřímně miloval.¹⁶⁵ Španělský král ovšem nemohl truchlit dlouho, místo zármutku si okolnosti vyžadovaly splnění základní dynastické povinnosti a tou bylo zplodit dědice trůnu. Rozhodl se proto vstoupit do čtvrtého manželského svazku. Za svou nastávající si vyvolil tu, jež byla původně určena jeho vlastnímu synovi donu Carlosovi, mladou rakouskou arcivévodkyni Annu, svou neteř. Byla dcerou Filipovy sestry Marie a narodila se ještě za jejího španělského pobytu v Cigales u Valladolidu, v době, kdy Filip, tehdy teprve následník španělského trůnu, měl již dvaadvacet let. Po Maxmiliánově návratu do Vídně strávila princezna Anna svá dětská léta a období dospívání na tamním císařském dvoře. Zasnoubení soudobí pozorovatelé za Filipovými plány mohli vypožorovat politickou hru. Její součástí nepochybně byli již prakticky dospělí arcivévodové Rudolf a Arnošt. Španělský král nakonec svolil k jejich návratu domů, ale zároveň si vyžádal, aby je nahradili jejich nejmladší bratři Albrecht (1559-1621) a Václav (1561-1578).¹⁶⁶ Císař se všem těmto požadavkům podřídil a nutno přiznat, že neprohloupil. Vidina španělského dědictví lákala¹⁶⁷ a navíc se měl následník středoevropských trůnů Rudolf konečně po dlouhých letech objevit zase ve Vídni.

Také další Maxmiliánova dcera se měla vdávat. Sotva šestnáctiletá Alžběta (1554-1592) se na základě sňatkové úmluvy s Francií chystala na svatbu s

¹⁶⁴ S Isabelou, dcerou francouzského krále Jindřicha II., se od útlého věku počítalo jako s budoucí ženou věkem blízkého španělského prince dona Carlose. Nakonec se ale provdala za Filipa II., který smrtí Marie Tudorovny na podzim roku 1558 podruhé ovdověl.

¹⁶⁵ Jiménez, *Vztahy*, s. 29.

¹⁶⁶ Tedy nikoli prostřední Maxmiliánovi synové Matyáš s Maxmiliánem. Janáček formuloval soud, že se tito snad zdáli pro systematickou výchovu příliš staří (Janáček, *Rudolf II.*, s. 46).

¹⁶⁷ Tamtéž.

francouzským králem Karlem IX.¹⁶⁸ Přípravy na cestu do Španělska, respektive do Francie, v první polovině roku 1570 vrcholily. Císařská rodina tehdy pobývala v Praze, kde právě probíhal zemský sněm. 3. května se konala v pražské metropolitní katedrále sv. Víta svatba císařovy nejstarší dcery, ovšem bez účasti samotného ženicha. Filip II. se nechal zastupovat arcivévodou Karlem Štýrským, takže slavnostní událost poněkud ztratila na lesku, jehož by svatební veselí španělského krále s dcerou císaře bylo bývalo hodno.

Necelý měsíc na to Maxmilián s rodinou opustili Prahu. Psal se 1. červen, když mladí arcivévodové Albrecht s Václavem a nová španělská královna Anna vyrazili do Španělska, vstříc neznámé budoucnosti. Maxmilián směřoval na císařský sněm do Špýru, kde se také naposledy rozloučil se svými dětmi. Anna, Albrecht a Václav odtud pokračovali do Flander, kde se nalodili a po vodě doputovali ke břehům Kantabrie na Iberský poloostrov, zatímco Alžběta, doprovázená arcivévodou Ferdinandem Tyrolským, odcestovala do Francie.¹⁶⁹

Filip II. připravil pro mladou královnu a její dva bratry velkolepé přivítání, po němž následoval celý cyklus slavnostních vjezdů do měst v Kastilii a Andalusii: Valladolid, Burgos, Segovia, Madrid a Sevilla. To jsou místa, jimiž novomanželé spolu s rakouskými princí projížděli, a kde je vítaly nadšené davy. Jiménez píše, že se průjezdy těmito místy „*vyznačovaly přepychem a okázalostí a představovaly naprostý vrchol tohoto typu slavností pro celou dobu králování Filipa II.*“¹⁷⁰

V listopadu 1570 v Segovii proběhla svatba Anny s Filipem II. ještě jednou, tentokrát s osobní královou účastí a také za přítomnosti čtyř rakouských arcivévodů. Rudolf s Arnoštem nakonec na zpáteční cestu do střední Evropy vyjeli až 28. května¹⁷¹ příštího roku. V tento další slavný den k nim španělský mocnář pronesl poslední slova na rozloučenou, jež se oběma měla vrýt zvláště hluboko do paměti. Filip II. kladl zvláštní důraz na vladařskou zodpovědnost příslušníků habsburského domu, na důležitost pravidelného přijímání svátostí a vykonávání obvyklých projevů zbožnosti.

¹⁶⁸ Svatební smlouvu uzavřel v Madridu roku 1570 Adam z Ditrichštejna. O sňatku se ale uvažovalo již delší dobu, od roku 1559, kdy Alžbětě bylo pouhých pět let a Karlovi devět (srov. Hamannová, Habsburkové, s. 51-52).

¹⁶⁹ Janáček, Rudolf II., s. 47-48; Jiménez, Vztahy, s. 40. Ve Štýru se 20. října Alžběta provdala za Karla IX. „per procuratorem“, v zastoupení svého strýce Ferdinanda Tyrolského (Janáček, Rudolf II., s. 47; srov. Hamannová, Habsburkové, s. 51). Jiménez nepřesně uvádí, že ke svatbě došlo 20. října až ve Francii (Jiménez, Vztahy, s. 40).

¹⁷⁰ Jiménez, Vztahy, s. 39.

¹⁷¹ Janáček, Rudolf II., s. 48. Podle Jiménezze došlo k rozloučení v Aranjuezu 27. května (Jiménez, Vztahy, s. 41).

Jinými slovy pokračovat v nastoupené cestě a maximálně zužitkovat zkušeností a poznatků z období jejich španělské formace.¹⁷² V barcelonském přístavu 18. července 1571 oba arcivévodové odrazili od španělských břehů, doprovázeni svým nevlastním strýcem donem Juanem de Austria, jenž s mohutnou flotilou mířil vstříc střetu s Turky.¹⁷³ 27. července byli princové vysazeni v Janově a domů do Vídně dorazili 23. srpna.¹⁷⁴

5 Španělští vyslanci při císařském dvoře, v Praze

5.1 Španělská a rakouská větev habsburské dynastie a východiska jejich vzájemné diplomacie

Období od nástupu Rudolfa II. k moci po pražskou defenestraci charakterizoval britský historik Evans jako „*velmi kosmopolitní dobu (...), kdy stále ještě přetrvával jednotný myšlenkový rámec, poslední takový věk v dějinách Evropy*“ a upozornil na pokušení při jeho výkladu oddělovat aspekty „náboženské“ od „politických“.¹⁷⁵

Chceme-li pochopit vývoj dějin plynoucích nezadržitelně do katastrofy tři desítky let trvajícího válečného konfliktu, nesmíme opomenout sledovat navždy se uzavírající kruh systému středověkého řádu.

Duchovním pilířem Svaté říše římské byla již po staletí tzv. říšská idea. Tento pojem v sobě skrýval různé středověké koncepce: božský původ císařské moci, jednotu křesťanstva a posvátnost říše.¹⁷⁶ *Reichsidee* a její ideály příchodem „nového věku“ – v průběhu 16. století – postupně skomíraly, až byly nakonec během třicetileté války nadobro pohřbeny. Idea starého říšského universalismu a universálního křesťanství, již po celé generace monarchů Svaté říše římské na svá bedra přijímal korunovaný, „Bohem pomazaný“ vladař, zanikla s vládou císaře Karla V. Za jeho panování došlo k vážnému rozkolu konfesí, který nejenže hluboce zasáhl jedinou církev, ale mohutně otrásl i samotnými ideovými základy mocného impéria. Přestože císař ve třicátých a čtyřicátých letech 16. století hledal východisko z nastalé krize, veškeré jeho snahy a

¹⁷² Janáček, Rudolf II., s. 48.

¹⁷³ Tamtéž, s. 49. K osudové námořní bitvě Svaté ligy (spolek Španělska, papežského státu, Benátek a Florencie) s Turky došlo 7. října 1571 u Lepanta.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 41; srov. Jiménez, Vztahy, s. 41.

¹⁷⁵ Evans, Rudolf II., s. 25.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 28.

náboženské diskuse ztroskotaly a vedle katolické církve a nového Lutherova učení se objevovala další křesťanská vyznání.¹⁷⁷

Augšpurským mírem z roku 1555 sice v říši zdánlivě skončilo období náboženské nejistoty, přesto klid zbraní, který zavládl po období vnitřních bojů a zmatků nemohl vyrůst v trvalý stav. Sémě rozkolu, jež bylo jednou zaseto, dávalo s odstupem času své ovoce. Až do českého stavovského povstání z let 1618-1620, jež rozpohybovalo velký evropský válečný kolos, tak hovoříme o době, již můžeme charakterizovat jako neklidnou předeihu války.¹⁷⁸ Zásada „cuius regio, eius religio“, sice znamenala dočasné urovnání statu quo, přesto s sebou v běhu desetiletí, až do velké válečné exploze, vlekla řadu nejasností a problémů. Mezi nejzásadnější patřila skutečnost, že se dostal do rozporu s dekrety vyhlášenými tridentským koncilem roku 1563¹⁷⁹ a navíc nepočítal s dalšími protestantskými konfesemi, mezi nimi především s kalvinismem.¹⁸⁰

Ke všem těmto změnám se po ustálení poměrů v říši začalo politicky vyhraňovat také Španělsko, které se po úspěšných zkušenostech s reconquistou začalo pokládat za nejmocnějšího ochránce křesťanských ideálů proti nevěřícím a jinověrcům a usilovalo o zachování jednotné katolické linie. Vzhledem k blízkým příbuzenským svazkům se španělskou větví dynastie Habsburků byl vladař rozsáhlého středoevropského soustátí, utvořeného nástupem Ferdinanda I. na uvolněný český a uherský trůn, k hispánskému království silně připoután. Dvě větve domu habsburského tedy představovaly sobě navzájem prvního přirozeného spojence na evropském kontinentě.

Přesto se vztahy mezi španělskou a rakouskou větví zdaleka nevyznačovaly takovou soudržností, jak se ve své době mohlo zdát nezasvěceným současníkům. Zdaleka tu při tom nešlo jen o odlišnou náboženskou situaci v jejich zemích. Jednotná rodová politika totiž reálně ani fungovat nemohla, vezmeme-li v potaz skutečnost, že jak Španělé, tak jejich rakouští příbuzní usilovali o co nejmocnější postavení vlastní a na cíle zahraniční politiky svých největších spojenců se nejednou příliš neohlíželi. Vysoké ambice mělo především Španělsko, které prakticky po celé 16. století usilovalo o hegemonní postavení v Evropě. Mezi dvěma habsburskými monarchiemi nepopíratelně existovalo silné kulturní, mocenské i ideové pouto, přesto však byla jednotná rodová politika habsburského domu spíše neuskutečňovaným ideálem. Podle

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 28-29.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 21.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 22.

¹⁸⁰ Kavka, Bílá hora, s. 23-24; Kalista, Čechové, s. 51.

historika Matouška působily dvě větve jedné dynastie v intencích dokládajících jejich bratrské spojení dokonce jen navenek, tj. v diplomatických jednáních, s úmyslem oklamat a zapůsobit na protestantskou a protihabsburskou část Evropy.¹⁸¹

Vzájemné vzdalování Madridu a Vídně, respektive Prahy, bylo patrné především ve druhé polovině 16. a počátkem 17. století.¹⁸² Za vlády císaře Maxmiliána II. se protiklad uvnitř *Casa de Austria* projevoval v na první pohled odlišném poměru k náboženským otázkám.¹⁸³ Císař a jeho dvůr se vyznačovali svým tolerantním katolictvím, zatímco Španělsko Filipa II. ukazovalo světu svou přísně rekatolizační tvář. Také za Rudolfa II., ač došlo k podstatné změně, byla v jeho postojích patrná opoziční politika vůči Španělsku. Ta vyplývala nejen z Rudolfovy komplikované povahy, ale i z politických zájmů jeho dvora.¹⁸⁴ Přesto tvrdit, že Rudolf II. zastával Španělsku protichůdná stanoviska, by bylo více než problematické. Naopak jeho postoj nejednou vyzníval až nekriticky prošpanělsky.¹⁸⁵ Právě tento protiklad Rudolfovy zahraniční politiky hrál podstatnou roli¹⁸⁶ a promítl se i do císařova vztahu ke „španělské straně“ působící na jeho dvoře.

Přestože Rudolfův postoj ke Španělsku nevyznívá zdaleka jednoznačně, je jisté, že veliké naděje, totiž očekávaný razantní příklon ve prospěch katolické věci a naplňování dynastického sjednocování, jež v Rudolfa vkládal jeho mocný strýc, nakonec nebyly povětšinou naplněny. A to i přes Filipův počáteční optimismus opírající se o jemu splněný požadavek, aby byl Maxmiliánův následník Rudolf spolu s bratrem arcivévodou Arnoštem vychováván na madridském dvoře pod jeho osobní kontrolou.

I přes celou řadu nenaplněných očekávání přeci jen – především v počátečních obdobích vlády císaře Rudolfa – došlo k jistému posunu ve snaze „vykořenit kacířství v Čechách“. Tento cíl si vytyčila papežská diplomacie v rámci katolické kampaně, nutno však přiznat, že neměla dlouhého trvání. V osmdesátých letech se sice naplno rozeběhla, takže zesílily misijní a vzdělávací aktivity a díky nim přibýlo i konverzí, ale v průběhu další dekády, po smrti nejvyššího pražského purkrabího Viléma z Rožmberka (1592) a pádu vlivného aristokrata Jiřího Popela z Lobkovic (1594), věrných stoupenců

¹⁸¹ Matoušek, Josef, *Turecká válka v evropské politice v letech 1592-1594*, Praha 1935, s. IV.

¹⁸² Jiménez, Vztahy, s. 199.

¹⁸³ Polišenský, Josef, Španělský vyslanec a angličtí agenti na dvoře Rudolfa II., in: Barteček, Ivo - Reska Jaroslav, *České země a Španělsko. Z dějin česko-španělských vztahů*, Ostrava 1996, s. 59-65, zde s. 61.

¹⁸⁴ Matoušek, *Turecká válka*, s. IV.

¹⁸⁵ Evans, *Rudolf II.*, s. 30.

¹⁸⁶ Tamtéž.

katolického programu, vzápětí začala upadat.¹⁸⁷ Vedle působení papežských nunciů na pražském dvoře a jezuitského řádu v zemi se jako významná ukázala i ofenzivní politika na přelomu 16. a 17. století nastupující mladé generace katolických aristokratů v čele se Zdeňkem Vojtěchem Popem z Lobkovic, jež usilovala o prosazení katolicismu na úrovni zemské správy.

Ve druhé polovině 16. století konečně nedocházelo k neshodám jen uvnitř habsburského domu, ale i v jejich vztahu k papežství.¹⁸⁸ Mezi hlavní body, v nichž se tři katolické mocnosti rozcházely, patřila otázka postoje vůči Nizozemí¹⁸⁹ a Osmanské říši.¹⁹⁰

5.2 Vzájemná výměna vyslanců na dvorech španělských a rakouských Habsburků

Členové španělské a rakouské větve habsburského rodu se stýkali spíše výjimečně, jejich kontakt byl proto udržován prostřednictvím dalších osob. Zajišťovali ho stálí či mimořádní (dočasní) vyslanci a poslové. Tito byli vysíláni již za vlády Karla V. a Ferdinanda I.¹⁹¹

Řádné diplomatické styky dvou dynastických větví začaly koncem padesátých let 16. století, kdy došlo k první výměně vyslanců.¹⁹² V letech 1559-1564 působil v Madridu Ferdinandův zástupce Martin Guzmán, zatímco jeho kolega don Claudio Fernandez de Quiñones hrabě de Luna působil v letech 1558-1563 jako španělský vyslanec u císařského dvora a zároveň i v italském Tridentu na právě probíhajícím

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 55-56.

¹⁸⁸ Viz především Stloukal, Karel, Papežská politika, a císařský dvůr pražský na předělu XVI a XVII. věku, Praha 1925.

¹⁸⁹ Více o nizozemské problematice viz např. Polišínský, Josef, Nizozemská politika a Bílá hora, Praha 1958; Parker, Filip II., s. 73-83, 98-100, 116-124 a další. Pohled španělské diplomacie na císařském dvoře viz NA Praha, Sbírka opisů - cizí archivy, Simancas, ka 1-4, např. ka 1, bez foliace (Praha 1. 4. 1594) Guillén de San Clemente králi Filipovi II. o rozmluvě s Rumpfem o pacifikaci Flander; ka 1, bez foliace (Řezno 16. 6. 1594) tentýž Juan de Idiaquez o jednání na říšském sněmu o pacifikaci Flander (jedná se o období, kdy byl generálním místodržícím v Nizozemí arcivévoda Arnošt, bratr Rudolfa II., který usiloval o zprostředkování míru mezi Španělskem a vzbouřenými severními provinciemi) atd.

¹⁹⁰ Evans, Rudolf II., s. 30. Více o diplomatických vztazích a válkách s Turky viz Matoušek, Turecká válka.

¹⁹¹ Chudoba, Španěl, s. 93.

¹⁹² Instituce pravidelných diplomatických zástupců byla novinkou raného novověku. Začali s ní italská města a knížectví a pozadu nezůstávala ani papežská kurie. Např. na dvoře Karla V. zůstal již od roku 1533 papežský nuncius (Chudoba, Španěl, s. 93). Na sklonku 16. století pak existovalo dokonce čtrnáct stálých nunciatur, z toho pět v oblasti rakouských a tři v oblasti španělských Habsburků, další byly v Itálii, v Polsku a ve Francii (Kavka, Bílá hora, s. 19).

koncilu.¹⁹³ Stálé španělské vyslanectví na císařském dvoře bylo otevřeno právě roku 1558.¹⁹⁴

Zatímco do Španěl, aby se tam ujal uvolněného místa vyslance, putoval roku 1563 Adam z Ditrichštejna, stal se Lunovým nástupcem v úřadě nepřiliš schopný diplomat Tomás Perrenot de Chantoné.¹⁹⁵ Filip II. ho sice jmenoval stálým vyslancem již v listopadu 1563, nakonec ale dorazil do Vídně snad až v březnu roku 1565. Působení na dvoře mu měla zkomplikovat skutečnost, že k němu císař Ferdinand od doby, kdy podporoval Filipovo nástupnictví na císařský trůn, choval nedůvěru. Do střední Evropy sice dorazil z Paříže, svého předchozího působiště, až po Ferdinandově smrti, přesto se zde dobře neuvedl a jeho neúspěšné působení ukončilo až odvolání z místa v lednu roku 1570.¹⁹⁶ Po Perrenotovi nastoupil na místo stálého vyslance don Francisco Hurtado de Mendoza, hrabě de Monteagudo. Za své oddané služby byl roku 1576 Filipem II. povýšen na markýze de Almazán. O dva roky později jej přijel do Prahy vystřídat don Juan de Borja, jehož již roku 1581 nahradil don Guillén de San Clemente.¹⁹⁷

Z kraje sedmdesátých letů nahradil Adama z Ditrichštejna, císařského vyslance ve Španělsku, další korutanský šlechtic, Jan Khevenhüller (1538-1606). U madridského dvora se trvale usadil roku 1573 a zůstal zde až do své smrti v roce 1606. Byl to intelektuál a především mecenáš a velký znalec výtvarného umění své doby. Po celý život zůstal svobodný a proto své hrabství Frankenburg¹⁹⁸ odkázal svému bratru Bartolomějovi, jehož druhý syn, František Kryštof (1588-1650), po čtrnáct let rovněž působil při královském dvoře v Madridu jako vyslanec.¹⁹⁹

Obě habsburské větve, vědomé si klíčové role vyslaneckého postu na dvoře svých pokrevních příbuzných, vyžadovaly od svých zástupců vedle loajality a pracovitosti především smysl pro zodpovědnost. Jedině tak mohl diplomat dobře reprezentovat jméno svého krále a pouze na takového se mohl vladař spolehnout.

¹⁹³ Chudoba, Španěl, s. 93. Hrabě de Luna pobýval ve Vídni od září 1558 a roku 1563 byl poslán na Tridentský koncil, kde 25. prosince téhož roku zemřel (Borovička, Archiv, s. 133).

¹⁹⁴ Marek, Klientelní strategie, s. 44.

¹⁹⁵ Borovička upozorňuje, že se jedná o španělskou podobu jména, jinak je ale vyslanec běžně uváděn jako Chantonay (Borovička, Archiv, s. 133; Chudoba, Španěl, s. 93).

¹⁹⁶ Borovička, Archiv, s. 133-134; Chudoba, Španěl, s. 93.

¹⁹⁷ Borovička, Archiv, s. 134; Chudoba, Španěl, s. 94.

¹⁹⁸ Na říšského hraběte byl Jan Khevenhüller povýšen roku 1593 císařem Rudolfem II (Županič – Stellner – Fiala, Encyklopedie, s. 115, srov. Jiménez, Vztahy, s. 171).

¹⁹⁹ František Kryštof Khevenhüller ve skutečnosti tedy nebyl synem Jana, jak se dočteme u Pavla Marka (viz Marek, Klientelní strategie, s. 80). Srov. Županič – Stellner – Fiala, Encyklopedie, s. 115; Jiménez, Vztahy, s. 115. Více o Janu Khevenhüllerovi viz Jiménez, Vztahy, s. 115-125, 168-173 a další.

Zástupci se proto stávaly povětšinou osobnosti velmi schopné, jimž se tato reprezentace zjevně dařila, protože nejednou si své místo udržely na dlouhá léta.²⁰⁰

Tato skutečnost se pro výsledky práce vyslanců ukazovala jako klíčová, jelikož časté změny vyžadující seznamování se s odlišným prostředím obou zemí a jejichi vnitrostátními poměry vyžadovaly vždy nemálo času i energie nově příchozího vyslance, nepočítaje v to ani samotné navazování kontaktů s jednotlivými účastníky dvora apod.²⁰¹ Císařský vyslanec v Madridu a španělský vyslanec ve Vídni,²⁰² respektive v Praze, byli klíčovými spojujícími články jednoho řetězce.

Zajímavé je v tomto ohledu již samotné pole působení a vlivu těchto orátorů. Císařský vyslanec v Madridu měl ze všech příslušníků středoevropské domácí šlechty nejvíce příležitostí působit na španělského krále.²⁰³ Naopak být vyslancem katolického krále na dvoře císaře znamenalo zodpovídat za styky nejen s vlastní středoevropskou habsburskou monarchií, ale i se Svatou říší římskou. Ve své době tak španělské vyslanectví v Praze patřilo k nejvyšším kariérním stupínkům španělského diplomata.²⁰⁴

Na císařském dvoře ve skutečnosti pobývala celá řada vyslanců, ale jen pět mocností sem vysílalo vyslance stálé, tj. *oratores ordinarii*. Vedle Španělska k nim patřila také papežská kurie,²⁰⁵ Benátky, velkovévodství toskánské a Malta. Zatímco ostatní státy zastupovali vyslanci mimořádní, tj. *oratores extraordinarii*, případně agenti, tj. *comisarii*.²⁰⁶ Výsadního postavení mezi vyslanci požívali papežští nunciové a vedle vyslanců císařských také jejich španělští kolegové, tedy orátoři skutečných velmocí. Tato hierarchie mezi diplomaty hrála svou roli především ve chvíli, kdy se jich vyskytlo více pohromadě. Podle nepsaného diplomatického protokolu stál jako první

²⁰⁰ Mezi španělskými vyslanci na císařském dvoře např. don Guillén de San Clemente (1581-1608), mezi císařskými vyslanci ve Španělsku především Jan Khevenhüller (1571-1572 a 1573-1606).

²⁰¹ Bůžek – Hrdlička – Král – Vybíral, Věk, s. 101-102.

²⁰² Podle Chudoby pobýval španělský vyslanec přechodně v Innsbrucku a Tridentu, o Vídni se nezmiňuje, a od roku 1564 pak v Praze (Chudoba, Španělé, s. 96). Borovička naopak píše o vídeňském přebývání vyslanců a k roku 1564 dokládá jen přítomnost tří mimořádných španělských poslů, o Praze se zmiňuje až v souvislosti s donem Juanem de Borja (Borovička, Archiv, s. 133-134).

²⁰³ Jiménez, Vztahy, s. 72.

²⁰⁴ Kybal, Vlastimil, Jindřich IV. a Evropa v letech 1609 a 1610. Kritický rozbor pramenův a literatury, Praha 1909, s. 77.

²⁰⁵ Nunciové, zástupci papežské kurie vysílání na panovnické dvory, zastávali od ostatních vyslanců odlišnou zahraniční politiku. Prvořadou u nich totiž nebyla obhajoba teritoriálních zájmů papežského státu, ale šíření katolické myšlenky skrze barokní kulturu a tím i návrat ke středoevropskému universalistickému řádu, který byl narušen vlivem protestanství a moderních státních nauk. Nunciové tak působili jako „apoštolové katolictví“ a hlasatelé nové kultury (Stloukal, Papežská politika, s. VI-VII).

²⁰⁶ Štěpánek, Španělé, s. 61.

v pořadí nuncius, následován císařským vyslancem. O třetí až čtvrtou příčku se věčně dohadovali španělský vyslanec s francouzským.²⁰⁷

5.3 Don Juan de Borja

Markýz Francisco de Borja (1510-1572), vévoda *de Gandía*, měl se svou ženou Eleonorou de Castro pět synů a tři dcery. Jeho druhorozený syn Juan se narodil roku 1533 v katalánském městě Bellpuig v provincii Lérida.²⁰⁸ Díky slavnému otci, budoucímu třetímu generálovi Tovaryšstva Ježíšova, máme poměrně dost informací na to, abychom mohli přiblížit prostředí, ve kterém vyrůstal. To bylo zásadně ovlivněno vnitřní konverzí dona Franciska ve chvíli odhalení a poslední identifikace ostatků císařovny Isabely. Tehdy, roku 1539 bylo Juanovi šest let. Jeho otec vévoda de Gandía byl nad hnilobou a ošklivostí těla své dříve překrásné paní natolik pohnut pomíjivostí lidské slávy a krásy, že zásadně změnil svůj dosavadní lehkovážný dvorský život.

Od té doby byl jeho dům prochnut příkladnou zbožností a atmosférou radosti a svědomité práce. „*Přivedl své služebnictvo k tomu, aby se každého dne zúčastňovalo mše, aby se modlilo růženec Naší Paní, aby zpytovalo svědomí, aby se zpovídalo, nejméně o hlavních svátcích, a aby se zabývalo dalšími svatými úkony. (...) Ten kdo měl takovou lásku a starost o své služebnictvo, jak asi jednal se svými syny? Poskytl jim vybrané vychovatele a učitele a měl je vždy zaměstnané a pozorné. Zasloužil se o to, aby všichni studovali, přinejmenším latinu, a někteří z nich logiku, filosofii...*“²⁰⁹

Z popisu jezuitského životopisce Ribadeneyry se tak dozvídáme o době, kdy Juan jako potomek vysoce postaveného granda trávil svá dětská a mladistvá léta v rodinném kruhu. Roku 1546 rodinu potkala těžká rána. Tehdy zemřela matka osmi dětí, Leonora. A zatímco Juan dospíval a první sourozenci vstupovali do manželství, hlava rodiny učinila zásadní rozhodnutí. Vdovec Francisco de Borja vstoupil roku 1551 do Tovaryšstva Ježíšova – bylo to ještě za života zakladatele řádu Ignáce z Loyoly – a po letech se jako generál sám postavil do čela velkého zástupu jezuitů.

²⁰⁷ Chudoba, Španělé, s. 94.

²⁰⁸ Bravo-Villasante, Carmen (ed.), Juan de Borja: Empresas Morales, Madrid 1981, s. VI; Kašparová, Jaroslava, Příspěvek k působení španělských vyslanců Juana de Borja a Guilléna de San Clemente na dvoře Rudolfa II., in: Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků, 15, 1998, s. 141-161, zde s. 141.

²⁰⁹ Bravo-Villasante, Juan de Borja, s. VII. Autorka edice v jejím úvodu cituje celé dlouhé pasáže z dobové hagiografie (Pedro de Ribadeneyra, Vida de San Francisco de Borja, 1592).

U Ribadeneyry máme podrobně zachycené chvíle, jež vévodu de Gandia nadobro spojili se *Societas Iesu*. Jednalo se o skutečnost velmi významnou také pro jeho syny. Vstupem do řádu bylo stvrzeno dlouhodobé sblížování jejich otce s jezuity a Loyolovým učením. Právě tady můžeme hledat kořeny úzkého a zcela osobitého vztahu k jezuitům, jež Juan de Borja po zbytek života udržoval. Na rozdíl od svého staršího syna Carlose, prvního Franciscova dědice, byl Juan ve svých osmnácti letech přítomen při slavné události, kdy se jejich otec veřejně vzdal svého světského stavu se všemi jeho požitky a pozemskými dobry.

„Poté, co se těmito a dalšími dojímavými slovy odevzdal svému Stvořiteli, vyšel ze své kaple a veřejným písmem (...) se zřekl ve prospěch nepřítomného markýze dona Carlose, svého prvorozeného syna, svých stavů, titulů, důchodů a poddaných, aniž by si cokoli ponechal. Udělajíc to, svlékl se ze svého světského oděvu a oblékl se do šatu Tovaryšstva. Oholil se a podstoupil tonzuru, aby mohl obdržet posvátná svěcení. Celé jeho služebnictvo při tom plakalo, jako kdyby ho na vlastní oči viděli umírat: a potají sesbírali ustřižené vlasy, aby je opatrovali jako relikvie svého pána: toho, kterého již měli za mrtvého a pokládali za svatého. Pomodlíc se šel pak ven postarat se o skutek milosrdenství, jenž spočíval v poskytnutí přístřeší a útěchy všem služebníkům, jež tam měl. Část z nich předal do opatrování svému synu donu Juanu de Borja a část poslal vévodovi donu Carlosovi.“²¹⁰

Poté, co mladý španělský aristokrat Juan de Borja dospěl, působil v armádě v Itálii. Roku 1570 začala jeho diplomatická kariéra, když byl poslán na španělské vyslanectví do Lisabonu.²¹¹ Později, v letech 1578-1581, působil jako stálý vyslanec u dvora císaře Rudolfa II. Do Prahy přijel v prosinci 1578, kdy na pozici orátora španělského krále nahradil Francisca Hurtada de Mendoza, hraběte z Monteaguda.

Borjovo působení na Rudolfově dvoře zatím zůstává, až na několik kusých informací, zcela neprobádané. Z ojedinělých zpráv, které máme k dispozici se tak alespoň dozvídáme, že Juan de Borja byl důležitým účastníkem dvora.²¹² Vedl zde nákladný život,²¹³ jenž odpovídal zástupci katolického krále světové velmoci v poslední čtvrtině 16. století. Víme o něm také to, že byl výrazným podporovatelem jezuitského

²¹⁰ Bravo-Villasante, Juan de Borja, s. VIII.

²¹¹ Jiménez, Vztahy, s. 219; Bravo-Villasante, Juan de Borja, s. VI.

²¹² V tomto ohledu je pro nás jistě zajímavá také skutečnost, že Juan de Borja byl rodově spřízněn s dcerou příslušníka jednoho z nejvýznamnějších domácích rodů. Touto vyslancovou, v pořadí druhou, manželkou byla Marie z Ditrichštejna, dcera Adama z Ditrichštejna a Margarity de Cardona. První ženou byla Španělka Francisca de Aragón (Kašparová, Příspěvek, s. 141; Chudoba, Španělé, s. 159).

²¹³ Srov. Ayerbe, Correspondencia, s. 293-294 (Praha, 25. 7. 1581) Guillén de San Clemente Juanovi de Zúñiga.

řádu a že se v Praze projevoval jako skutečný intelektuál, který vedle svého diplomatického působení vyučoval jako jeden z prvních profesorů na jezuitské koleji v Klementinu, kde vedl přednášky o poetice. Borja navíc v Praze podněcoval vydávání španělských tisků.²¹⁴

Bezpochyby nejvýraznější stopou, již v Praze zanechal, pro nás může být dílo *Empresas Morales*,²¹⁵ kde je autorem textové části. Kniha, jež je první emblematickou příručkou ve španělštině a zároveň prvním emblematickým dílem vydaným u nás,²¹⁶ vyšla v hlavním městě Českého království roku 1581 u tiskaře Jiříka Černého²¹⁷ a podle Jiméneze se jedná o „jedno z nejpodivuhodnějších kulturních a uměleckých děl, která vznikla v období před třicetiletou válkou na základě vztahů mezi Španěly a Čechy.“²¹⁸ Je literárním počinem, jenž bychom žánrově zařadili mezi literaturu symbolů. Téma lidských ctností je čtenáři zprostředkováváno pomocí textu a obrazu, přičemž obě tyto roviny propojuje záměrná jednoduchost, jež umocňuje didaktický charakter díla. Z textu je patrný vliv literatury s náboženskou a morální tematikou, ale i vliv literární produkce Juanova otce.²¹⁹ *Empresas Morales* nebylo jediným dílem, za něž španělskému vyslanci vděčíme, postaral se také o sestavení španělsko-latinsko-českého slovníčku, publikace, jež vyšla roku 1588.²²⁰

K osvětlení Juanova života a jeho postavení na dvoře by nám však pomohla především vyslancova korespondence, uložená v *Archivo General de Simancas*, z níž je badatelům v českém prostředí dostupný jen opravdu minimální zlomek, jenž reprezentují opisy dvou dopisů ze 6. srpna 1581, jež oba datoval Borja v Polenu.²²¹ Tyto listy byly napsány v době, kdy téměř padesátiletý Borja již definitivně opustil svou pražskou

²¹⁴ Jiménez, *Vztahy*, s. 96.

²¹⁵ Na území ČR je dosud znám jen jeden dochovaný výtisk této knihy, který je uložen v pražské Národní knihovně. Bohužel se jedná o exemplář neúplného znění, protože je v něm ze 100 rytin dochováno jen 99 (Kašparová, Příspěvek, s. 143).

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ Jiřík Černý byl pražským tiskařem, působícím v letech 1571-1606. Poměrně komplikovaná je otázka jeho jména, jelikož ve svých tiscích uváděl jeho různé jazykové modifikace. V latinských užíval jména Georgius Nigrinus, v českých nejprve Jiřík Černý, později i Jiřík Nigrin (od 1577 střídavě a od 1587 toto druhé znění definitivně), dále: „Jiřík Nigrin jinak Černý“, „Jiřík Nigrin jinak Černý blíž mostu“ (v roce 1592 získal erb a přídomek „z Nigropontu“), Georg Schwarz (v německém spisu L. Erckera, vydaném roku 1574), Georgio Nigrino a Giorgio Negrini (v italských tiscích) a Iorge Nigrin a Georgius Negrino (ve španělských tiscích). Viz Bohatcová, Mirjam – Hejnic, Josef, *Knihtiskař Jiřík Nigrin a jednolistové „Prorocství“ Jindřicha Demetrianu*, in: *Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – Historie*, 35/2, 1981, s. 73-134, zde s. 73-74.

²¹⁸ Jiménez, *Vztahy*, s. 97.

²¹⁹ Tamtéž, s. 98.

²²⁰ Štěpánek, Španěl, s. 61.

²²¹ NA Praha, Sbírka opisů – cizí archivy, Simancas, ka 1, bez foliace (Polen 6. 8. 1581) Juan Borja králi Filipovi II. a Juan de Borja bez adresáta.

rezidenci. Tou dobou bychom ho zastihli několik dní cesty od hlavního města císařství, jak se navrácí do rodného Španělska.

První z nich, list adresovaný králi Filipovi II., nám sice nijak neshrnuje ambasadorovo působení u císařského dvora, avšak alespoň nám přibližuje poslední události ze samého sklonku diplomata pražského pobytu a informuje o uvedení jeho nástupce dona Guilléna de San Clemente do úřadu.

Druhý list známe jen ze zkráceného opisu a navíc pouze v českém překladu, přičemž zde chybí jméno adresáta. Jeho text je dílčím itinerářem cesty císařovny Marie, již vyslanec doprovázel zpět do Španělska. Jedná se o cestovní plán počínaje Vídní a konče Saonou. Ačkoli se urozená výprava řídila podle předem připravených plánů, průběh cesty se pochopitelně nedal předvídat do detailů. Abychom si o její celkové podobě mohli udělat konkrétnější obrázek, potřebujeme znát přesnější zprávy z dalšího průběhu cesty, jež nám podávají retrospektivní informace o průběhu návratu na Iberský poloostrov. Jednu z takových zpráv najdeme v dalším Borjově listu, datovaném o měsíc později, 6. září v Pruchu. Z něho se dozvídáme, že „*Císařovna odjela z Prahy prvního srpna, doprovázena svými dětmi, arcivévodou Arnoštem, francouzskou královnou²²² a infantkou doňou Margaritou, a přijela do Vídně 10. (...) a ačkoli Její Výsost myslela, že odtamtud odjede 16., nemohla, protože tam nebyl arcivévoda Maxmilián, její syn, který ji doprovází odtamtud až do Itálie.*“²²³

Z těchto vyslancových dopisů bychom těžko mohli nějak Borjovu práci na pražském dvoře blíže analyzovat nebo hodnotit. Přesto skutečnost, že nám Juan de Borja ve svých listech zanechal jen velmi málo politických informací, přivedla Pabla Jiméneze k soudu, že se snad do vysoké politiky příliš nehodil: „*Jeho dopisy a spisy nám ukazují spíše dvořana a intelektuála milé a mírné povahy a milovníka umění, zejména hudby a literatury.*“²²⁴ Tato představa se ostatně shoduje s běžně popisovaným vyslancovým pražským působením v pracích českých autorů, jež zpravidla vyzdvihují především Borjův přínos na poli literárním, aniž by nějak zmiňovali charakter jeho diplomatické práce.

²²² Alžběta Habsburská.

²²³ Ayerbe, Correspondencia, s. IV (Pruch 6. 9. 1581). Do Vídně tedy výprava dorazila podle plánu a až tam došlo ke čtrnáctidennímu zdržení. Srov. NA Praha, Sbírka opisů – cizí archivy, Simancas, ka 1, bez foliace (Polen 6. 8. 1581).

²²⁴ Jiménez, Vztahy, s. 219. Pablo Jiménez ve své práci využil citace Borjovy korespondence z díla Fernanda Checy, jež je čtenáři v našem prostředí nedostupná (Checa, Fernando, Mecenas de las artes, Madrid 1992).

5.4 San Clementův příchod do Prahy

Španělské vyslanectví v Praze jsme v předchozí kapitole opustili ve chvíli, kdy se don Juan de Borja vydal na cestu zpět do španělského království. Jeho nástupcem v úřadu ambasadora se stal don Guillén de San Clemente. Ten do Prahy přijel 13. července 1581 jako mimořádný vyslanec.²²⁵ Dalo se tedy předpokládat, že v Českém království pobude jen dočasně, na jisté přechodné období.

Sám nový vyslanec byl přesvědčen o velmi krátkém trvání svého pražského pobytu. Nijak se netajil tím, že „*zde nezamýšlí být déle než toto léto.*“ Prý si dokonce nevzal nic víc než nemnoho oblečení, takže mu zůstal poloprázdný cestovní kufr.²²⁶

Existence mimořádných posílů byla pro diplomacii habsburských dvorů věcí samozřejmou.²²⁷ Obvykle byli pověřováni jen jednou nebo několika konkrétními záležitostmi. Jednalo-li se o skutečnost důležitého charakteru, docházelo k pečlivému výběru vyslance a jeho poslání se mohlo protáhnout i na dobu několika málo let.²²⁸

Opak byl pravdou, situace dona Guilléna byla docela jiná. Depeši krále Filipa II. z 6. dubna 1588 došlo k jeho jmenování řádným vyslancem při císařském dvoře a nakonec v hlavním městě císařství pobyl dlouhých sedmadvacet let, konkrétně až do své smrti v roce 1608. San Clemente v Praze během svého dlouhého působení udělal pro své katolické krále pořádný kus práce. Jeho život na dvoře Rudolfa II. byl na druhou stranu spojen se spoustou utrpení a dal by se – snad s jistou dávkou nadsázky – vyjádřit jako jeden velký tragický životní osud.

5.5 Katalánc ve službách španělského krále

Guillén de San Clemente (1539-1608), Katalánc pocházející z Barcelony, patřil mezi střední šlechtu.²²⁹ Byl to příslušník jednoho z předních rodů ve městě. Jeho rodiči

²²⁵ NA Praha, Sbírka opisů - cizí archivy, Simancas, ka 1, bez foliace (Praha 25. 7. 1581) Guillén de San Clemente králi Filipovi II.

²²⁶ Ayerbe, Correspondencia, s. 288 (Rouere 25. 7. 1581) Guillén de San Clemente Juanovi de Zúñiga; srov. Jiménez, Vztahy, s. 101.

²²⁷ Výčet takových vyslanců císaře v Madridu viz Chudoba, Španělé, s. 96: mj. Vratislav z Pernštejna (1560), Wolfgang Rumpf (1574), Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic (1595-1598).

²²⁸ Chudoba, Španělé, s. 96

²²⁹ Jiménez, Vztahy, s. 95

byli don Juan de San Clemente, královský stolník a pán salzerského hradu, a doña Isabel Centellas.²³⁰

Don Guillén poměrně brzy nabyl bohatých vojenských zkušeností, když bojoval pod velkým vojevůdcem, donem Juanem de Austria. V letech 1569-1570 propuklo na jihu Španělska povstání Morisků. Voják San Clemente se roku 1570 účastnil na jeho potlačování v Alpujarras a byl raněn u Galery. Později působil u námořnictva ve Středozemním moři. Pod velením admirála dona Luise de Requesens udatně bojoval v Levantě a v Nizozemí.²³¹ O tom, že si vedl velmi dobře a nebyl daleko od významného kariérního vzestupu, svědčí Requesensův dopis z 18. ledna 1576, ve kterém admirál dona Guilléna doporučil na uprázdněné místo místokrále Mallorky. V depeši určené katolickému králi stálo, že San Clemente „*sloužil v námořnictvu a nezanechal toho na jediný den od chvíle, kdy mu to Vaše Veličenstvo přikázalo, a to jak za válek granadských, tak zde i v tažení v Levantě, a je to muž velmi dobrých vloh a věku vhodného pro kterýkoli úřad, neboť je mu třicet sedm let.*“²³²

Ve Flandrech don Guillén působil jako kapitán italských „tercií“. A byla to právě Itálie, kde zkušeného válečníka zastihlo jmenování rytířem Svatojakubského řádu a kde vstoupil do diplomatických služeb. V Neapoli pracoval pro dona Juana de Zúñiga a poté na vyslanectví v Turíně.²³³ Odtud jej španělský král Filip II. převedl do Prahy, aby tam na jistý čas nahradil stávajícího vyslance dona Juana de Borja.

5.6 Don Guillén de San Clemente na pražském císařském dvoře

„*Třináctého jsem přijel na toto místo, v době, kdy mě don Juan de Borja mohl zasvětit do záležitostí, které se týkají Vaší Milosti. A protože on píše o stavu, v jakém se nacházejí, nepovím víc, než že mě zastihlo mnoho obtíží (...) S nepřítomností císařovny teď budou ještě mnohem větší.*“²³⁴

Nedlouho po příjezdu do Prahy věnoval své první dopisy katolickému králi a svému bývalému pánovi, neapolskému místokráli Juanovi de Zúñiga. Právě listy jemu zasílané se výrazně lišily od oficiální, politické korespondence španělských vyslanců.

²³⁰ Borovička, s. 134; Ayerbe, Correspondencia, s. VII; Forbelský, Španělé, s. 16.

²³¹ Forbelský, Španělé, s. 16; Jiménez, Vztahy, s. 101.

²³² Ayerbe, Correspondencia, s. VIII (použil jsem překladu listu z knihy Forbelský, Španělé, s. 16).

²³³ Jiménez, Vztahy, s. 101; Borovička, s. 134; Ayerbe, Correspondencia, s. VII-VIII.

²³⁴ NA Praha, Sbírka opisů - cizí archivy, Simancas, ka 1, bez foliace (Praha 25. 7. 1581) Guillén de San Clemente králi Filipovi II.

Běžnou povinností těchto orátorů bylo udržovat písemný kontakt se státními sekretáři (*secretarios de Estado*)²³⁵ a vyslanci katolického krále, ale i se správci španělských držav v Itálii, aby si takto mohli udržet dostatečný rozhled v politickém dění. Listy Zúñigovi však dokládají něco víc, důvěrnější vztah dvou služebníků španělského krále, a jsou nám tak zdrojem zajímavých informací z vyslancova soukromí. Don Guillén se v nich svěřoval se svými těžkostmi v místě svého nového působiště.²³⁶

*„To, co o tom mohu říci je, že zjišťuji, že jsem nejzmatenější člověk na světě, protože nevím, jak se něco takového mohlo stát. Připadám si tak sám, když tu teď chybí císařovna, ta která byla opravdovým prostředkem na všechny obtíže. (...) A v případech obtížných a pochybných tady není osoby, která by mi mohla být užitečná nebo se kterou bych se mohl radit, protože u důvěrníků, které Jeho Veličenstvo tady má, jako je Pernštejn, Rumpf a Ditrichštejn, (...) by v mnoha věcech mohl být na prvním místě zájem jejich pána, ne toho mého, a jako čestní rytíři nebudou moci nechat jen tak svou první a přirozenou povinnost.“*²³⁷

Don Guillén si v listu dále stěžoval, že má k dispozici o šestadvacet koní méně než jeho předchůdce, *„který měl po celou dobu čtyřicet koní.“*²³⁸ Avšak těžký byl pro vyslance především nedostatek finančních prostředků: *„Život je drahý a jestli bude císař zdrav, bude se hodně cestovat, protože by měl mít sněm v Uhrách a možná i další – císařský.“*²³⁹ Po podrobném výčtu strádání pak v závěru dopisu svého bývalého chráněnce žádal, aby se za něj přimluvil a on mohl odejít, nebo alespoň dostal to, co potřebuje ke svému životu.²⁴⁰

Život na pražském dvoře se španělskému vyslanci zpočátku zdál k nevydržení. Přesto jako věrný služebník vytrval a začal se blížeji seznamovat s prostředím, jež ho obklopovalo. San Clemente byl vyslancem, který se poněkud vymykal z řady svých předchůdců. U nich bychom sotva našli podobnou míru společenských kontaktů, jichž se donu Guillénovi podařilo mezi českou aristokracií navázat. V běžné vyslanecké praxi 16. století k tomu bylo zapotřebí dostatečné finanční zázemí. Neměl-li diplomat peníze,

²³⁵ Státní sekretáři byli dva (jeden pro Itálii, druhý pro „Sever“ – *secretario de Estado del Norte*) a měli na starosti kancelářské záležitosti náležející do agendy státní rady (*Consejo de Estado*), v jejímž čele stál velký kancléř (*gran canceller*, též *guarda-sellos*). Viz Kybal, Jindřich IV., s. 73-75.

²³⁶ Borovička, Archiv, s. 131.

²³⁷ Ayerbe, Correspondencia, s. 292 (Praha 25. 7. 1581) Guillén de San Clemente Juanovi de Zúñiga; srov. Jiménez, Vztahy, s. 102.

²³⁸ Ayerbe, Correspondencia, s. 293.

²³⁹ Tamtéž, s. 294.

²⁴⁰ „Yo digo a V. E. Todo lo que pasa para que haga distancia que me saquen de aquí ó me den con que pueda pasar...” (Tamtéž, s. 295)

nemohl uplácet, respektive odměňovat své „klienty“,²⁴¹ v našem případě císařovy dvořany, za jejich služby. Právě bez takového počínání bylo prakticky nemyslitelné získávat na svou stranu nové spojence a uskutečňovat u císařského dvora španělskou politiku.²⁴²

Katalánc, jemuž se podařilo výrazně nakouknout do složité struktury pražského císařského dvora, byl skutečnou osobností a právě proto se i přes mnohé těžkosti svého stavu dokázal v Praze zabydlet jako žádný španělský diplomat před ním.²⁴³ Podobně jako Juan de Borja byl také don Guillén intelektuál. Vedle řady pro vyslance příhodných vlastností měl San Clemente výrazný sklon k pesimismu a kritičnosti. Každopádně si, snad právě i pro svůj charakter, do jisté míry dokázal získat císařovy sympatie.²⁴⁴

V roce 1586 byl San Clemente poslán do Benátek. Měl tam působit opět jako diplomat ve službách Filipa II. Následující rok ale pobyl v Polsku, kam byl poslán, aby se zasadil o zvolení arcivévody Maxmiliána, habsburského kandidáta na uvolněný polský trůn. Odtud se nakonec do severní Itálie nevydal, vrátil se zpět do Prahy a tam, jak již víme, nakonec také zůstal. Don Guillén byl jmenován řádným vyslancem, a to i díky orodování císařského vyslance na madridském dvoře: „*Jak jsem pochopil, Vaše Výsost by byla ráda, aby byl u jejího dvora ponechán don Guillén de San Clemente jako vyslanec (...) a tak mu teď [španělský král] posílá jmenování vyslancem a brzy (ne-li hned) bude bezpochyby následovat pěkné léno. Za to všechno vděčí don Guillén zejména Vaší Výsosti.*“²⁴⁵ A skutečně, již příštího roku (tj. roku 1589) byl španělskému vyslanci udělen titul komtura Svatojakubského řádu a s ním mu připadly také dvě komendy: Horcajo a Moratella.²⁴⁶

V roce 1590 přesunul San Clemente své sídlo z rezidence na Malé Straně do Tucharovského domu na Hradčanech. Jednalo se o budovu značně prostornou, s věží, a součástí jejího venkovního komplexu byly i dvě zahrady. Dům byl vystavěn kolem roku

²⁴¹ O klientských vztazích více viz kapitola „Španělská strana“ na dvoře Rudolfa II.

²⁴² Marek, Klientelní strategie, s. 67; konkrétní příklady, jak si španělští vyslanci zajišťovali služby císařových dvořanů viz tamtéž, s. 66-80.

²⁴³ Chudoba, Španělé, s. 155.

²⁴⁴ Jiménez, Vztahy, s. 103; srov. Evans, Rudolf II., s. 100. Naopak např. u Polišenského se dočteme, že don Guillén s císařem Rudolfem nevycházel dobře (Polišenský, Josef, Tisíciletá Praha očima cizinců, Praha 1999, s. 21). Jako španělský vyslanec každopádně měl dveře k císaři otevřeny relativně často. Můžeme dokonce předpokládat, že v případě vážných osobních neshod (tedy ne pro nemožnost udělení audience z důvodu císařovy nemoci jako tomu bylo především po roce 1600, kdy k Rudolfovi prakticky ztratil přístup – viz Chudoba, Španělé, s. 186; Jiménez, Vztahy, s. 104) by katolický král do Prahy vyslal jiného *embajadora*.

²⁴⁵ Jiménez, Vztahy, s. 221 (Madrid 9. 4. 1588) Jan Khevenhüller Rudolfovi II.

²⁴⁶ Chudoba, Španělé, s. 96; Kašparová, Příspěvek, s. 144.

1560 a stál v Kanovnické ulici, v blízkosti západní hradby. Sloužil jako sídlo španělského vyslance až do roku 1611, takže v něm pobýval ještě i San Clementův nástupce, don Baltasar de Zúñiga.²⁴⁷

Don Guillén si zde vytvořil vlastní malý dvůr, který zahrnoval přibližně osmdesát osob představujících vyslancovy úředníky a služebnictvo. Zvyky a jazyk byly na vyslancově dvoře výlučně španělské. Ve stájích měl ambasador ustájených asi dvacet koní.²⁴⁸ Přestože San Clementova rezidence co do počtu osob a koní představovala jistě nezanedbatelnou součást císařského dvora, za časů Juana de Borjy a Baltasara de Zúñigy byly dvory španělského vyslance ještě daleko rozsáhlejší.²⁴⁹

Do prostředí Tucharovského domu, které se stalo ohniskem společensko-kulturní propagace španělského světa na císařském dvoře,²⁵⁰ nás blížeji uvádí záznam z deníku Pierra Bergerona, účastníka nevelkého francouzského diplomatického sboru vedeného maršálem Urbainem de Laval de Boisdaphin. Cílem poselství krále Jindřicha IV. bylo informovat Rudolfa II. o chystané svatbě Jindřicha s Marií Medicejskou a především zjistit císařovu možnou reakci na záměry bourbonského krále zmocnit se říšského trůnu. Zdánlivě přitom mělo setkání na Pražském hradě v létě roku 1600 iniciovat sblížení s Rudolfem II.²⁵¹

„Ve středu 26. července jsme šli obědvat k panu španělskému vyslanci, který nás všechny pozval jako doprovod pana maršála. Přišli tam také vyslanci papežský, benátský a florentský. Pán domu seděl na dolním konci tabule a vedle něj jeho synovec, vyslanec maltský, a několik dalších španělských šlechticů. Z různých pohárů sám připil všem svým hostům; krmi si však dával podávat vidličkou, neboť po těžkém ochrnutí nevládne dobře rukama. To mu nicméně nikterak nekalí dobrou mysl a bystrý důvtip. Hostina byla skvělá, neboť tam bylo větší množství velkých voskových sošek než na jiných hostinách, a páni vyslanci je posílali dámám stolujícím v jiné síni. Podle obyčejů této země tam byla velká kredenc o čtyřech patrech, celá zaplněná nádobami z pozlaceného stříbra, a tam se chodilo pro nápoje. Ty [poháry] se potom přinášely na velkém stříbrném podnose spolu s malou skleněnou baňkou s nesmírně studenou vodou. Byla vychlazená spoustou ledu, který byl na kredenci a také na všem podávaném ovoci.

²⁴⁷ Merhout, Cyril - Wirth, Zdeněk, Zmizelá Praha 2: Malá Strana a Hradčany, Praha 1946, s. 92. Ve stejné ulici se nacházel např. i palác Bořitů z Martinic (Klientelní strategie, s. 62).

²⁴⁸ Borovička, Archiv, s. 149-150; Marek, Klientelní strategie, s. 63-64; Šperling, Ivan, Gulielmo de San Clemente – přítel Polyxeny z Lobkovic, in: Dějiny a současnost 7, 1967, s. 42-44, zde s. 43.

²⁴⁹ Marek, Klientelní strategie, s. 64.

²⁵⁰ Jiménez, Vztahy, s. 103.

²⁵¹ Janáček, Rudolf II., s. 349-350; Fučíková, Eliška (ed.), Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze, Praha 1989, s. 38-39.

*Když jsme potom vstali od stolu, prošli jsme mnoha předpokoji do kabinetu pána domu, jak je zde obvyklé. Byly tam dva stoly augšpurského díla, celé pokryté stříbrnými pláty vytepanými do reliéfu.*²⁵²

Právě velkolepé hostiny pořádané ve vyslancově rezidenci byly ideální příležitostí k navazování kontaktů s příslušníky císařského dvora. San Clemente si byl vědom, že nelze brát ohledy na vysoké náklady spojené s přípravou bohaté tabule. Rozhodující byla nejen odpovídající reprezentace zaručující dobrou pověst, ale i prostor k diplomatickému jednání a získávání přátelství.²⁵³

Ještě jednou pobyl don Guillén delší čas vzdálen od hranic Českého království. 2. září roku 1598 vycestoval z Prahy do Štýrského Hradce vstříc arcivévodkyni Markétě (1584-1611), vnučce císaře Ferdinanda I. a nevěstě nového španělského krále, Filipa III.²⁵⁴ Přes severní Itálii pak vedl její svatební průvod. V Janově doprovodil princeznu na loď a po jejím boku podstoupil čtyřicetidenní plavbu Středozemním mořem. 21. března 1599 ve Vinarozu výprava ze střední Evropy konečně vstoupila na španělskou pevninu. Při příležitosti svatebního veselí se San Clemente ve Valencii setkal s mladým katolickým králem. Svůj španělský pobyt odjel uzavřít do Barcelony. Tam se 7. června také nalodil a vyplul zpět, vstříc neznámé budoucnosti. Možná si tehdy, devět let před svou smrtí, uvědomoval, že své rodné město již nikdy nespátří... Na zpáteční cestě se ještě zastavil v italských lázních, kam se již delší čas chystal vyrazit na léčení²⁵⁵ a od září do počátku roku 1600 pobyl ve Vídni.²⁵⁶ O tom, v jakém zdravotním rozpoložení se po svém návratu do Prahy nacházel, jsme se prostřednictvím svědectví člena diplomacie Jindřicha IV. právě zmiňovali.

²⁵² Fučíková, Tři, s. 57.

²⁵³ Marek, Klientelní strategie, s. 61; srov. Ayerbe, Correspondencia, s. 294. Doklady o vyslancově společném stolování najdeme v deníku Adama ml. z Valdštejna. V jeho záznamech bychom mezi lety 1602-1607 napočítali celkem 18 zápisů vztahujících se k jejich společnému jídlu, z toho 16-krát u španělského vyslance a 2-krát u Valdštejna. Dozvídáme se tak i o dalších osobách, s nimiž se don Guillén při těchto příležitostech stýkal, mezi nimi např. kardinál František Ditrichštejn (Koldinská, Marie – Maťa, Petr (edd.), Deník rudolfinského dvořana, Praha 1997, s. 53-54 a další).

²⁵⁴ Filip III. nastoupil na španělský trůn 13. září 1598, po smrti svého otce Filipa II. Na převzetí vlády se infánt Filip připravoval již několik let, od roku 1593 (tj. od svých patnácti let), kdy ho Filip II. začal zasvěcovat do vládních záležitostí (Allen, Paul C., Felipe III y la pax hispanica 1598-1621, Madrid 2001, s. 23).

²⁵⁵ Borovička, Archiv, s. 135-136. O vyslancových plánech podstoupit lázeňskou léčbu v Itálii viz NA Praha, Sbírka opisů - cizí archiv, Simancas, ka I, bez foliace (Praha 19. 1. 1593) Guillén de San Clemente Juanovi de Idiaquez; (Praha 9. 2. 1593) tentýž králi Filipovi II. a další.

²⁵⁶ Borovička, Archiv, s. 136.

5.7 Vyslancova nemoc a smrt

San Clementeho pokus v oblasti polské politiky koncem osmdesátých let ztroskotal, když se novým králem země habsburských severních sousedů stal Zikmund III. Vasa. Podobně neúspěšné byly také snahy o uzavření sňatku císaře se španělskou infantkou. Na druhou stranu ale don Guillén ve střední Evropě navázal pro španělského krále nové důležité kontakty a při své práci si počínal svědomitě a obětavě, hledě vždy na prvním místě na zájmy svého katolického krále. Španělský vladař mohl být se svým vyslancem spokojen. To však neměnilo nic na skutečnosti, jaké smíšené pocity musel španělský orátor pociťovat a jaké skličující myšlenky se mu dennodenně jistě honily hlavou.

San Clemente vystupoval jako muž hluboce věřící. Významná proto byla bezpochyby otázka náboženského přesvědčení. Vyslancovou poslední útěchou v jeho stáří byla naděje, že nezemře v kacířských Čechách, jak o tom píše v jednom z listů králi Filipovi III.²⁵⁷ V žádném případě pochopitelně nemůžeme opomíjet ani oblast strádání tělesného. Do nemalé míry mohl být *embajadorův* pesimismus vyvolaný také útrapami a bolestmi plynoucími z jeho těžké nemoci.

První vážnější symptomy choroby se u San Clementeho objevily snad již s jeho příchodem do Českého království,²⁵⁸ tehdy si ovšem stěžoval hlavně na mrazy.²⁵⁹ Plnou měrou se nemoc začala rozvíjet až v druhé polovině osmdesátých let 16. století. Onemocnění španělského vyslance se ve své době věnovala celá řada věhlasných lékařů, jednalo se tak o případ známý přinejmenším v podstatné části katolické Evropy. Ve strahovské knihovně se dokonce nachází rukopis pocházející z konce 16. století, který nese dodatečně vepsaný název: „*Consilia diversorum Medicorum circa nervorum debilitatem Ill-mi D.D. Guilhelmi a Sto Clemente, Regis Ispan. Consilarii ac ejusdem ad S. Caes. Maj. Oratoris, perscripta annis 1593-1594*“, tj. „*Posudky různých lékařů o nervové chorobě znamenitého pana Viléma de Santo Clemente, rady španělského krále a jeho vyslance u Jeho Císařského Veličenstva, sepsané v letech 1593-1594*“.²⁶⁰

Titul knihy není zcela přesný. Posudky, jež se v rukopise nacházejí, totiž ve skutečnosti pocházejí z let 1592-1597. Celkem jich je devětadvacet a vyjadřují

²⁵⁷ Marek, Klientelní strategie, s. 62. Srov. NA Praha, Sbírka opisů - cizí archivy, Simancas, ka 1, bez foliace (Praha 26. 1. 1608) Guillén de San Clemente králi Filipovi III.

²⁵⁸ Černý, Václav, Vyslanec San Clemente a některé otázky rukopisné, Studie o rukopisech, 1966, s. 145-169, zde s. 151.

²⁵⁹ Borovička, Archiv, s. 135.

²⁶⁰ Černý, Vyslanec, s. 145.

stanoviska pětadvaceti evropských lékařů. Tři z nich jsou napsány španělsky, ostatní latinsky.²⁶¹ Zajímavá je sama skutečnost, že mezi dvaceti pěti lékařskými kapacitami se neobjevuje jediný protestant. Úsudku kacírů vyslanec katolického veličenstva San Clemente zkrátka důvěřovat nemohl.²⁶²

Výzkumem rukopisu se v šedesátých letech minulého století zabýval Václav Černý, podle něhož „*představuje dokument pro dějiny lékařské vědy jedinečný*“, který by bylo „*možno nadepsat mottem: Medicina konce šestnáctého století odborně uvažuje o jisté nemoci*.“ Vyslanec usilovně hledal pomoc a dostalo se mu v tom i podpory císařského dvora. Pražský dvorní lékař Cristoforo Guarinoni († 1604) rozesílal svým evropským zahraničním kolegům podrobný popis nemoci dona Guilléna. Odpovědi do Prahy v podobě odborných posudků a rad byly zapisovány do speciální knihy a tak vznikl tento rukopis.²⁶³

Závěrečným zápisem v knize je španělsky psané shrnutí všech posudků, k jehož sestavení došlo na poradě ve vyslancově domě a mělo pravděpodobně sloužit jako instrukce pro ošetřujícího lékaře. „*Obsahuje předpis úplné životosprávy, včetně jídelníčku, režim purgací, náčinků, koupelí, zákaz pouštění žilou*“, nechybí ale ani slova lékařské skepse, že totiž „*v úplné a dokonalé vyléčení ochrnutí nelze příliš doufat*.“²⁶⁴

Jaký tedy vlastně byl zdravotní stav dona Guilléna de San Clemente? Vyslanec zprvu trpěl lokální paralýzou pravé části těla.²⁶⁵ Jednou jej trápila ochablost pravé paže, jindy zas pravé nohy, která se postupně zvyšovala a postihovala také další části těla, takže nakonec „*byla schopnost pohybování do té míry porušena, že nemocný nemohl ani chodit ani se postavit na nohy ani posléze vykonávat nohama jakýkoliv pohyb, a oběma pažemi vládl jen nedokonale*.“ „*Zůstával upoután na lože anebo byl nucen sedět v křesle, a to dokonce i při vyslaneckém slyšení u císaře*.“²⁶⁶

Jeden ze znalců se domníval, že „*nesnáz jmenovaných údů pochází z kataru, vycházejícího z hlavy* (...). *Když totiž před řadou let nosil nemocný, jakožto velitel kteréhosi vojenského sboru, zbroj a podnikal pochod, přihodilo se, že si z přílišné námahy v horké krajině rozpálil a namohl hlavu, z čehož se potom nejspíše zrodila*

²⁶¹ Tamtéž, s. 146.

²⁶² Tamtéž, s. 152.

²⁶³ Tamtéž.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 153.

²⁶⁵ Srov. NA Praha, Sbírka opisů - cizí archivy, Simancas, ka 1, bez foliace (Praha 14. 11. 1591) Guillén de San Clemente Juanovi de Idiaquez.

²⁶⁶ Černý, Vyslanec, s. 151-152. Jedná se o citace vyňaté z raně novověkého rukopisu. Také Borovička zmiňuje, že na podzim 1594 již nemohl ani chodit a císař jej při audienci přijímal v lenošce (Borovička, Archiv, s. 135).

nesnáz obvodových údů, které z ní vycházejí, čímž byla zamezena plynulost schopnosti pohybové a následovala znatelná porucha pohybu...“²⁶⁷ Ještě za vyslancova života se dospělo k závěru, který přetrval celá staletí, že don Guillén doplatil na tvrdé válečné podmínky, jimiž prošel a z nichž si jeho tělesný organismus odnesl trvalé šrámy.²⁶⁸ Podle Václava Černého se jednalo o omyl, vše totiž zřejmě nasvědčovalo tomu, že se u španělského orátora projevovaly příznaky sklerózy multiplex,²⁶⁹ tj. roztroušené sklerózy, dodnes nevyléčitelného chronického onemocnění, jež zasahuje mozek a míchu a může vést až k ochrnutí. Nelze ani vyloučit, že potíže dona Guilléna byly i charakteru revmatického.

Don Guillén de San Clemente, muž, který za celý svůj život nevstoupil do manželského stavu,²⁷⁰ byl katolíkem hluboce žijícím svou víru a také navenek působil jako velký dobrodinec ve prospěch církve. Jsou doloženy vyslancovy donace zejména pražským kostelům a klášterům.²⁷¹ Vyslanec podobně jako don Juan de Borja podporoval pražské jezuity,²⁷² proslavil se však především jako podporovatel augustiniánského kláštera s kostelem sv. Tomáše na Malé Straně. Nechal zde vybudovat votivní oltář a hrobku pro své španělské krajany. Ta leží pod hlavní lodí, nedaleko chrámového vstupu, kde si ještě dnešní návštěvník může přečíst latinský nápis vyrytý do kamene podlahy kostela: „*Salve calcator huius marmoris – don Guilielmus de Sto Clemente – Regis Catholici in Germania Legat – Eiusdem Regis subditis – In sepulturam perpetuam – Hoc conditorium exstruxit – Anno Christi MDXCVII. – Quisquis legis hic SS. B. P. – Ave Maria*“, tj. „*Stůj, poutníče, u hrobu, jež dal zřídití Guillermo de San Clemente, vyslanec krále hispánského pro sebe a jeho poddané.*“²⁷³

Svatý Tomáš se za vlády Rudolfa II. stal dvorským farním chrámem, ve kterém se scházeli k bohoslužbám členové pražské španělské kolonie. Jednalo se o přibližně stočlennou skupinu Španělů rekrutujících se z řad nejrůznějšího stavu a povolání. Našli

²⁶⁷ Černý, Vyslanec, s. 153-154.

²⁶⁸ Podle Borovičky vyslancovi způsobovala nervové bolesti jeho stará rána, již kdysi utřil v boji. (Borovička, Archiv, s. 135).

²⁶⁹ Černý, Vyslanec, s. 154.

²⁷⁰ Jiménez, Vztahy, s. 115.

²⁷¹ Tamtéž, s. 105.

²⁷² Kašparová, Příspěvek, s. 145; Jiménez, Vztahy, s. 103. O tom, že měl San Clemente k Tovaryšstvu Ježíšovu vřelý vztah svědčí i skutečnost, že na sklonku svého života byl připravován na smrt jezuitou Melchiorem Trevinniou (Chudoba, Španělé, s. 186).

²⁷³ Lenz, Španělské kulturně-historické památky, s. 38; Faix, William – Mareš, Karel, Iglesia y monasterio de santo Tomás, [online], [cit. 2008 - 10 - 05]. Dostupný z WWW: <<http://www.augustiniani.cz/es/historia.html>>

bychom mezi nimi osoby ze španělského vyslanectví, vojáky, kněze i obchodníky.²⁷⁴ Kostel však navštěvovaly také osoby z řad české šlechty okruhu „španělské strany“.²⁷⁵

Ačkoli se v roce 1608 don Guillén de San Clemente konečně chystal opustit hlavní město císařství a v Praze již pobýval také nově příchozí orátorův nástupce, don Baltasar de Zúñiga,²⁷⁶ očekávané odměny za své věrné služby, jež na něj ve Španělsku čekala, se již nedočkal.²⁷⁷ Zemřel tam, kde si to nejméně přál, v „zemi heretiků“, 3. září roku 1608,²⁷⁸ a jeho tělo bylo pochováno u sv. Tomáše, ve španělské hrobce, kterou dal sám postavit. V blízkosti vyslancova těla se nacházela také jeho podobizna. Řeč je o votivním obraze²⁷⁹ v nedaleké sakristii, na němž je ve zbožném výjevu zobrazen na kolenou pod umírajícím Kristem na kříži, ve společnosti sv. Kateřiny.²⁸⁰

6 „Španělská strana“ na dvoře císaře Rudolfa II.

6.1 „Melancholický“ císař

Hodnocení Rudolfovy osobnosti je velmi komplikované. Nezůstalo nám po něm mnoho písemností napsaných jeho vlastní rukou a tím méně osobní povahy, jedná se totiž převážně o formální sdělení oficiálního rázu. Na druhou stranu je třeba počítat také s nepřesnostmi a nezřídka i zaujatostí jeho současníků, tj. účastníků císařského dvora, a to i v případě zpráv cizích vyslanců.²⁸¹ Informace, jež se z jejich listů dozvídáme, nesvědčí vždy o vysoké míře informovanosti a naopak císařovy kontakty s osobami

²⁷⁴ Černý, Vyslanec, s. 155-156.

²⁷⁵ Marek, Klientelní strategie, s. 66.

²⁷⁶ Baltasar de Zúñiga dorazil do Prahy 25. srpna 1608. Viz Ayerbe, Correspondencia, s. 281 (Praha 2. 8. 1608) Guillén de San Clemente králi Filipovi III. Více o Zúñigově pražském působení viz Borovička, Archiv, s. 138-141.

²⁷⁷ Borovička, Archiv, s. 136; Forbelský, Španělé, s. 46.

²⁷⁸ Ayerbe, Correspondencia, s. XXXVII. Don Guillén nakonec zemřel náhle, takže se nestihl ani vyzpovídat, přesto v jeho okolí všichni věřili, že jeho duše putovala rovnou do nebe (Borovička, Archiv, s. 136).

²⁷⁹ Známe ještě i další portréty dona Guilléna: mědirytinový portrét od Aegidia Sadelera, který není starší roku 1589 (Kašparová, Příspěvek, s. 146), a portrét malíře vlámské školy z roudnických lobkovických sbírek.

²⁸⁰ Jiménez, Vztahy, s. 105-106; Lenz, Španělské kulturně-historické památky, s. 39. Viz též Šperling, Gulielmo, s. 42-44, kde jsou otištěny reprodukce dodnes zachovaného Guillénova votivního obrazu.

²⁸¹ Evans, Rudolf II., s. 64-65; srov. Matoušek, Turecká válka, s. 37-38. Příklad, jak opatrně je třeba pracovat s osobními soudy jednotlivých vyslanců, nám podává Josef Matoušek na základě srovnání rozházejících se zpráv dvou papežských nunciů na pražském dvoře, hovořících o charakteru místokanceláře Zikmunda Viehäusera (Matoušek, Turecká válka, s. 41).

jemu blízkými se často děly velmi diskrétní cestou, takže se o nich většinou ani nevedly záznamy.²⁸²

Jako nejproblematictější se však bezpochyby jeví posuzování Rudolfova duševního stavu, očitými svědky událostí na dvoře popisovaného jako „melancholie“.²⁸³ Co je pod tímto slovem skryto? Jedná se o v soudobých pramenech velmi často používaný výraz, a to pro osoby různého psychického stavu, sociálního postavení, věku. Také historikové jej při popisu osobnosti Rudolfa II. běžně používají a hovoří o „melancholickém“ císaři. Charakteristikou slova v jeho dobovém chápání se zabýval historik Josef Matoušek, podle něhož se jedná o „*hromadnou náladu doby, rozkolísané, rozpolcené, tápající: roste mezi utuženým pravověřím Říma a strohou etikou Ženevy, uprostřed pověrčivosti, alchymie, astrologie, fanatismu náboženského i politického, v počátcích moderní vědy empirické a pokusné. Slovo v obecné řeči nepřesně vymezeného významu, jenž přece však, zdá se, že odpovídal psychologické skutečnosti: obrazem trochu hrubým lze ji naznačiti, řekneme-li, že melancholie je nervosa šestnáctého věku.*“²⁸⁴

Pohledy historiků na Rudolfovu „melancholii“ se značně rozcházejí. Často hovoří o duševní nemoci, ale například podle Evanse „*je nejisté, zda byl Rudolf vůbec choromyslný v pravém slova smyslu, jistě však ne déle než v krátkých časových úsecích, jako v roce 1600 a v roce 1606.*“²⁸⁵ Naopak prakticky nezpochybnitelné je, na tom se shodují všechny prameny, že se Rudolfovo chování vedle projevů „melancholie“ vyznačovalo také upjatou důstojností, náladovostí a sklonem k uzavřenosti.²⁸⁶ Rudolfov psychický stav byl navíc poznamenán častým strachem o život a stihomamem.²⁸⁷ Tady můžeme také hledat příčiny jeho až chorobné podezíravosti.

Právě císařova komplikovaná povaha ve spojení s tajemnou chorobou vedla k hluboké krizi při řešení dvou pro vladaře v podstatě zásadních a přirozených otázek, jež v Rudolfově případě přerostly v dlouhodobý a těžko rozuzlitelný problém: byla to otázka sňatku a nástupnictví.²⁸⁸

²⁸² Evans, Rudolf II., s. 65.

²⁸³ O císařově melancholii se zmiňuje nejednou také španělský vyslanec don Guillén de San Clemente. Již v srpnu 1581 psal svému katolickému králi: „*Císař se postupně uzdravuje, ačkoli pomalu, protože jej velmi trápí melancholie...*“ Viz NA Praha, Sbírka opisů - cizí archivy, Simancas, ka 1, bez foliace (Praha 8. 8. 1581) Guillén de San Clemente králi Filipovi II.

²⁸⁴ Matoušek, Turecká válka, s. 37; srov. viz též Janáček, Rudolf II., s. 198 a 200; Evans, Rudolf II., s. 65.

²⁸⁵ Evans, Rudolf II., s. 68; více o Rudolfově „melancholii“ viz tamtéž, s. 65-71.

²⁸⁶ Evans, Rudolf II., s. 70.

²⁸⁷ Matoušek, Turecká válka, s. 37.

²⁸⁸ Evans, Rudolf II., s. 77.

Roku 1592 proběhla tajná mise císařského vyslance ve Španělsku Khevenhüllera. Z Pyrenejského poloostrova vyrazil do Prahy na sklonku roku 1591, o jeho příchodu se však na císařském dvoře hovořilo již dlouho předtím.²⁸⁹ Snad kromě hrstky zasvěcených nikdo s určitostí nevěděl o předmětu jeho cesty, na základě prosakujících zpráv se přesto dalo vytušit, že by mohla mít jistou spojitost s Rudolfovou ženitbou. Podle některých měl sice Khevenhüller „jednat o sňatku, avšak nikoli císařovu, nýbrž arcivévody Arnošta, aby byl římským králem a také o tom, aby poslali do Španěl dceru arcivévody Karla na vychování a aby si ji pak vzal princ.“²⁹⁰

Císařský vyslanec nakonec do Prahy zavítal v únoru roku 1592.²⁹¹ Jedním z hlavních bodů jeho mise skutečně byla značně choulostivá záležitost císařova sňatku, v níž se měl – především pro urovnání napjaté atmosféry mezi Madridem a Prahou²⁹² – pokusit na císaře zapůsobit.²⁹³ Již před více než dvaceti lety byla Rudolfovi naplánována svatba s jeho španělskou sestřenicí, infantkou Isabelou Clarou Eugenií (1566-1633). Tehdy, v roce 1568, se uvažovalo, že by to pro rakouské Habsburky mohla být cesta ke španělskému dědictví. Ruka infantky proto jistě byla velmi lákavá. Z jistých nepochopitelných důvodů se však počáteční optimismus brzké svatební dohody po čase rozplynul. Rudolf se od roku 1582 začal k otázce sňatku stavět značně rezervovaně²⁹⁴ a tento postoj mu zůstal po celý zbytek jeho života. Nastalo období neustálých svatebních tahanic, pro něž bylo příznačné císařovo odkládání, až se nakonec - roku 1599 - již zcela zoufalá infantka vdala za Rudolfova mladšího bratra Albrechta.²⁹⁵ Když se císař roku 1597 dozvěděl o jejich zasnoubení, velmi se rozhněval a propadl záchvatu nepřičetnosti.²⁹⁶

V devadesátých letech připadala jako nevěsta v úvahu také Marie Medicejská, ale i tentokrát svatební přípravy ztroskotaly na Rudolfově nerozhodnosti a odmítání manželského závazku. V podstatě se tak opakoval celý svatební scénář ještě jednou. Když Rudolf roku 1600 obdržel zprávu o připravovaném sňatku Marie s francouzským

²⁸⁹ Již v říjnu 1591 oznamoval z Prahy španělský vyslanec, že „je ohlášen příchod Kevenhilerův.“ Viz NA Praha, Sbírka opisů - cizí archivy, Simancas, ka 1, bez foliace (Praha 17. 10. 1591) Guillén de San Clemente Juanovi de Idiaquez.

²⁹⁰ Tamtéž. Princem je myšlen infant Filip, budoucí král Filip III.

²⁹¹ Khevenhüller pobyl v Praze od února do poloviny listopadu 1592. Viz Matoušek, Turecká válka, s. 125; srov. NA Praha, Sbírka opisů - cizí archivy, Simancas, ka 1, bez foliace (Praha 9. 3. 1593) Guillén de San Clemente Juanovi de Idiaquez.

²⁹² Matoušek, Turecká válka, s. 124-125.

²⁹³ Khevenhüllerova jednání nakonec nevedla k žádným výsledkům. Viz Janáček, Rudolf II., s. 339.

²⁹⁴ Viz např. Janáček, Rudolf II., s. 268-272.

²⁹⁵ Evans, Rudolf II., s. 78. Ještě předtím se chystala svatba infantky Isabely s arcivévodou Arnoštem, ke které nakonec nedošlo z důvodu ženichovi předčasné smrti v roce 1595 (Janáček, Rudolf II., s. 339).

²⁹⁶ Janáček, Rudolf II., s. 340.

králem Jindřichem IV., opět jej přemohl záchvat zuřivosti.²⁹⁷ Císař nakonec do manželského svazku nikdy nevstoupil, přestože svatebních plánů pro něj byla připravována ještě celá řada.²⁹⁸ O Rudolfovi II. je na druhou stranu známo, že prošel nejednou milostnou aférou. Jeho milenka Kateřina Stradová mu porodila několik dětí a objevily se dokonce i pověsti o jejich tajné svatbě. Podle Evanse byla hlavním faktorem vedoucím k císařově odmítavému postoji k ženitbě skutečnost, že byl silně roztrpčen věčným naléháním svých rádců a rodiny, které Rudolfův negativní vztah k manželství navíc utvrzoval v hledání jiných možností k zajištění jeho nástupnictví.²⁹⁹

Otázka Rudolfova nástupnictví se otevírala především v obdobích, kdy byl vážně nemocen, poprvé tedy v letech 1580-1581. Proto jeho strýc arcivévoda Karel Štýrský již roku 1581 nabádal k předčasné volbě nového římského krále.³⁰⁰ Z Rudolfova pohledu se jednalo o projev neloajálnosti, jež mohl vycházet jediné ze spikleneckví. Takovou nestoudnou urážkou svého majestátu se pochopitelně cítil silně dotčen a ohrožen. Důsledky tohoto a dalších podobných pokusů jediné prohlubovaly stinnou stránku císařovy osobnosti a vedly k čím dál tím většímu uzavření se před okolním světem, k nedůvěřivosti prakticky vůči všem lidem z okruhu rodiny i svých nejbližších důvěrníků a přátel.³⁰¹

Svědectví o době, kdy se císař Rudolf II. v létě roku 1581 začal pozvolna uzdravovat nám zanechal nový pražský vyslanec don Guillén de San Clemente. Ten přijel do Českého království v době, když byl Rudolf ještě nemocný, a proto musel vyčkat až do 31. července, kdy jej byl konečně schopen poprvé přijmout. Den po audienci psal don Guillén španělskému králi, že císař „*projevil hodně spokojenosti, že se Vaše Milost stará, aby zde nechyběla její osoba*“ a dodal: „*Připadal mi hodně hubený, ačkoli mi řekl, že byl [ještě] mnohem víc.*“³⁰²

Onemocnění ze začátku osmdesátých let bylo ve skutečnosti velmi vážné. Kolem Vánoc 1580 se dokonce myslelo, že císař brzy zemře.³⁰³ Období další velké Rudolfovy krize, jež tu první daleko předčila, mělo přijít v letech 1598-1600, kdy se dokonce pokusil o sebevraždu.³⁰⁴ I tehdy zůstával císař uzavřený vůči jakémukoli řešení

²⁹⁷ Evans, Rudolf II., s. 80.

²⁹⁸ Evans, Rudolf II., s. 80-81.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 80.

³⁰⁰ Janáček, Rudolf II., s. 200-203.

³⁰¹ Evans, Rudolf II., s. 77-78.

³⁰² NA Praha, Sbírka opisů - cizí archivy, Simancas, ka 1, bez foliace (Praha 1. 8. 1581) Guillén de San Clemente králi Filipovi II.

³⁰³ Janáček, Rudolf II., s. 198.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 351.

v oblasti nástupnické otázky, takže napětí uvnitř rakouského arcidomu, ale i ve vztahu k jeho španělským příbuzným, nepříjemně narůstalo.³⁰⁵

6.2 Rudolfův pražský dvůr

Panovnický dvůr představoval již od středověku výrazně hierarchizovanou společnost. Na jejím vrcholu stál přirozeně sám panovník, od něhož se očekávalo, že se před svými poddanými bude ukazovat v plném majestátu. Dvorská šlechta v tomto pyramidovém modelu zaujímal postavení, jež bylo odrazem přízně ze strany panovníka.³⁰⁶

V době, kdy roku 1583 přesídlil císař Rudolf II. definitivně do Prahy,³⁰⁷ se idea panovnického dvora stala aktuální pro desítky českých šlechticů, jimž se tak otevřely dosud netušené kariérní obzory.³⁰⁸ Za Rudolfovy vlády ostatně výrazně vzrostl počet císařských dvořanů. Jestliže koncem osmdesátých let příslušelo k císařskému dvoru 768 osob, roku 1601 to již bylo 912 a roku 1612 dokonce 1073 osob. Početní růst byl zaznamenán zvláště v řadách panovníkovy obsluhy, navíc ale také vlivem byrokratizace centrálních úřadů habsburské monarchie.

Podíl šlechty ze zemí Koruny české mezi dvořany byl přesto velmi nízký: v roce 1589 jen 6% a roku 1601 9%. I tak ale řada českých šlechticů okusila služeb v panovníkově osobní komoře, například Vilém Slavata z Chlumu, Jaroslav Bořita z Martinic a Adam ml. z Valdštejna. Tato čestná služba se stávala jakýmsi předstupněm k dosažení nejvyšších zemských úřadů.³⁰⁹

Výše jsme naznačili, že hlavní město Českého království plnilo od roku 1583 dvojí funkci. Na jedné straně bylo císařským rezidenčním městem, na druhé nositelem úlohy dvorského centra zemského.³¹⁰ Sám císař Rudolf II. se také prakticky po celou dobu své vlády nechal obklopovat dvěma skupinami vlivu. Jednak to byli čeští šlechticové působící ve vysokých zemských úřadech, jednak úředníci říšští, povětšinou

³⁰⁵ Tamtéž, s. 353.

³⁰⁶ Marek, Pavel, Ceremoniál jako zrcadlo hierarchického uspořádání císařského dvora Ferdinanda II., in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740), Opera historica, České Budějovice 2003, s. 371-396, zde s. 372.

³⁰⁷ Hausenblásová, Jaroslava – Hojda, Zdeněk, Pražský rudolfínský dvůr mezi Hradem a městem, Opera historica 3, 2003, s. 115-136, zde s. 115.

³⁰⁸ Bůžek, Šlechta, s. 175.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 178.

³¹⁰ Vorel, Petr, Velké dějiny zemí Koruny české, svazek VII. (1526-1618), Praha – Litomyšl 2005, s. 345-346.

německého původu. V prvně jmenované skupině se nacházeli příslušníci rekrutující se z řad několika významných českých rodů. Nejmocnějšími v jejich řadách byli Rožmberkové, kteří od počátku patřili mezi nejvěrnější služebníky habsburské dynastie v českých zemích, podobně jako Pernštejnové, páni z Hradce, Ditrichštejnové, Harrachové a někteří Lobkovicové.³¹¹

Příslušníci těchto rodů udržovali s habsburským domem úzké styky. Vilém z Rožmberka (1535-1592) měl již jako mladý velmož blízko k Rudolfovu otci Maxmiliánovi³¹² a v roce 1551 byl v řadách české šlechty vypravené do Itálie na uvítanou novému českému králi.³¹³ O vysokém stupni důvěry, již v něho později vkládaly Habsburkové, svědčí skutečnost, že byl opakovaně pověřován zahraničními misemi. Celkem třikrát byl vyslán do Polska. V letech 1573 a 1576 proto, aby vyvíjel úsilí ve prospěch habsburského domu, který si dělal ambice na polský trůn, a poté ještě roku 1589, kdy zprostředkoval mír a dosáhl propuštění uvězněného císařova bratra, arcivévody Maxmiliána,³¹⁴ který byl zajat v bitvě u Bycziny ve Slezsku.³¹⁵

Vedle Českého království byl však Vilém, vzhledem k původu svých prvních třech manželek, spjat především s německým urozeným světem. Teprve jeho třetí manželka, Polyxena z Pernštejna, pocházela z českého rodu. Svatba dvaapadesátiletého Viléma, hlavy nejvýznamnějšího panského rodu v Čechách s teprve dvacetiletou dívkou proběhla 11. ledna 1587 v katedrále sv. Víta, odkud se svatební veselí přelilo do rožmberského paláce na Pražském hradě. Účastnila se jí řada předních osobností pražského dvora, včetně dona Guilléna de San Clemente, rodinného přítele Pernštejnů, a mezi gratulanty se objevil také sám císař Rudolf II.³¹⁶ O slavné události se ve své kronice zmínil i Marek Bydžovský z Florentina, z jehož zápisu nabudeme dojmu, že se

³¹¹ Evans, Rudolf II., s. 89. Ani u Rožmberků však loajálnost vůči panovníkovi nebyla věčným pravidlem. Petr Vok (1539-1611), poslední Rožmberk, byl na rozdíl od svého bratra Viléma protestantem (patřil k jednotě bratrské) a s Rudolfem II. udržoval po dlouhá léta napjatý vztah (Tamtéž, s. 92).

³¹² Tamtéž, s. 90.

³¹³ Vilém byl ve výpravě české šlechty do Itálie, nikoli do Španělska, jak se dočteme u Evanse (viz tamtéž). O Vilémově italské jízdě z let 1551-1552 viz Pánek, Jaroslav (ed.), Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I, Praha 1985, s. 62-63, 65 a 68; srov. Pánek, Vilém z Rožmberka, s. 67.

³¹⁴ Arcivévoda Maxmilián (1558-1618) byl roku 1587 pretendents polské koruny. Neuspěl, ale svých ambic se vzdát nehodlal, takže se rozhodl s novým králem Zikmundem III. Vasou vojensky střetnout a domoci se svých mocenských plánů silou. Jeho neúspěšné polské tažení skončilo roku 1588 porážkou u Bycziny. Rok a půl poté strávil v polském zajetí v Kranystawu a v Grodnu. Svých nadějí na polskou korunu se i přes totální krach celé vojenské akce definitivně zřekl až roku 1598 (Hamannová, Habsburkové, s. 338).

³¹⁵ Kalista, Čechové, s. 22.

³¹⁶ Janáček, Ženy, s. 18-21.

na svatbě „najedla“ doslova celá Praha. Rožmberk totiž „v městech pražských na rozdílých místech štědře dal krmiti veliký počet chudých lidí za tři dni pořád.“³¹⁷

Rodu zubří hlavy, zvláště Vratislavovi z Pernštejna a jeho sblížení se Španělskem, jsme již věnovali dostatek prostoru na jiném místě. Zmiňovali jsme se také, že v letech 1566-1582 Vratislav zastával úřad nejvyššího kancléře Království českého. Roku 1585 nastoupil na jeho místo příslušník dalšího tradičního českého rodu, Adam (II.) z Hradce, od roku 1592 nejvyšší purkrabí. Adamův otec, Jáchym z Hradce, který roku 1565 nešťastně utonul, když se z Vídně navracel na svá česká panství,³¹⁸ byl Vilémovým švagrem.³¹⁹ Manželský svazek spojující Rožmberky s pány z Hradce odkazoval z genealogického hlediska až do druhé poloviny 12. století, kdy společný prapředek Vítek z Prčice ztělesňoval jednotnou starobyrou historii rodu Vítkovců ještě před „dělením růže“.

Roku 1585 byl dalším šlechticům z Českého království udělen řád Zlatého rouna. Vilém z Rožmberka a Leonard z Harrachu jej přijali 3. června, pouhý den poté, co byli řádovým odznakem odměněni sám císař Rudolf II. a arcivévodové Arnošt a Karel Štýrský.³²⁰

6.3 Praha sídlem říšských úřadů

Jak již jsme se zmiňovali, za vlády Rudolfa II. pobývali v Praze vedle úředníků zemských také úředníci říšští. Hlavním orgánem státní správy byla již od dob Ferdinanda I. tajná rada. Jednalo se o sbor císařových ministrů, o mocnářův nejvyšší poradní orgán pro zahraniční záležitosti. V rámci své pracovní agendy se věnovala vyřizování korespondence zasílané císařskými vyslanci a cizími panovníky.³²¹ Zpočátku měla mít jen poradní hlas, ale za vlády Rudolfa II. nabyla rozhodující moci nejen ve

³¹⁷ Kolár, Jaroslav (ed.), Marek Bydžovský z Florentina, Svět za tří českých králů, Praha 1987, s. 202.

³¹⁸ Celou událost detailně zaznamenal Marek Bydžovský z Florentina: „12. dne měsíce listopadu, v středu před sv. Lucíí, pan Joachim z Hradce, nejvyšší kancléř království českého, rytíř zlatého rouna a císaře Maximiliána II. tejná rada, jedá z Vídně domů na kočím voze a máje při sobě šest rejtharů, uprostřed mostu vídeňského, kterýž se pod ním divně a nenadále zlámal, do Dunaje upadl s vozem kočím i s těmi, kteří s ním seděli, a tam utonul. Sám toliko kočí vyploul, rejthari napřed ujeli“ (Kolár, Marek Bydžovský, s. 113). Srov. Evans, Rudolf II., s. 90. Srov. Mikulec, Jiří (ed.), Mikuláš Dačický z Heslova: Paměti, Praha 1996, s. 107.

³¹⁹ Evans, Rudolf II., s. 90.

³²⁰ Janáček, Rudolf II., s. 273.

³²¹ Matoušek, Turecká válka, s. 38-39.

věcech zahraničních, ale i v záležitostech vnitřních a finančních.³²² Tajná rada byla do značné míry spojená s radou dvorskou a počet jejích příslušníků nebyl pevný. Samotné členství v tajné radě představovalo funkci velmi váženou. Členy se stávali ti, kteří obdrželi od císaře titul tajného rady. Takové ocenění v sobě skrývalo skutečný projev důvěry ze strany panovníka. U některých dvorských úředníků pak byla účast v *Geheimer Rath* vázána na jejich úřad.³²³ Jedním takovým trvalým členem tajné rady byl místokancléř, od roku 1559 hlava dvorské kanceláře, který zároveň působil jako prostředník mezi tajnou radou a císařem.³²⁴

Úměrně s růstem císařova nezájmu o vládní záležitosti rostla politická moc příslušníků tajné rady. Rudolfovi ministři působící na poli tohoto úřadu přebírali stále větší vládní zodpovědnost. Největšího vlivu v osmdesátých letech nabyli předseda rady Jan Trautson³²⁵ a říšský místokancléř Zikmund Viehäuser. Nebyli jedinými schopnými politiky v úřadě, svého předního postavení však dosáhli především z toho důvodu, že další osobnosti mezi tajnými rady, jakými byli Jakub Kurz, Leonard z Harrachu či Adam z Ditrichštejna, se často pohybovali mimo dvůr nebo se zasedání rady neúčastnili pro osobní spory.³²⁶

Koncem osmdesátých let nadešla doba velkých změn na politických postech, zapříčiněná smrtí řady vlivných členů tajné rady. Nejprve roku 1587 zemřel říšský místokancléř Zikmund Viehäuser. Roku 1589 následovalo úmrtí Jana Trautsona³²⁷ a v roce 1590 Adama z Ditrichštejna.³²⁸ A konečně v roce 1594 zemřel také Viehäuserův nástupce Jakub Kurz.³²⁹ Po Janu Trautsonovi se novým předsedou rady stal Leonard z Harrachu, který ve vrcholné funkci zůstal jen velmi krátce, na jaře roku 1591 také on skončil.³³⁰

Po celá devadesátá léta byly vůdčími postavami tajné rady Wolfgang Rumpf a Pavel Sixt Trautson (1548-1621). Tehdy si tito dva ministři přišli nejen na skvělý majetek. Mnohem podstatnější totiž byl jejich rozhodující vliv na císaře Rudolfa, který

³²² Stloukal, Karel z Lichtenštejna, s. 42.

³²³ Matoušek, Turecká válka, s. 39.

³²⁴ Tamtéž, s. 40.

³²⁵ Jan Trautson zastával u dvora po dlouhou dobu vysoké úřady, působil jako dvorský maršálek i jako nejvyšší hofmistr. Vysoké postavení, hodné jeho panského stavu, do něhož byl povýšen roku 1541, si dokázal udžet za vlády čtyř císařů (Županič – Stellner – Fiala, Encyklopedie, s. 273).

³²⁶ Matoušek, Turecká válka, s. 40-41.

³²⁷ Mikulec, Dačický, s. 137; Županič – Stellner – Fiala, Encyklopedie, s. 273.

³²⁸ Matoušek, Turecká válka, s. 41.

³²⁹ Evans, Rudolf II., s. 96. O tom, co tato smrt znamenala pro španělskou politiku viz NA Praha, Sbirka opisů - cizí archivy, Simancas, ka 1, bez foliace (Praha 1. 4. 1591) Guillén de San Clemente králi Filipovi II. Srov. Matoušek, Turecká válka, s. 219-220.

³³⁰ Matoušek, Turecká válka, s. 41.

s sebou přinášel také neotřesitelnou pozici v celé monarchii. Rumpf pocházel z Korutan, kde patřil mezi poddané arcivévody Karla Štýrského. Podobně jako Adam z Ditrichštejna také on doprovázel arcivévody Rudolfa s Arnoštem do Španělska a již brzy po nástupu Rudolfa II. na trůn byl jmenován tajným radou a vzápětí nejvyšším komorníkem. A konečně po smrti Leonarda z Harrachu byl určen za jeho nástupce v čele tajné rady. Také Pavel Sixt Trautson měl, jakožto syn Jana Trautsona, značné předpoklady k tomu, aby se prosadil ve dvorských službách a velké politice.³³¹

Velkou výhodou Rumpfa s Trautsonem bylo jejich vzájemné spojení, které se zakládalo na hlubokém přátelství.³³² Právě skutečnost jejich dokonalé jednoty napomohla udržení výsostného postavení u dvora po dobu celého jednoho desetiletí, zároveň však i předznamenala jejich pád. Ve chvíli, kdy Rudolf II. na podzim roku v záchvatu podezřívavosti zanevřel na Rumpfa, vyhnal od dvora také svého služebníka Trautsona, který se dosavadního předsedy tajné rady pokusil zastat.³³³

Upadnout u „melancholického“ císaře náhle v nemilost nebylo věcí neobvyklou. Přesto propuštění dvou nejvlivnějších ministrů a jeho okolnosti jediné přispěly k dalšímu zneklidnění účastníků dvora. Ačkoli příčinu náhlého výbuchu Rudolfova hněvu na důvěrníky Rumpfa s Trautsonem dnes jen sotva zjistíme, je možné, že za celým případem stály jejich před Rudolfem utajované kontakty se Španělskem.³³⁴

Se španělským světem byl ostatně především Rumpf spojen již delší dobu. Zmiňovali jsme se o Rumpfově účasti v Rudolfově doprovodu do Španělska. Později, roku 1574, byl do španělského království vyslán jako mimořádný posel³³⁵ a také nadále udržoval styky se španělským prostředím. Blízko „španělské straně“ stál i Rumpfův společník Pavel Sixt Trautson, který byl – podobně jako jeho otec – silně prošpanělsky orientován.³³⁶

6.4 Facci3n espa3ola 3ili „španělská strana“?

V roce 1581 vyšel u nás již známého pražského tiskaře Jiřika Černého ještě jeden španělský tisk. Jednalo se o dílo Pedra Corneja *Historia de las Civiles guerras y*

³³¹ Tamtéž, s. 42.

³³² Tamtéž.

³³³ Janáček, Rudolf II., s. 351.

³³⁴ Evans, Rudolf II., s. 97; Matoušek, Turecká válka, s. 219-220.

³³⁵ Chudoba, Španělsko, s. 96.

³³⁶ Matoušek, Turecká válka, s. 41-42, 219. Po odchodu od pražského císařského dvora přešel Pavel Sixt na stranu arcivévody Matyáše a později sloužil i ve službách Ferdinanda II. Po Rudolfově smrti také on získal řád Zlatého rouna (1612/13) (viz Županič – Stellner – Fiala, Encyklopedie, s. 274).

revelion de Flandes a také tato kniha je spojená se jménem Juan de Borja. Byl to totiž právě španělský vyslanec, kdo se stal iniciátorem jejího pražského vydání, které autor věnoval císařovně Marii.³³⁷

Autor se v knize zmiňuje o skupince šlechticů, kteří jsou „*obrání svaté víry katolické a jsou, stejně jako jejich rodiny, tak zbožní, že se nespokojují jen s pomocí stávajícím kostelům a nově vznikajícím řádům.*“ K těmto výtečným katolíkům počítá přední osobnosti císařského dvora jako např. Viléma z Rožmberka, Vratislava z Pernštejna, Adama z Ditrichštejna, Jana Trautsona či Wolfganga Rumpfa. Dále píše, že příslušníci jejich rodin se spolu pravidelně stýkají, a to „*v domě ctihodného Juana de Borjy, vyslance Jeho Katolického Majestátu a v domě pana Alberta Baduara, velmi staré rodiny benátského rytíře.*“³³⁸

Z výše citovaného úryvku obsahujícího kratičký seznam jmen katolických pánů můžeme usuzovat, že se nacházíme na stopě společnosti aristokratů, běžně nazývané „španělská strana“.³³⁹ Právě tento termín, případně jeho španělské ekvivalenty *partido español*, *facción española*, moderní historické práce zabývající se problematikou císařského dvora na předělu 16. a 17. věku poměrně často zmiňují.³⁴⁰ Otázkou zůstává, nakolik tyto názvy odpovídají dobové skutečnosti. Oprávněnost pojmenování „španělská strana“ zpochybnil nejprve Pablo Jiménez.³⁴¹ Ale až zásluhou Pavla Marka se povedlo zmíněné pojmy blížeji osvětlit.

„Španělská strana“ bývá běžně popisována jako skupina radikálních katolických šlechticů na císařském dvoře, sdružujících se kolem perňštejnského salónu a španělského vyslance, kteří prosazovali zájmy katolicismu a posílení moci panovníka v zemi.³⁴² V korespondenci španělských vyslanců se však o žádné prošpanělské kompaktní skupině ve střední Evropě v zásadě nikde nedočteme. Naopak se z ní dozvídáme, že šlo jen o několik prohispanělsky orientovaných jednotlivců.³⁴³

Jiménez sice dohledal v pramenech jednu zmínku o „španělské straně“, a to v listu dona Guilléna de San Clemente nejvyššímu kancléři Popelovi z Lobkovic,

³³⁷ Jiménez, *Vztahy*, s. 53.

³³⁸ Tamtéž, s. 54-55.

³³⁹ Tamtéž, s. 52.

³⁴⁰ Marek, *Klientelní strategie*, s. 57.

³⁴¹ Jiménez, *Vztahy*, s. 72.

³⁴² Srov. Marek, *Klientelní strategie*, s. 57.

³⁴³ Tamtéž, s. 56.

napsaném v souvislosti s návštěvou francouzského vyslance v listopadu roku 1600, ve skutečnosti nám však spolu s tímto objevem vyvstává jen řada dalších otázek.³⁴⁴

Termíny *partido español* a *facción española*, se kterými se v listech španělské diplomacie ani v dalších španělsky psaných pramenech vlastně nikde nesetkáme,³⁴⁵ jsou tak podle Marka nejspíše moderní konstrukcí. Do prostředí české historiografie je pod českým názvem „španělská strana“ vnesl Josef Polišenský.³⁴⁶ Ten se ve svém díle *Nizozemská politika a Bílá hora*³⁴⁷ zmiňuje o „stranících španělského vyslance a papežského nuncia“, patřících do „španělské strany“ (*facción española*), kteří se na konci 16. století dostali k moci v Českém království.³⁴⁸

Naopak v dílech předchozích generací historiků (A. Gindely, J. Borovička, V. Kybal), ale i u B. Chudoby bychom pojem „španělská strana“ hledali marně. U nich se objevují spojení katolická strana či španělská skupina.³⁴⁹

Významově přesnější než termín *partido* je nakonec pojem *facción*. Jestliže *partido* můžeme definovat jako skupinu osob hájících stejnou myšlenku, pak *facción* představuje skupinu uvnitř strany, která se odlišuje od celku, což je víceméně také význam českého slova „frakce“. Termín *facción española* – v případě, že by se ho na přelomu 16. a 17. století užívalo – by mohl být chápán jako označení pro skupinu prošpanělských katolických šlechticů na císařském dvoře.³⁵⁰

Zdá se, že těžiště formování „španělské strany“ a její podoba stojí na poněkud odlišných skutečnostech než na těch, jež jsou v české historiografii běžně prezentovány. Jako zcela zásadní se nám tak jeví princip spočívající ve vztahu mezi patronem a klientem.

³⁴⁴ „A když jsem zmínil, že laskavosti, kterých se v tom domě dostalo jmenovanému vyslanci, zavdaly řečem u celého dvora, chtěl jsem tím říci, že kosti rodičů a manželů těch, kteří žijí v tom domě se určité pobouřily ve svých hrobech, protože jejich děti a manželky dělaly rozdíl mezi francouzským a španělským velvyslancem – v oslovení i v čemkoli jiném –, z toho důvodu, že oni byli vždy hrdí na skutečnost, že patří ke španělské straně, proto, že Španělsko je předním členem habsburského rodu, a oni se tak i projevovali – slovy i skutky –, vždy bylo-li třeba (...)“ Viz Jiménez, Vztahy, s. 94. Jiménezem citovaný pramen uložený v SOA Litoměřice-Žitenice, Rodový archiv Lobkovicové Roudničtí, B 232, fol. 18 (Praha 21. 11. 1600) Guillén de San Clemente Zdeňku Lobkovicovi. Tato zmínka nicméně ještě nedokládá dobové ustálení pojmu ani samotnou existenci kompaktní skupiny. Otázkou k dohledání zůstává navíc skutečnost, jaký termín španělský vyslanec v originále použil pro „španělskou stranu“.

³⁴⁵ Marek našel v korespondenci v souvislosti s klienty katolického krále ve střední Evropě pojem *facción* pouze jedinkrát a navíc bez spojení s adjektivem *española*. Viz Marek, Klientelní strategie, s. 59.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 58.

³⁴⁷ Polišenský, Josef, *Nizozemská politika a Bílá hora*, Praha 1958.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 47; o „španělské straně“ viz také s. 105. Polišenský o „španělské straně“ psal pak častěji, viz např. Polišenský, J. V., *The Thirty years war*, Berkeley and Los Angeles 1971, s. 13.

³⁴⁹ Marek, Klientelní strategie, s. 58; srov. Kybal, Drobné spisy, s. 41; Chudoba, Španělé, s. 184 a další. Označení katolická strana v sobě však zahrnovalo nikoli pouhou jistým směrem orientovanou frakci katolíků, ale celý katolický tábor (srov. Marek, Klientelní strategie, s. 58).

³⁵⁰ Marek, Klientelní strategie, s. 58-59.

6.5 Patron a klienti

Vazba mezi patronem a klientem nepatří, na rozdíl od sousloví „páni a přátelé“, ³⁵¹ mezi dobové (raně novověké) termíny, ale jedná se o moderní abstrakci, jejíž model si historiografie vypůjčuje od příbuzných sociálních věd, jako jsou antropologie a sociologie. ³⁵² Slouží nám k rekonstrukci postavení jedince ve složité struktuře vazeb společnosti. ³⁵³ Při konkrétním badatelském výzkumu využívajícím tohoto modelu bývají sledována především tři kritéria: 1. vztah patron–klient je vztahem mezi nerovnými subjekty, 2. je déletrvající, 3. přináší klientovi ochranu a podporu, ³⁵⁴ patronovi naopak možnost žádat od klienta loajalitu a protislužby. ³⁵⁵ Povinností klienta je bránit patronovo dobré jméno, informovat ho a dbát o rozšiřování jeho moci. ³⁵⁶

Pouto mezi patronem a klientem vychází ze zcela logického předpokladu, že je vztah výhodný pro oba „partnery“. ³⁵⁷ Postavení obou aktérů v tomto vztahu však na druhou stranu nikdy nebude rovné, a to z toho prostého důvodu, že klient je na patronovi jednoznačně více závislý. Zkoumaná relace v sobě zároveň skrývá i jistá badatelská úskalí. Vystávají totiž otázky, na něž různí badatelé odpovídají rozdílně: Může být (a jak) tento vztah nějak formalizován? Musí být udržován neustálým osobním kontaktem patrona se svými klienty? Může být vztah „obrácen“, ve smyslu, zda může být jedna osoba klientem několika různých patronů zároveň? ³⁵⁸

Vazby mezi patronem a klienty navíc v rámci společnosti vytvářely značně nepřehlednou a měnící se strukturu různých, nejednou se prolínajících vazeb. Často se tak například setkáme s případy, kdy klient jedné osoby představuje zároveň patrona osoby další. Vzhledem k šíři a rozpínavosti sítě klientských vazeb má badatel zabývající se touto problematikou velmi nelehkou pozici, protože zpracování byt' jen jejího

³⁵¹ Blíže viz Bůžek, Václav, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, ČČH 100, 2002, s. 229-264 a Maťa, Svět, s. 641-656.

³⁵² Maťa, Svět, s. 657. O způsobu, jakým byly vztahy patron-klient pojmenovávány v dobovém jazyce viz tamtéž, s. 660-661; srov. Klientelní strategie, s. 47-50.

³⁵³ Maťa, Svět, s. 660. O metodologii otázek dvora a klientských vztahů v evropských historiografiích viz Marek, Klientelní strategie, s. 40-43; Bůžek, Dvůr, s. 19-21 a další.

³⁵⁴ Tato podpora ze strany patrona pokaždé nemusela znamenat jen výhody pro klienta a jeho rodinu, ale mohla se vztahovat například i na klientovy blízké přátele (Bůžek, Klientela, s. 218).

³⁵⁵ Maťa, Svět, s. 657.

³⁵⁶ Marek, Klientelní strategie, s. 47.

³⁵⁷ Klient představuje „osobu, jež je dlouhodobě poutána oboustranně výhodným vztahem k osobě vyššího společenského postavení – patronovi“ (Marek, Klientelní strategie, s. 47).

³⁵⁸ Maťa, Svět, s. 657.

pouhého výseku vyžaduje důkladnou znalost obvykle obsáhlé písemné pozůstalosti konkrétní osoby.³⁵⁹

Patron se svými klienty obvykle nenavázal „partnerství“ čirou náhodou. Roli často sehrál již předem daný vztah jiného charakteru.

Podle historika Petra Mati se vztahy patron-klient objevují v rozličných podobách a počtu v každé dějinné společnosti. Vzhledem k tomu, že v raném novověku ještě nebyly dostatečně vymezeny sféry veřejná a soukromá, byly tyto vztahy něčím naprosto běžným, ale i nepostradatelným pro chod společenských organizačních forem, jimiž jsou myšleny stát, církev i panství.³⁶⁰

Jak již bylo naznačeno výše, podléhá struktura a formy vztahů patron-klient historickým proměnám, k nimž dochází na základě změn mocensko-politických a společenských struktur. V raném novověku však docházelo i k tendencím opačným, kdy právě proměny klientských vztahů rozpohybovaly dění na mocensko-politické scéně.³⁶¹

6.6 Habsburkové a jejich klientela

S posilováním panovnické moci po nástupu Habsburků na český trůn v roce 1526 docházelo zároveň k prosazování krále do pozice silného patrona. Aby si vladař mohl vytvořit vlastní klientelu z řad českých pánů, pouhá koruna na hlavě mu k tomu nestačila. Potřeboval si vydobýt postavení, jež by mu umožňovalo distribuci pro šlechtu lákavých zdrojů, tj. toho, co mohl nabídnout za požadovanou loajalitu vůči své osobě. Ve chvíli, kdy se za vlády Ferdinanda I. lákavým „zbožím“ staly tituly a kariérní místo u panovnického dvora, naskytla se králi dobrá příležitost k tomu, jak si vybudovat pevnou síť klientů po celé své zemi. Patronát nad dostatečnou částí urozených elit se tak stal prostředkem k upevnění a integraci velkých území, kterým vládl, a tím i k zesílení vlastní panovnické moci.³⁶²

Český aristokrat 16. století se nacházel v prostředí a době, jež přestaly vyžadovat existenci velmožské družiny a sítě klientů-bojovníků v okolí jeho statků. Došlo k celkovému uklidnění ovzduší jistého vnitřního chaosu, který v českých zemích

³⁵⁹ Tamtéž, s. 659; srov. Bůžek, Klientela, s. 214.

³⁶⁰ Mařa, Svět, s. 658.

³⁶¹ Tamtéž, s. 659; viz též s. 671-672.

³⁶² Tamtéž, s. 666-667.

přežíval v obdobích pohusitském a jagellonském.³⁶³ Přechod k nové formě klientských vztahů byl přesto jen pozvolný a po jistý čas ještě stavěl na středověkých lenních vztazích.³⁶⁴

Příchod nové doby symbolizovala demilitarizace šlechtické společnosti a přenesení politického života z regionů do centra země a jejích institucí. Chtěl-li se aristokrat trvaleji společensky prosadit, potřeboval si udržovat síť věrných služebníků pohybujících se v okruhu zemských úřadů, tj. tam, kde se rozhodovalo o otázkách moci a financí. Jestliže vlivní aristokraté usilovali o to dosadit do úřadů „své“ lidi, je nejen vysoce pravděpodobné, ale i na konkrétních případech dokázané, že protekce v tomto ohledu nebyla věcí neznámou.³⁶⁵

Klientské vztahy na této úrovni se sebou nepochybně přinášely výhody pro obě strany. Pro patrona to byla možnost vytvářet si opěrné body ve složité mocenské struktuře, pro klienta zas příležitost k růstu jeho společenského postavení.³⁶⁶

Vzhledem k prohlubování konfesních rozporů, k němuž v habsburské monarchii docházelo v průběhu především poslední čtvrtiny 16. a začátkem 17. století, promítla se otázka náboženského vyznání také do oblasti klientských vztahů. Po celou tuto dobu měl habsburský patronát – i přes jisté personální výjimky – jednoznačně katolický charakter. Přesto uvnitř této habsburské klientely nepanovala naprostá jednota. Vlastní klientelu si vytvářel nejen císař, ale i většina arcivévodů, a je třeba mít na paměti, že vztahy v rámci habsburské rodiny nebyly vždy právě optimální.³⁶⁷

Nekatolická česká aristokracie měla v předbělohorském období možnost vstupu do sítě habsburského patronátu reálně de facto uzavřenou. Postupem času – když docházelo ke stále větší vyhraněnosti konfesních táborů – začala vyhledávat podporu mocnějších pánů za hranicemi českého království, ale i celé monarchie. Luteránsky orientovaná šlechta se utíkala pod ochranný plášť kurfiřta saského, zatímco příslušníci jednoty bratrské či kalvinisté nacházeli oporu u kurfiřta falckého a jeho mocného prostředníka Kristiána z Anhaltu (1568-1630).³⁶⁸

³⁶³ Tamtéž, s. 668.

³⁶⁴ Bůžek, Klientela, s. 213.

³⁶⁵ Maťa, Svět, s. 668-669.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 668.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 670-671.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 671.

Podle Petra Mati měly klientské vztahy podstatný vliv na utváření vyhraněných konfesijních táborů v předbělohorském období a ve svém důsledku i na celkovou destabilizaci země.³⁶⁹

6.7 Patronát španělských Habsburků

Klientské vztahy nevznikaly jen v rámci středoevropské habsburské monarchie, případně římsko-německé říše, ale i mezi českou aristokracií a španělskými Habsburky. Vzhledem k obrovské vzdálenosti dvorů dvou větví habsburského domu a především kvůli značně omezené disponibilitě patrona-španělského krále udržovat osobní styky se svými klienty se kontakty patrona s klientem odehrávaly do značné míry zprostředkovaně. Roli takového prostředníka mohla plnit jen osoba nejvýše spolehlivá a loajální. Tou nemohl být nikdo jiný než španělský vyslanec u císařského dvora.³⁷⁰

Embajador tak byl – vedle vlastních osobních kontaktů se španělským světem – tím nejdůležitějším pojítkem prošpanělsky orientované šlechty císařského dvora se španělským králem a jeho rodinou. V tomto smyslu tak můžeme dokonce hovořit o patronátu španělského vyslance. Takovýto zprostředkovatel bývá označován anglickým výrazem *broker*.³⁷¹

Broker tedy, i když měl v první řadě šířit vliv patrona a rozšiřovat jeho klientskou síť, nebyl pouhým prostředníkem, ale v místě svého působení, v našem případě na císařském dvoře, vystupoval jako skutečný patron. Španělský vyslanec byl protektorem svých klientů, odměňoval projevy jejich věrnosti a služby a řídil jejich jednání v duchu intencí svého katolického krále.³⁷²

I přes konfesně komplikované a španělské katolické mocnosti ne vždycky přátelsky nakloněné prostředí a v neposlední řadě již zmiňované veliké vzdálenosti obou zemí dokázali španělští vyslanci sestavit značně rozvětvenou síť klientů, kteří pomáhali šířit politiku Španělska. Katolický král a jeho důvěrníci na madridském dvoře touto cestou získávali zprávy o císařových plánech a uskutečňované politice. Prostřednictvím osobních vyslancových kontaktů mohl Madrid navíc tuto politiku také nepřímo ovlivňovat. Pro Španělsko tak byla velmi důležitou otázkou, podaří-li se jim

³⁶⁹ Tamtéž, s. 672.

³⁷⁰ Marek, Klientelní strategie, s. 60-61; Mat'a, Svět, s. 671.

³⁷¹ Marek, Klientelní strategie, s. 59.

³⁷² Tamtéž, s. 60.

získat na svou stranu alespoň některé z nejvyšších dvorských a zemský úředníků a příslušníků tajné rady. Prošpanělská šlechta se naopak mohla za své zásluhy těšit na odměnu.³⁷³ Běžné bylo ocenění finanční, jednorázové či penze,³⁷⁴ jindy zas mělo podobu příslušnosti k nějakému ze španělských rytířských řádů (Alcántara, Calatrava, Svatojakubský řád), v ideálním případě ještě spojené s přidělením řádové komendy, případně také udělení prestižního řádu Zlatého rouna.³⁷⁵

Za vlády Habsburků začala část českých aristokratů hrát dvojí roli, roli patrona a klienta v jedné osobě. Jako patroni si budovali síť vlastních klientů, zatímco se zároveň radili mezi klienty panovníka nebo členů jeho rodiny.³⁷⁶ Podobně tomu bylo i v oblasti španělského královského patronátu. Pánové jako Vratislav z Pernštejna,³⁷⁷ Adam z Ditrichštejna, stejně i Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic,³⁷⁸ Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka či Jaroslav Bořita z Martinic a další tak na jedné straně byli klienty španělského vyslance, respektive španělského krále, a na druhé sami ovládali síť klientů z řad nižších šlechticů i neurozených úředníků apod.³⁷⁹

³⁷³ Tamtéž; Matoušek, Turecká válka, s. 46.

³⁷⁴ Marek, Klientelní strategie, s. 69.

³⁷⁵ Tamtéž, s. 73-75.

³⁷⁶ Maťa, Svět, s. 667.

³⁷⁷ Od šedesátých do poloviny devadesátých let 16. století udržovali Vratislav (1530-1582) a Jan (1561-1597) z Pernštejna bohaté kontakty s domácími rytířskými rody, z nichž přibližně 190 počítali mezi svou klientelu. Podobně např. i poslední Rožmberkové, bratři Vilém a Petr Vok měli mezi léty 1550-1611 klienty mezi asi 270 rytířskými rody (Bůžek, Klientela, s. 215-219).

³⁷⁸ Zdeněk Vojtěch jako „patron“ např. dopomáhal mladým katolickým šlechticům nalézt na začátku jejich kariéry cestu do dvorských služeb (Bůžek, Šlechta, s. 179).

³⁷⁹ Maťa, Svět, s. 672.

7 Závěr

S nástupem Habsburků na český trůn osobou Ferdinanda I. roku 1526 zažily země Koruny české dříve netušený příliv španělských vlivů, ať již na poli politickém, kulturním či sociálním. Královskou volbou ve Svatováclavské kapli chrámu sv. Víta v říjnu 1526 se otevřela příležitost k navázání úzkých kontaktů domácího prostředí se španělským světem, jež byla posvěcena dynastickým poutem dvou větví habsburského rodu.

Cílem této práce bylo blíže se seznámit s historií „španělské strany“ ve střední Evropě druhé poloviny 16. století a na počátku století následujícího a ověřit si, že se formovala na základě sbližování dvou větví habsburské dynastie, španělské a rakouské, které se uskutečňovalo na třech základních liniích: panovnické, aristokratické a diplomatické. Ačkoli v literatuře bývá termín „španělská strana“ mnohdy zjednodušeně zúžován na příslušníky prošpanělsky orientovaných katolíků z řad české vysoké šlechty, obklopujících španělského vyslance, nelze o „španělské straně“ hovořit jen ve smyslu záležitostí týkajících se ryze české a španělské šlechty. Vzhledem k tomu, že i po přenesení Rudolfova dvora do Prahy v roce 1583 představovali čeští zemští dvořané jen malé procento z celkového počtu jeho příslušníků, musela formující se „španělská strana“ kooptovat šlechtu říšskou (včetně rakouské), která měla na dvoře personální i mocenskou převahu.

Termín „španělská strana“, který jsme v práci užívali, byl pro nás výrazem v podstatě spíše pracovním, protože v době Rudolfa II. nebyl žádný takový pojem užíván. Vznikl zřejmě až zásluhou historika Josefa Polišenského a v průběhu druhé poloviny 20. století se v historické literatuře uchytil takovým způsobem, že je dnes již naprosto zažitý. Přesto až do nedávna nebyl žádný z domácích historiků odpovídajícím způsobem schopen termín vyložit, protože jeho osvětlení vyžadovalo důkladné studium španělsky psaných pramenů, konkrétně korespondence vyslanců katolického krále na císařském dvoře. Existenci skutečné „španělské strany“ zpochybnil nejprve Pablo Jiménez, ale teprve Pavel Marek nás zasvětil do jejích tajů a přiblížil nás skutečným významům běžně užívané terminologie, když poukázal na významový rozdíl mezi pojmy *partido español* a *facción española*. Nejzásadnější v tomto ohledu je však Markovo zjištění, že se v žádném z prostudovaných pramenů nenachází doklad o

existenci „strany“, kterou tak ve skutečnosti představovalo jen několik jednotlivců, rekrutujících se z řad několika významných šlechtických rodů.

Z těchto urozených rodin jsme si v této práci blížeji představili tři. Pernštejnové, Ditrichštejnové a Lobkovicové nejenže zastávali přední místa ve vztahové síti klientů španělského krále, respektive jeho vyslance, ale zároveň představovali i významné politické činitele zemí Koruny české a císařského dvora. Příslušníci těchto rodů byli svými španělskými sňatky dále svazováni s hispánským světem, nejednou prostřednictvím svazků s nejvýše postavenými rodinami na Pyrenejském poloostrově. Jejich domácnosti byly prosyceny španělským duchem. Dodržovali se v nich španělské zvyky, móda i mluva a ze Španělska pocházela i umělecká díla okrašlující interiéry jejich sídel.

Dále jsme se věnovali také dalším významným prošpanělským příslušníkům dvora císaře Rudolfa II., mezi nimi jmenujme např. Wolfganga Rumpfa a Pavla Sixta Trautsona. Naši pozornost by si zajisté zasloužili také další podobně orientovaní šlechticové, jimž v této práci nebylo přáno vyniknout: např. Karel z Lichtenštejna (1569-1627) či Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka (1572-1652).³⁸⁰ Jako zprostředkovatel klientských vztahů, tj. vazeb mezi patronem (katolickým králem) a klienty (služebníky z řad dvořanů Rudolfa II.) působil španělský vyslanec don Guillén de San Clemente, který na císařském dvoře v Praze dokonce sám mohl vystupovat jako patron (*broker*). Síť klientů, již si vytvářel mezi středoevropskou aristokracií, ve skutečnosti nejenže napomáhala šíření španělské politiky a umožňovala získávat zprávy o politice císaře a jeho okolí, ale touto cestou mohl katolický král tuto politiku a dění na Rudolfově dvoře zároveň i nepřímě ovlivňovat. Kromě přirozených spojenců z řad domácí šlechty, svázaných se Španělskem silnými pouty, navazoval španělský vyslanec kontakty také v prostředí nejvyšších dvorských a zemských úřadů a s příslušníky tajné rady. Přízeň a spolupráci těchto dvořanů si vyslanec získával především mocí peněz a prestižních odměn udělovaných španělským králem v podobě příslušnosti ke španělským rytířským řádům a zcela výjimečně i do řad rytířů Zlatého rouna.

Pro tuto práci jsme, vedle edic vydaných pramenů, využili také opisy korespondence španělských vyslanců z *Archivo General de Simancas*, uložených v Národním archivu v Praze. Archivní fond opisů ze Simancasu má rozsah celkem čtyř

³⁸⁰ Zde můžeme odkázat na Slavatovy paměti, které poslouží jako zdroj informací přibližující problematiku blízkou našemu tématu pro nadcházející období první poloviny 17. století. Jejich část vydal: Jireček, Josef (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty*, I-II, Praha 1866-1868.

kartonů a jedná se o českými historiky posledních dvou staletí přepisovaný materiál, jehož původci byli z velké části španělští vyslanci 16. a 17. století působící na císařských dvorech v Praze a ve Vídni.

Historik Kamil Krofta napsal, že Antonín Gindely, jeden z mála domácích historiků, který pracoval s dopisy španělských vyslanců, si ve své práci Rudolf II. und seine Zeit počínal při užívání pramenů poněkud nekriticky: „*Nekritičnost se jeví v přílišné důvěřivosti autorově jak ke zprávám vyslaneckých relací, jež nebývají vždy věcně zcela spolehlivé, tak zvláště k úsudkům jejich pisatelův o poměrech a osobách tehdejší doby. Možno skoro říci, že Gindely na tyto poměry a osoby pohlíží namnoze takřka očima španělských vyslanců, kteří mu byli hlavními a ovšem zhusta jednostrannými zpravodaji a jejichž působení přičítá někdy větší význam, než jaký skutečně mělo.*“³⁸¹

Kroftova kritika se nám snad může jevit jako opodstatněná, dejme jí za pravdu ale jen zčásti. San Clemente sice nemusel být o dění na císařském dvoře vždy nejlépe informován a jeho listy mohou některým čtenářům připadat zaujaté a neobjektivní, na druhou stranu je však nepochybné, že byl jednou z nejlépe informovaných osobností na území říše. Z tohoto důvodu je pro nás – v duchu Antonína Gindelyho – korespondence španělských vyslanců období vlády Rudolfa II. zcela základním pramenem k česko-španělským vztahům na předělu 16. a 17. století.

Listy španělských vyslanců jsou i přesto dosud nedostatečně využívaným pramenem. Ve skutečnosti se však jedná o problém hlubšího charakteru, jelikož obecně bývají zprávy vyslanců dosud podceňovány. Například ale Geoffrey Parker o tomto typu pramenů hovoří již v jiném duchu a vystihuje jejich nepochybný význam a přínos pro dnešní historickou vědu, neboť jsou sice „*slabé pokud jde o výklad,*“ avšak „*dobré pokud jde o průvodní detaily, vynikající pokud jde o data.*“³⁸²

Nepochybnou důležitost mají pro nás vedle korespondence dlouholetého španělského orátora v Praze dona Guilléna také listy jeho předchůdců. Také v jejich případě se jedná o pole v našem prostředí prakticky neorané. V naší práci jsme se seznámili alespoň se zlomkem dopisů dona Juana de Borja, z jehož písemné produkce v Praze nacházíme vedle významného emblematické díla *Empresas morales* (ve fondech Národní knihovny) také dva opisy jeho listů (v Národním archivu).

³⁸¹ Krofta, Kamil, Antonín Gindely, in: Zprávy zemského archivu království českého, svazek IV, Praha 1915, s. 145-396, zde s. 223.

³⁸² Kasl, Jiří, Historická práce vyžaduje jasné podání, široký rámec a výrazné téma. Dálkový rozhovor s profesorem Geoffreyem Parkerem, Dějiny a současnost 5, 2002, s. 20-23, zde s. 21.

Korespondence tohoto vyslance je dosud málo prozkoumaným písemným pramenem osobní povahy, jehož zpracování by historické vědě napomohlo zaplnit bílá místa v oblasti působení „španělské strany“ na císařském dvoře, respektive španělského vlivu a politiky ve střední Evropě sledovaného období a najít tak výchozí pozici pro konkrétnější zasazení osobnosti vyslance dona Guilléna de San Clemente do dobového politického a kulturně-sociálního kontextu prostředí, jehož ohniskem se stal na konci 16. století Pražský hrad.

8 Summary

Don Guillén de San Clemente a formování „španělské strany“ na dvoře Rudolfa II.

Tato bakalářská práce se zabývá česko-španělskými vztahy druhé poloviny 16. a počátku 17. století, přičemž sleduje tři základní linie jejich utváření: panovnickou, aristokratickou a diplomatickou. Zaměřuje se především na úlohu španělské diplomacie a na formování „španělské strany“ na pražském dvoře císaře Rudolfa II., který v hlavním městě Českého království sídlil od roku 1583. Zásadní postavení uvnitř „španělské strany“ měl španělský vyslanec don Guillén de San Clemente (1539-1608), který v Praze pobyl dlouhých sedmadvacet let (1581-1608).

Existence a podoba „španělské strany“ (*facción española, partido español*) jsou ve skutečnosti značně problematické a její označení nenachází oporu v dobových pramenech. Jednalo se tak spíše o síť jednotlivců, rekrutujících se z řad několika významných šlechtických rodů. Formovala se na bázi oněch tří linií, konkrétně na principu vztahu patron-klient. Španělský vyslanec působil jako zprostředkovatel klientských vztahů, tj. vazeb mezi patronem (katolickým králem Filipem II., resp. Filipem III.) a klienty (služebníky z řad dvořanů Rudolfa II.), a na císařském dvoře v Praze dokonce sám mohl vystupovat jako patron (*broker*).

Síť klientů, již si don Guillén vytvářel mezi středoevropskou aristokracií, napomáhala šíření španělské politiky a umožňovala získávat zprávy o politice císaře a jeho okolí a zároveň tuto politiku a dění na Rudolfově dvoře i nepřímo ovlivňovat. Kromě přirozených spojenců z řad domácí šlechty (Pernštejnové, Ditrichštejnové, Lobkovicové), svázaných se Španělskem silnými rodinnými pouty, navazoval španělský vyslanec kontakty také v prostředí nejvyšších dvorských a zemských úřadů a s příslušníky tajné rady. Přízeň a spolupráci těchto dvořanů si získával především mocí peněz a prestižních odměn udělovaných španělským králem v podobě příslušnosti ke španělským rytířským řádům Alcántara, Calatrava, Svatojakubský řád a zcela výjimečně i řád Zlatého rouna.

Don Guillén de San Clemente and the Forming of the „Spanish Party“ at the Court of Rudolf II.

This bachelor thesis deals with the Czech-Spanish relations in the second half of the 16th and at the beginning of the 17th century while following up the three basic lines of their creation: the royal, the aristocratic and the diplomatic. In the first place the thesis focuses on the task of the Spanish diplomacy and on the forming of the „Spanish Party“ at the Prague Imperial Court of Rudolf II. who settled in the capital of the Czech Kingdom since 1583. An important role inside the „Spanish Party“ belonged to the Spanish ambassador don Guillén de San Clemente (1539-1608) who settled in Prague for long twenty-seven years (1581-1608).

The existence and the resemblance of the „Spanish Party“ (*facción española, partido español*) are problematic realities and its denomination is not based in the contemporary source-books. It was more likely a group of people coming from the noble clans. It was formed on the base of the three lines, in the concrete on the relation patron-client. The Spanish ambassador acted as an intermediary of the client relations, i.e. relations between the patron (the Catholic King Philip II. or Philip III.) and the clients (the ministers from the Court of Rudolf II.), and he could even act at the Imperial Court of Rudolf II. as a patron (*broker*).

The network of the clients created by don Guillén within the central-european aristocracy helped to spread the Spanish policy and allow to get news about the policy of the Emperor and simultaneously affect this policy and all happening at the Court of Rudolf II. Aside from the natural allies from the domestic aristocracy (Pernsteins, Ditrichsteins, Lobkowitzes) bound to Spain by family relations the Spanish ambassador entered into relations with the top court and provincial officials and with the members of the Secret Council. He obtained the favour and the cooperation of his courtiers by the power of money and prestigious premiums conferred by the Spanish King in the form of the membership in the Spanish military orders Alcántara, Calatrava, St. James and rarely also Order of the Golden Fleece.

9 Prameny a literatura

Nevydané prameny

Národní archiv Praha, Sbírka opisů - cizí archivy, Simancas, ka 1.

Vydané prameny

Ayerbe, Marqués de, Correspondencia inédita de Don Guillén de San Clemente, Zaragoza 1892.

Bravo-Villasante, Carmen (ed.), Juan de Borja: Empresas Morales, Madrid 1981.

Fučíková, Eliška (ed.), Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze, Praha 1989.

Kolár, Jaroslav (ed.), Marek Bydžovský z Florentina, Svět za tří českých králů, Praha 1987.

Koldinská, Marie – Maťa, Petr (edd.), Deník rudolfínského dvořana. Adam ml. z Valdštejna 1602-1633, Praha 1997.

Marek, Pavel, Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna, České Budějovice 2005.

Mikulec, Jiří (ed.), Mikuláš Dačický z Heslova: Paměti, Praha 1996.

Pánek, Jaroslav (ed.), Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I, Praha 1985.

Literatura

Allen, Paul C., Felipe III y la pax hispanica 1598-1621, Madrid 2001.

Baďura, Bohumil, Ditrichštejnové a Španělsko, in: Barteček, Ivo - Reska Jaroslav, České země a Španělsko. Z dějin česko-španělských vztahů, Ostrava 1996, s. 41-56.

Baďura, Bohumil - Polišenský, Josef, Falešný obraz Bílé hory, in: ČsČH 3, 1955, s. 674-679.

Balcárek, Pavel, Kardinál František Ditrichštejn, České Budějovice 2007.

Bohatcová, Mirjam – Hejnic, Josef, Knihtiskař Jiřík Nigrin a jednolistové „Proroctví“ Jindřicha Demetrianana, in: Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – Historie, 35/2, 1981, s. 73-134.

Borovička, Josef, Archiv v Simancasu. Příspěvek ke kritice zpráv španělských vyslanců, in: Zprávy zemského archivu Království českého, Praha 1910, s. 115-180.

Borovička, Josef, Počátky kancléřování Zdeňka z Lobkovic. Diplomatický rozbor roudnických rukopisů, in: Sborník prací věnovaných prof. Dru. Gustavu Friedrichovi k 60. narozeninám, Praha 1931, s. 435-455.

Bukolská, Eva – Štěpánek, Pavel, Španělské podobizny, Praha 1980.

Bůžek, Václav, Dvůr habsburských císařů v letech 1526-1740 a historiografie na prahu 21. století, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740), Opera historica, České Budějovice 2003, s. 5-32.

Bůžek, Václav, Klientela Pernštejnů a Rožmberků ve druhé polovině 16. století, in: Vorel, Petr (ed.), Pernštejnové v českých dějinách, Pardubice 1995, s. 213-225.

Bůžek, Václav, Šlechta ze zemí Koruny české na habsburských dvorech v předbělohorském století, in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740), České Budějovice 2003, s. 153-159.

Bůžek, Václav – Hrdlička, Josef – Král, Pavel – Vybíral, Zdeněk, Věk Urozených, Praha – Litomyšl 2002.

Černý, Václav, Vyslanec San Clemente a některé otázky rukopisné, Studie o rukopisech, 1966, s. 145-169.

Evans, Robert John, Rudolf II. a jeho svět, Praha 1997.

Forbelský, Josef – Royt, Jan – Horyna, Mojmír, Pražské Jezulátko, Praha 1992.

Forbelský, Josef, Španělé, Říše a Čechy, Praha 2006.

Fritzová, Charlotte – Růžička, Jiří, Španělský sňatek Vratislava z Pernštejna (1555), Sborník prací východočeských archivů 3, 1975.

González Navarro, Ramón, Fernando I – Un emperador español en el Sacro Imperio, Madrid 2003.

Hamannová, Brigitte, Habsburkové. Životopisná encyklopedie, Praha 1996.

Hausenblásová, Jaroslava – Hojda, Zdeněk, Pražský rudolfinský dvůr mezi Hradem a městem, Opera historica 3, 2003, s. 115-136.

Chudoba, Bohdan, Španělé na Bílé hoře, Praha 1945.

Janáček, Josef, České dějiny: Doba předbělohorská, kniha I, 1526-1547, díl I, Praha 1971.

Janáček, Josef, Nástup Habsburků na český trůn, Praha 1986.

Janáček, Josef, Rudolf II. a jeho doba, Praha 1997.

Janáček, Josef, Ženy české renesance, Praha 1996.

Jiménez, Pablo, Vztahy Španělska a Čech a jejich doklady v Rudolfinské kultuře a umění, Praha 1996 (nevydaná disertační práce, FF UK).

Kalista, Čechové, kteří tvořili dějiny světa, Praha 1999.

Kasík, Stanislav – Mašek, Petr – Mžysková, Marie, Lobkowiczové: dějiny a genealogie rodu, České Budějovice 2002.

Kasl, Jiří, Historická práce vyžaduje jasné podání, široký rámec a výrazné téma. Dálkový rozhovor s profesorem Geoffreyem Parkerem, Dějiny a současnost 5, 2002, s. 20-23.

Kašpar, Oldřich, Čechy v zrcadle hispano-amerických dějin, Pardubice 1997.

Kašpar, Oldřich, Koruna a srdce Evropy: na cestu do Španělska, Olomouc 1992.

Kašparová, Jaroslava, En torno a la biblioteca de María Manrique de Lara y Mendoza (Estudio sobre los impresos españoles), in: Ibero-Americana Pragensia 29, 1995, s. 137-148.

Kašparová, Jaroslava, Příspěvek k působení španělských vyslanců Juana de Borja a Guilléna de San Clemente na dvoře Rudolfa II., in: Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků, 15, 1998, s. 141-161.

Kavka, František, Bílá hora a české dějiny, Praha 1962.

Kavka, František, Zlatý věk Růží, Praha 1993.

Kollmann, Josef, Dr. Josef Borovička a Národní archiv (příspěvek k dějinám archivnictví novější doby), in: Paginae historiae – Sborník SÚA v Praze, 10, Praha 2002, s. 167-222.

Krofta, Kamil, Antonín Gindely, in: Zprávy zemského archivu království českého, svazek IV, Praha 1915, s. 145-396.

Kybal, Vlastimil, Drobné spisy historické, část I. Z cest a archivů, Praha 1915.

Kybal, Vlastimil, Jindřich IV. a Evropa v letech 1609 a 1610. Kritický rozbor pramenův a literatury, Praha 1909.

Lenz, Jaroslav, Kulturní styky českošpanělské v zrcadle dějin, Praha 1930.

Lenz, Jaroslav, Španělské kulturně-historické památky v Praze, Praha 1935.

Lobkowicz, František, Zlaté rouno v Čechách, Heraldika a genealogie, 24, 1991, s. 181-281.

Marek, Pavel, Ceremoniál jako zrcadlo hierarchického uspořádání císařského dvora Ferdinanda II., in: Bůžek, Václav – Král, Pavel (edd.), Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740), Opera historica, České Budějovice 2003, s. 371-396.

Marek, Pavel, Kariéry a myšlení českých katolických šlechticů bělohorské doby na příkladě biografie Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, projekt, GA ČR 404/06/P186.

Marek, Pavel, Klientelní strategie španělských králů na pražském císařském dvoře konce 16. a počátku 17. století, in: ČČH 105, 2007, s. 40-88.

Marek, Pavel, Los viajes al sur. Sdenko Adalberto Popel de Lobkowitz y sus primeros encuentros con el mundo hispano, in: España y los países checos. Simposio sobre sus lazos históricos (resúmenes, nepublikované podklady na symposiu), Praha 2007.

Matoušek, Josef, Turecká válka v evropské politice v letech 1592-1594, Praha 1935.

Mařa, Petr, Svět české aristokracie (1500-1700), Praha 2004.

Merhout, Cyril - Wirth, Zdeněk, Zmizelá Praha 2: Malá Strana a Hradčany, Praha 1946.

Pánek, Jaroslav, Poslední Rožmberkové, Praha 1989.

Pánek, Jaroslav, Vilém z Rožmberka, politik smíru, Praha 1998.

Pánek, Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552, České Budějovice 2003.

Parker, Geoffrey, Filip II.: Španělský král z rodu Habsburků. „Nejmocnější křesťanský vládce“, Praha 1998.

Polišenská, Milada, 120 años de estudios checos en el Archivo General de Simancas, in: Ibero-Americana Pragensia 16, 1982, s. 211-225.

Polišenský, Josef, Nizozemská politika a Bílá hora, Praha 1958.

Polišenský, Josef, Španělský vyslanec a angličtí agenti na dvoře Rudolfa II., in: Barteček, Ivo - Reska Jaroslav, České země a Španělsko. Z dějin česko-španělských vztahů, Ostrava 1996, s. 59-65.

Polišenský, J. V., The Thirty years war, Berkeley and Los Angeles 1971.

Polišenský, Josef, Tisíciletá Praha očima cizinců, Praha 1999.

Preiss, Pavel, Italští umělci v Praze, Praha 1986.

Ryantová, Marie, Ladislav Popel z Lobkovic jako president apelačního soudu, in: Petr Vorel (ed.), Stavovský odboj roku 1547 – první krize habsburské monarchie, Pardubice-Praha 1999, s. 185-204.

Seibt, Ferdinand, Karel V. Císař a reformace, Praha 1999.

- Sellés-Ferrando, Xavier, Spanisches Österreich, Wien – Köln – Weimar 2004.
- Stloukal, Karel, Česká kancelář dvorská 1599-1608, Praha 1931.
- Stloukal, Karel, Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1569-1607), Praha 1912.
- Stloukal, Karel, Papežská politika, a císařský dvůr pražský na přelomu XVI a XVII. věku, Praha 1925.
- Šperling, Ivan, Gulielmo de San Clemente – přítel Polyxeny z Lobkovic, in: Dějiny a současnost 7, 1967, s. 42-44.
- Štěpánek, Pavel, Španělé v Praze 16. století, in: Documenta Pragensia XIX, Praha 2001.
- Štěpánek, Pavel, Španělské umělecké řemeslo 1550-1650, Praha 1997.
- Štěpánek, Pavel, Španělské umění od Altamiry po Picassa, Olomouc 2002.
- Tenora, Jan, František kardinal Dietrichštejn. Jeho mládí, volba za biskupa a začátek biskupství, Brno 1906.
- Vorel, Petr, Páni z Pernštejna, Praha 1999.
- Vorel, Petr, Velké dějiny zemí Koruny české, svazek VII. (1526-1618), Praha – Litomyšl 2005.
- Županič, Jan – Stellner, František – Fiala, Michal, Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české, Praha 2001.

Elektronické zdroje

- Faix, William – Mareš, Karel, Iglesia y monasterio de santo Tomás, [online], [cit. 2008 - 10 - 05]. Dostupný z WWW: < <http://www.augustiniani.cz/es/historia.html>.>